

КЗРА 354

1901-1921

VII.

ИЗВѢСТІЯ

на

ВАРНЕЙСКОТО АРХЕОЛОГИЧЕСКО Д-СТВО.

По случай двадесетгодишнината отъ
основаването на Дружеството
1901 — 1921 г.

Намѣреніята въ Варна печатъ на св. Михаилъ Борисъ.

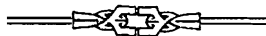
Съ двѣ таблици и **32** фигури въ текста.

ИЗВЪСТІЯ

на

ВАРНЕНСКОТО АРХЕОЛОГИЧЕСКО Д-СТВО.

По случай двадесетгодишнината отъ
основаването на Дружеството
1901 — 1921 г.

VII.

Съ 20 фигури.

ВАРНА

Печатница „Просвѣщение“ на П. Зенгиновъ & К. Яневъ

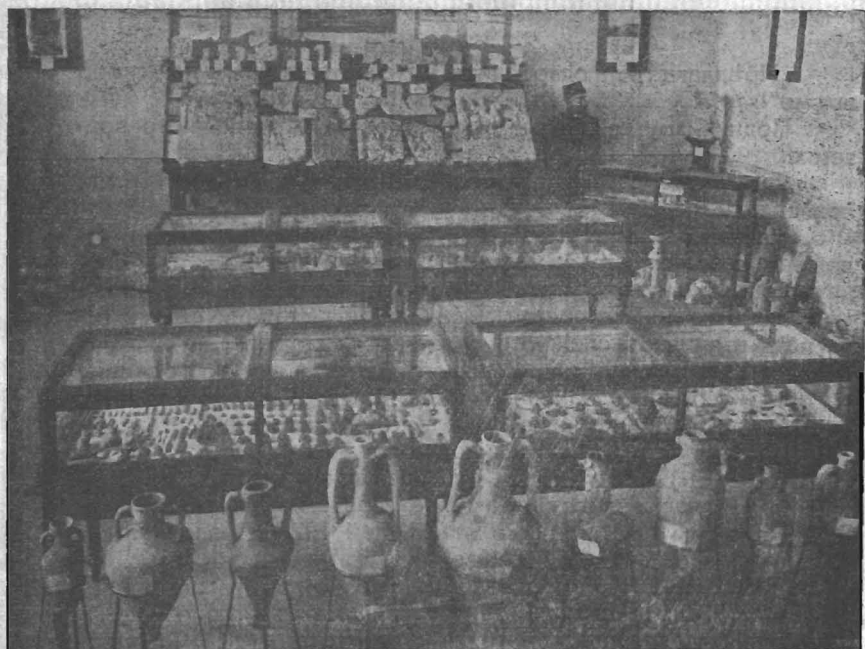
1921

PA-35H

9105/

КНИЖКА БУКВОМЕР-СИМВА	
ПЕРИОДИКА	
№ 841	1935 г.

31

Фиг. 1. — Бившият варненски музей в дъвическата гимназия
(отъ 1906 до 1915 г.).

Х. и К. Шкорпилъ¹⁾.

Двайсетгодишната дѣйность на Варнен- ското Археологическо Дружество. 1901—1921 год.

(Рѣчь държана на Петровъ день 1921 г. по случай юбилея).

Почитаемо събрание. Почваме, за голѣма жалость, съ едно тежко обвинение на нашитѣ културни учреждения!

Отъ 1906 г. до 1915 г., музеятъ²⁾, урежданъ отъ нашето дружество, се помѣщаваше въ една стая на тавана на варненската дъвическа гимназия. Намѣри се единъ директоръ, който подъ прѣдлогъ че стаята е нужна за класна стая отъ правилъ слѣдното писмо (№ 1094, 24 авг. 1915 г.) до д-вото:

1) Дружеството почнало да функционира редовно отъ 1906 год. Прѣдседателъ му отъ тогава е Х. Шкорпилъ; той заедно съ братъ му К., членъ на настоятелството, сж изпълнявали още като замѣстници длъжността на секретаръ, касиеръ, библиотекаръ, уредникъ на музея и редакторъ на дружественитѣ издания. Отъ справката, която направихме въ архивата на дружеството, намѣрихме, че почти всичкитѣ протоколи (на брой около 100) сж писани отъ братия Шкорпилови. Всичкитѣ квитанции за членскитѣ вноски съ изключение на една година сж писани сжщо отъ тѣхъ, сжщо и писмата (на брой 10,000). К. Ш. е отъ 1906 г. прѣдседател на музейната техническа и на Аладжа мѣнастирската

„Прѣдлагамъ да освободите музейната стая въ най-скоро време“!

Подчинихме се. Прѣнесохме сбиркитѣ въ влажното подземие.

Почитаемо събрание, въпросната стая и до днесъ стои праздна!

Настъпи голѣмата война. Градътъ бомбардиранъ и изложенъ на опасностъ да бѣде окупиранъ отъ румжнитѣ. Сбиркитѣ били опакувани и приготвени да бждатъ изнесени въ вжтрѣшността на страната. Опакованитѣ старини стоятъ вече петъ години въ влажното подземие, изложени на развала. Грозното положение, на музея, изтъкнато въ миналогодишното общо събрание, накарало сжщото, да изпрати слѣдната телеграма до Министра на Народното Просвѣщение:

„Събранието рѣши единодушно, настоятелно да моли съдѣйствието Ви, като шефъ на централния органъ на културния български животъ, да бѣде удовлетворена молбата на дружественото настоятелство отъ 4 Май 1920 г. за отпусчане удобни стаи за варненския музей.“

Министерството отпуснало за музея салонътъ на бившия пансионъ. Когато почнахме да нареждаме въ него сбиркитѣ, получи се отъ министерството слѣдната телеграма: „Салонътъ ще се употребѣи за нуждитѣ на отново открития пансионъ.“

Когато видѣхме, че салонътъ стоеше три мѣсеца празенъ, отправихме прѣзъ м. Ян. 1921 г. нова молба до министра. Изтънахме въ нея, че салонътъ стои празенъ и сбиркитѣ продължаватъ да стоятъ въ влажното подземие, опакувани въ сандѣци, недостъпни за никого и главно изложени на похабяване. Изхождайки отъ всичко това и изпълнявайки общественъ и наученъ дългъ, дружеството ни, за послѣденъ пжтъ се обръща къмъ Васъ, Господине Министре, и моли Вашата разпоредба,

комисия; освѣнъ това той е членъ на върховната комисия за старинитѣ въ София. Х. Ш. е пенсионеръ отъ 1905 г. (съ мѣсечна пенсия около 200 л.) Отъ 1906 г. братята сж заставени да работятъ въ канцелария, която се помѣщава въ влажното подземие на дѣвическата гимназия. Книгитѣ, оставени на канцеларската маса, плѣсенясватъ отъ влагата. Многократно тѣ молили да се отстъпи за канцеларията нѣкоя суха и хигиенична стая въ единъ отъ двата етажa на грамадната гимназиална сграда. Молбата имъ не е била удовлетворена; за други се намѣриха веднага удобни стаи (напр. за ученическото дружество за изучаване България). Бѣл. на редакцията.

2) Началото на варненския музей е било турено още прѣзъ 1887 г. при мъжката гимназия, благодарение на нѣкои гимназиални учители (К. Шкорпилъ, Ан. Явашовъ, Генковъ и др.); тѣ съставили една дружинка, която е уреждала екскурзии за събиране старини изъ околността на града.

Прѣзъ 1902 г. сбиркитѣ отъ мъжката гимназия сж били прѣнесени въ дѣвическата гимназия и помѣстени въ двѣ стаи на подземие.

Прѣди 38 години уредихме една сбирка отъ монети при мъжката гимназия въ Сливенъ и прѣди 18 години при мъжката гимназия въ Русе (прѣдисторически старини, римски и др.).

щото да се даде въпросния салонъ на разположението на музея. Имайте прѣдъ видъ, че ако музеятъ си нареди систематично своитѣ цѣнни материали, той ще може да обслужи въ прѣподаването висшия педагогически курсъ, гимназии и въобще всички видове училища въ града, ще стане достъпенъ за всички любители на българската старина и наука и ще бѣде най-богатата украса на хубавото гимназиално здание. Слѣдъ два мѣсеца, като на подигравка, получихме слѣдното писмо (№ 1954) отъ Министерството: „Салонътъ се заема отъ педагогическия курсъ и затова не може да се отстъпи на музея.

Почитаемо събрание, за жалость, не можемъ да Ви разведемъ изъ систематично нареденъ музей, за да имате ясна прѣдстава и прѣгледъ върху миналото на нашия хубавъ черноморски край! Не можете да се запознаете съ развитието на земнитѣ пластове, върху които е разположенъ нашиятъ градъ и височинитѣ около него. Да се запознаете съ особеноститѣ на нашата фауна и флора. Съ остатъцитѣ на първобитния човѣкъ, който се е явилъ въ нашия край и е живѣлъ въ няколко постройкы въ нашето езеро, когато то е било морски заливъ. Да видите остатъцитѣ на тракийцитѣ, първия народъ, за който споменува историята че е живѣялъ въ нашия край. Да видите находкитѣ въ гробнитѣ имъ могили, находящи се до града ни. Херодотъ (ок. 500 г. прѣди Хр.) описва погребалнитѣ обичаи на тракийцитѣ, като казва, че тѣ погребвали труповетѣ на свои видни хора, като ги изгаряли или заравяли въ земята. Послѣ издигали надъ гроба могила. Да се възхищавате отъ класическото художество на елинската култура, прѣдставено съ интересния бронзенъ сѣдъ отъ Балчикъ, съ изображение на Ифигения въ Таврида. Сюжетътъ отъ хероничната елинска епоха!

Да гледате паметната находка въ древнехристиянския храмъ подъ върха Джанаваръ Тепе, да видите печатътъ на нашия великъ, честенъ и благовѣренъ господъ нашъ, князь Михаилъ-Борисъ, да видите „черти и рѣзи“ на древнитѣ българи и да видите още много други паметници³⁾ на нашето минало.

Варненскиятъ музей, тоя свѣтильникъ на нашия хубавъ черноморски край не може отъ шестъ години насамъ да прѣска свѣтлина въ нашето тъмно минало, да озарява умоветѣ, да буди и крѣпи надеждата и гордостъта му.

Къмъ края на м. априль явихме се заедно съ директора на Народния музей въ София при министра на Просвѣщенiето, Господинъ Омарчевски и му изложихме положението

3) Когато печатахме настоящитѣ редове пристигна въ Варна на 4 май репатриционната съглашенска комисия; тя изказала желание да види най-напрѣдъ варненския музей. Обяснихме ѝ грозното положение на музея и причинитѣ на това.

на музея. Министрът веднага повикалъ началника и му заповѣдалъ да се прѣдаде пенсиониятъ салонъ при варненската дѣвическа гимназия на музея!

Отъ горѣизложеното се вижда, че цѣлата работа е забъркана, безъ знанието на министра, отъ „културнитѣ началници“.

Бждаще музейно здание. Общинскиятъ съвѣтъ въ Варна въ засѣданието си на 22 февр. 1908 год. (протоколъ № 174) рѣши да се отстѣпи на музея праздното мѣсто на сегашния пазаренъ площадъ, задъ дружественото здание „Майка“, между улица Мария-Луиза, съборна улица, Венелинъ и XXII линия. Мѣстото завзема 1921 кв. м.

Когато е било рѣшено да не се намалява пазарната площадъ, общинскиятъ съвѣтъ, въ засѣданието си на 24 Февр. 1909 г. рѣши да се даде за музея друго мѣсто, находяще се между дружеството „Майка“ и училището „Св. Наумъ“ (между съборна улица, Вѣнчанъ, XIII и XIV линии). Мѣстото завзема сѣщо 1921 кв. м.

Когато се рѣши да се построи музеятъ въ приморската градина, въ края на алеята „българското възраждане“, общото събрание на Археологическото Дружество, държано на 20 Май 1915 г., рѣши да се помоли общинскиятъ съвѣтъ да продаде второто мѣсто и добитата отъ продажбата сума да се внесе въ фонда за постройката на музея въ приморската градина.

Дружеството молило общинския съвѣтъ прѣзъ 1915 г. да удовлетвори молбата му.

Прѣзъ 1921 г. подновихме молбата. Не е било още зето рѣшение.

Проектъ на музейното здание е приготвенъ, благодарение на архитекта А. Рашеновъ, възпитаникъ на техническия институтъ въ Прага. Проектътъ ще бжде прѣдставенъ и обясненъ отъ него въ днешното юбилейно събрание.

Проектътъ е приготвенъ въ доста голѣми размѣри (1:200). Освѣнъ плана, той ще прѣдстави голѣми перспективни образи, които показватъ, какъ би изглеждалъ построениятъ музей. Проектътъ е прѣдвиденъ върху теренъ, който е високъ 4 м. надъ общия теренъ на приморската градина и алеята „българското възраждане“. Къмъ музея водятъ монументално рѣшени стълби съ фонтанъ между тѣхъ. Между алеята и музея, на нивото на алеята сж два паметника на науката—изкуството и на възраждането. Фасадата на музея е въ моделизиранъ нашенски стилъ. По стълбитѣ се влиза въ голѣмъ вестибулъ, който е разрѣшенъ като пантеонъ. Въ него ще бждатъ наредени бюстоветъ на заслужилитѣ за българската наука хора. Пантеонътъ е покритъ отгорѣ съ купола отъ цвѣтни стъкла. Отъ пантеона се качваме по монументални стълби въ първия етажъ, дѣто ще бждатъ наредени сбиркитѣ. Въ музея се прѣдвижда зала за художествени изложби, кар-

тинна галерия, зала за сказки и др. Алеята на „българското възраждане“ се урежда отъ особенъ комитетъ. Прѣдвиждатъ се по десетъ паметника отъ всѣка страна на алеята. Отъ лѣвата страна ще бждатъ паметниците на духовнитѣ дѣатели, а отъ другата ония, които иматъ заслуги за политическото възраждане на своя народъ. Въ алеята сж поставени вече два бюста на Хр. Ботевъ и на В. Левски, велики борци за нашата свобода!

Разкопки. Дружеството сполучи да направи нѣколко бѣлежити разкопки: 1) откри основи на древнехристиянски храмъ, отъ врѣмето на Константинъ Велики. Основитѣ се намиратъ на разстояние три километра отъ Варна въ югозападно направление. Разкопкитѣ траяли около шестъ мѣсеца. Похарчени сж около 5,000 лева. Въ храма били намѣрени хубави подови мозаики, които приличатъ на красиви килими. Подъ прѣстола се откри една скришница съ три ковчежета — алабастрово, сръбърно и златно, украсено съ безцѣни камъчета. Въ златното ковчеже се намѣриха св. мощи (нѣколко кокалчета на нѣкой мжченикъ и трѣска дърво, види се, че отъ чесния кръстъ). Мозаикитѣ сж врѣменно засипани съ прѣстъ, до гдѣто ще се направи дѣсченъ покривъ за да се запазятъ тѣ отъ врѣдното влияние на атмосферата. Публикация на откритието се готви.

2) На сѣверозападъ отъ града, на разстояние около 3 км., се намѣриха основи на мѣнастиръ съ храмъ. Тука се намѣри печатътъ на князь Михаилъ — Борисъ (гл. отдѣлна статия въ настоящитѣ извѣстия).

3) Прѣзъ 1921 г. произведени били разкопки на нѣколко могили край града. Намѣрени били въ тѣхъ гробници на тракийцитѣ съ разни прѣдмети, като позлатенъ венецъ, златни обици, прѣстени, златни нанизы (огърлици), прѣстени, ламбички, стомнички, чашки и др. Въ една отъ могилитѣ се намѣри изгоренъ човѣкъ. Старостъта на една гробница се установи съ една мѣдна монета; тя е била сѣчена въ третия вѣкъ прѣди Хр. Разкопкитѣ на могилитѣ сж били произведени отъ гимназиални ученици и трудовичари.

4) При прокопаването канала между варненското езеро и Гебедженско открити били останки отъ наколни постройки, които били обитавани отъ едно население което не е знаело още употреблението на металитѣ (камъненъ периодъ). Постройкитѣ сж първи, открити въ страната ни.

Бѣлѣжки за горнитѣ открития сж помѣстени въ отдѣла „туристика“.

На самитѣ мѣста на откритията държахме на членоветѣ на дружеството и на гоститѣ имъ, нѣколко сказки (десетъ). Най подходящъ начинъ за популизирането на археологията!

Прѣзъ 1906 г. дружеството е прѣдприело разкопки въ Абтаатското кале, дѣто е билъ римскиятъ градъ Abrittus. До

този градъ е билъ убитъ — въ 251 г. сл. Хр. — римскиятъ императоръ Деци, въ едно сражение съ готитѣ. Освѣнъ тѣзи разкопки дружеството е разкопало нѣколко други могили край града и въ Рѣка-Девня.

Прѣдполагаемиятъ мѣнастиръ на Борисъ-Михаилъ. Отъ статията напечатана въ настоящитѣ Извѣстия (кн. VII) се вижда каква паметна находка е направена въ близката околностъ на града ни. Открити били основи на мѣнастиръ, храмъ и печатъ на княза Михаилъ-Борисъ.

Археологическото Дружество, въ засѣданието си на 16 августъ 1920 г. рѣши да се помоли Министерскиятъ Съвѣтъ да се отчуждатъ, съгл. чл. 26 отъ закона за старинитѣ, около десетъ декара лозя, за да могатъ да се направятъ археологически изслѣдвания на паметната мѣстностъ. Слѣдъ тѣхъ да се прѣобърне тя въ народна градина.

Отъ министерството на Народното Просвѣщение получихме слѣдниятъ отговоръ (отъ 4.IX.1920 г. подъ № 30358): „исканото отъ Васъ отчуждаване не може за сега да стане обаче, добрѣ ще е, дружеството Ви да продължи проучванията си и въ зависимостъ отъ резултатитѣ въпросътъ може отъ ново да се подигне.“ Отговорихме, че безъ отчуждаването на лозята не можемъ да направимъ по-нататъшни проучвания.

Сказки. За да популизираме между населението миналото на нашия край, прѣдприехме редъ сказки въ града и окрѣга.

Прѣдъ всѣко годишно събрание прѣдседателятъ е държалъ публични бѣседи за дружествената дѣйностъ и за придобититѣ старини. Сказки сж били държани въ Провадия, Добричъ, Балчикъ, Каварна, Русе и Тръвна.

Нѣколко сказки е държалъ прѣдседателятъ на варненското офицерство за стратегията на черноморското крайбрежие, за военния паметникъ на императора Траяна въ сѣверна Добруджа до с. Адамъ-клисе (близу до Черна вода), за стратегията на древнитѣ българи, за Аспаруховия лагеръ — столица до гара Каспичанъ (до с. Абоба) и за Аспаруховото укрѣпление „Онгълъ“ до гр. Исакча.

Печатане Извѣстия и годишни отчети. За да се разпространяватъ знанията за миналото на родния край, печатахме извѣстия (VII книги) и отчети (десетъ) съ редъ статии и бѣлѣжки за Варна и окрѣга му (гледай края на настоящитѣ Извѣстия).

Възраждане на българщината въ Варна. Българскиятъ елементъ въ града ни е новъ. Българитѣ почнали да се заселватъ прѣди около 90 години, слѣдъ руско-турската война въ 1828/29 г. Първитѣ прѣселенци сж дошли отъ варненскитѣ села (Николаевка, Гюнъ-догду и др.), които сж били заселени, слѣдъ войната, отъ българитѣ, дошли отъ балканскитѣ села Гулица, Еркечъ и др.

Първото българско училище въ Варна е било открито прѣзъ 1860 г.; прѣзъ същата година се е служило на славянски въ грѣцката черква св. Георги, благодарение на първия руски консулъ въ града ни — Алекс. Рачински.

По случай 50 годишнината отъ отварянето на училището нашето дружество е посвѣтило на този юбилей IV-та книга на своитѣ извѣстия, съ редъ статии по възраждането на българщината.

По тоя случай, е имало на 25 Мартъ 1911 г. тържествено събрание, въ което е държалъ рѣчь Х. Шкорпилъ и Бож. Райновъ. Въ това събрание изказано било мнѣние да се прѣименуватъ 30-тѣ улици, наречени линии, съ имената на заслужилитѣ дѣйци. Общинскиятъ съвѣтъ въ засѣданието си на 14 априлъ 1911 г. рѣши да се прѣименуватъ нѣкои отъ тѣхъ по имената на слѣднитѣ видни дѣйци по учебното дѣло и по възраждането на българщината въ Варна: А. Рачински, Ат. Георгиевъ, Хаджи Стаматъ, братия Георгиевичъ, Господинъ Х. Ивановъ, Величко Христовъ, Сава Доброплодни, Хр. Самсаровъ и Георги Живковъ, комуто Варна има да благодари за съграждането красивата дѣвическа гимназия съ разкошна градина около нея.

Архивата на бившата грѣцка митрополия въ Варна. Архивата е била прибрана въ нашия музей. Най-интересната ѝ частъ съставлява кореспонденцията на варненския грѣцки митрополитъ Иоакимъ съ вселенския патриархъ; тя ще бжде публикувана отъ Д-р. П. Никовъ, доцентъ въ софийския университетъ, който билъ натоваренъ отъ нашето дружество съ изучаването ѝ. Кореспонденцията дава интересни свѣдения върху възраждането на българщината въ нашия градъ. Митрополитътъ, който е билъ послѣ избранъ за вселенски патриархъ Иоакимъ III, е билъ интересна личностъ. Пжтешественикътъ Каницъ (Donau-Bulgarien III, стр. 200), който посѣтилъ нашия градъ прѣзъ 1872 г. казва, че се е разговарялъ съ Иоакима; той се е оплаквалъ прѣдъ него, че патриаршията е отхвърлила неговитѣ прѣдложения за помиренето на българитѣ съ грѣцитѣ.

Прѣдаваме съдържанието на първото му писмо отъ мартъ мѣсець, 1865 г. (въ прѣводъ на П. Джеровъ): „Семѣйствата въ Варна надминаватъ 1000. Отъ тѣхъ 850 сж грѣцки⁴⁾ вьнъ отъ прѣбивающитѣ пришелци—търговци. Останалитѣ сж български. Махалитѣ сж двѣ: Митрополитската съ 500 кжщи и 300 семѣйства и оная на св. Богородица (Панагия) съ 200 кжщи и около 350 семѣйства. Въ двѣтѣ махали има около 120 български семѣйства — всички сж пришелци. Нѣкои отъ българитѣ сж оженени за грѣкини. Отъ по-първи Българи сж: Хаджи Ралисъ, Г. Поповъ, Хаджи Стаматисъ и К. Тюлевъ; тѣ

4) Гагаузитѣ той смѣта за грѣци.

знаятъ гръцки (съ гръцко възпитание). Българитѣ сж дошли въ Варна прѣди около десетъ години. Прѣди нѣколко дня, въ тукашното не добръ подържано българско училище, нагласиха въ една отъ стаятъ му параклисъ въ който служатъ двама свещеника отъ селата; тѣ споменуватъ името на Илариона. Начинътъ по който тѣ канятъ сънародниците си за черквата е страненъ и своеобразенъ. Канятъ ги отъ кафенетата, дюкенитъ, като ги по нѣкога заплашватъ. Гръцкитѣ жени, които сж женени за тѣхъ принуждаватъ да ходятъ въ българската, а не въ гръцката черква. А свѣщенитѣ псуватъ гръцкитѣ владици.

Прилагамъ списъкъ на гръцкитѣ села, които признаватъ свѣтата Митрополия и такива, които не я признаватъ. Отъ слѣдната недѣля се почва пѣненето на св. Литургия по славянски въ черквата св. Георги. Това стана съ съгласието на старейшинитѣ, които иматъ голѣмо желание да спомогнатъ, споредъ силитѣ си, за прѣмахването на оплакванията на братята българѣ.

Въ тефтера на кореспонденцията до патриаршията сж изкубнати 45 листа, слѣдващи слѣдъ една телеграма до гръцкия кралъ (1881 г., 23 Априлъ), изпратена отъ владиката и отъ варненската гръцка община. Изглежда, че изкубнатитѣ листове съдържаха прѣстѣпна дѣйность на Митрополията, която е култивирала, види се, между своето паство стремението на великата гръцка идея!

Въ архивата се намири проектъ на договора между консула А. Рачински и гръцката община за служене на славянски въ гръцката черква св. Георги.

Проектътъ е написанъ на гръцки и на руски. Извличаме отъ него слѣдното: „Церковъ св. Великомученика Георгія назначается для принятія молящихся изъ окрестныхъ и городскихъ во Христѣ братіи Болгаръ и Грековъ, желающихъ въ ней черквоваться.

Церковнослужитель сего храма будетъ поминать въ диптихѣ Святѣйшій Синодъ и Епархіальный Архіерея какъ впрочемъ объ этомъ повелить спрошенный предварительно Святѣйшій Правительствующій Синодъ.

Часть и время совершенія въ этомъ храмѣ богослуженія зависятъ отъ Г. Консула, и какимъ способомъ оно будетъ совершаться никто не имѣетъ право вмѣшиваться. Господинъ Консулъ одолажается за тѣмъ на особенныя средства содержать для церкви настоятеля, пѣвчихъ и пр. и имѣть попеченіе о маслѣ, свѣчахъ и другихъ нужныхъ.

На конецъ, одолажается, въ замѣнъ доходовъ этой церкви, даватъ ежегодно въ общину города сего рублей серебряныхъ двѣсти.“

Ал. Рачински билъ първиятъ руски консулъ въ Варна (прѣзъ 1860 г.); той билъ голѣмъ славянофилъ. Още отъ свое-

то прѣбивание и служене въ Македония той се е добръ за-
позналъ съ борбата на българския народъ за националното
сществуване.

Аладжа (шарень) мѣнастиръ е една отъ най-живописнитѣ
мѣстности въ варненско. Тѣй се пази отъ Археологическото
дружество отъ 1901 година насамъ (описанието му вижъ въ
отдѣла туристика), съгласно закона за старинитѣ.

Узунъ кумъ (дълъгъ пѣсъкъ), се намира въ съседството на
мѣнастира. Идеално мѣсто на нашия черноморски брѣгъ за
морски санаториуми и лѣтни жилища. За да създаде друже-
ството срѣдства за фонда за постройката на варненския му-
зей и за други културни нужди на нашия черноморски край, по-
молихме Народното Събрание да отстъпи това мѣсто на дру-
жеството. Съ указъ № 35 отъ 13 априлъ 1915 г., обнародванъ
въ Държавния вѣстникъ отъ 27 априлъ, брой 92, Народното
Събрание отстъпва на варненската община*) за нуждитѣ на
Варненското Археологическо Дружество, на безсрочно ползу-
ване държавната гора край Узунъ-кумъ, която гора друже-
ството да култивира, украси и прѣобърне на народенъ паркъ,
като запази сществуващитѣ въ нея старини. Въ случай, че
дружеството не употреби гората за цѣлѣта, държавата въ
всѣко врѣме може да я отнеме и засвои.

Съ акта отъ 7 юни 1915 г. гората е била прѣдадена отъ
финансовия началникъ на варненската община за нуждитѣ на
Археологическото дружество. Избра се Аладжа мѣнастирска
комисия; тя е помолила общината да се грижи за горския
надзоръ и да се снесе планътъ на гората. Прѣзъ 1917 г. е
била произведена отъ държавния лѣсничей Н. Торомановъ
арондацията. Споредъ него мѣстото заедно съ държавната го-
ра „Сель-ери“ завзема 6,830 декара, отъ които сж залѣсени
6,333. Чужди ниви има 185, около 20 държавни, 127 зеленчу-
кова градина, 160 морски пѣсъкъ (плажъ) и 5 декара езерца.

Отстъпената мѣстность е идеално мѣсто за морски сана-
ториумъ и за курортъ. Прѣзъ 1915 г. е била изпратена отъ
вѣрховния медицински съвѣтъ въ София, една 12 членна ко-
мисия, за да намѣри подходящо мѣсто за дѣтския санатори-
умъ, който се е помѣщавалъ досега на осойното мѣсто подъ
с. Галата (до карантината). Комисията намѣрила Узунъ-кумъ
за най-подходящъ. Единогласно било рѣшено да се построи
тукъ санаториумътъ. Рѣши се щото до построяването му врѣ-
менно да се прѣнесатъ баракитѣ отъ карантината до св. Кон-
стантинъ (между Узунъ-кумъ и Евксиноградъ). Царица Еле-
онора обаче е построила окончателно тука санаториума.

Къмъ края на 1920 г. Министерството на Земледѣлието
е запитало дружеството какво е направено до сега на Узунъ-

*) Защото дружеството не прѣдставлява юридическо лице.

кумъ. Изпратихме подробно изложение. Друго такова изпратихме прѣзъ м. мартъ 1921 год. до Министра на Просвѣщенiето съ копия до Министра на Народното Здраве, до директора на Народния музей, до върховния хигиениченъ съвѣтъ и до Министра на Земледѣлието и Държавнитѣ Имоти.

Изложението гласи:

„Извѣстни Ви сж, Г-не Миниистре, цѣлитѣ на Варненското Археологическо дружество — да изучава, запазва и проучава паметниците на нашето историческо минало, да пази и украсява мѣстности, дѣто се намиратъ старини. Знаете сжщо, какъ то е работило отъ основаването си до сега, какво е направило въ тая насока и какво проектира да направи. Покрай многото паметници, които дружеството издири и запази е и цѣнната старина „Аладжа мѣнастирь“, намиращъ се сѣверо-източно отъ Варна, на едно отъ най-красивитѣ мѣста на нашето черноморско крайбрѣжие.

Нигдѣ природата и човѣшкиятъ трудъ не сж събирали толкова много красота и цѣнности на толкова малко пространство, както тукъ.

Отъ една страна самата старина „Аладжа мѣнастирь“, една отъ най-ранитѣ старини на полуострова, построена, споредъ прѣдание, въ врѣмето на апостолъ Андрей, разширяванъ въ врѣмето на Константинъ Велики и на срѣдновековна България, е цѣненъ исторически паметникъ, чрѣзъ който нашето минало ще разгърне единъ день цѣнни исторически страници, отъ друга — гората около мѣнастиря, изобилнитѣ кристални извори, широкиятъ пѣсъченъ плажъ до морето, така наречениятъ „Узунъ кумъ“ (дълъгъ цѣсъкъ), доброто изложение, запазено отъ сѣвернитѣ вѣтрове, придаватъ на мѣстото грамадна хигиенична стойностъ и го сочатъ като единичко за санаториумъ, въ който ще бжде казана послѣдната дума на морелѣчението.

И тая мѣстностъ бѣ подложена на опустошение до момента, когато Археологическото дружество се заинтересува за нея прѣди 20 години и взе мѣрки да я запази. Добило отъ държавата право да използва държавната гора тамъ, Археологическото дружество, върно на своитѣ цѣли, още тогава си начерта планъ и насочи своята дѣйностъ въ двѣ посоки: 1) да запази сжществуващитѣ въ мѣстността старини и 2) да култивира, украси и прѣобърне въ народенъ паркъ отстѣпената гора. Първата цѣль дружеството постигна: то запази отъ поруха старината, запази я и до сега чрѣзъ свой пазачъ, нарочно назначенъ за това. Тоя пазачъ пази и гората до самия мѣнастирь, която по-рано безмилостиво се опустошаваше и която щѣше да бжде унищожена, ако на опустошението не бѣ туренъ о врѣме край. За втората цѣль дружеството още прѣзъ 1915 г. ведно съ варненската община назначи особена Аладжа мѣнастирска комисия съ два отдѣла:

технически, състоящ се отъ двама дружествени членове, окръжният инженеръ, архитектъ, лѣсничей, окр. учил. инспекторъ, агрономъ, лѣкарь и общинският инженеръ, градинарь и лѣсничей и юридическо-финансовъ, състоящ се отъ 4-ма членове, избирани отъ специалисти държавни и общински чиновници.

Така съставена, комисията още тогава пристъпи на работа и изработи планъ за бъдещата окраса и запазване на мѣстността. Проектирано бѣ цѣлата мѣстность да се обърне въ грамаденъ паркъ съ: 1) сѣщински паркъ, въ какъвто трѣбваше да се обърне по-големата частъ на отстѣпената гора. За туй бѣ наредена прѣдварително строга охрана на гората (особенъ горски пазачъ, плащанъ отъ варненската община), да се каптиратъ изворнитѣ води и да се пригответи разсадникъ за дървета и храсти. 2) Лѣчебната частъ съ санаториуми и къшкови за курортъ, за каквито, споредъ мнѣнието на компетентни лѣкари мѣстността извънредно подхожда. За тая цѣль щѣха да се използватъ изворитѣ, пѣсѣчниятъ плажъ „Узунъ кумъ,“ лѣчебното блато „дипсизъ гьолъ“ и частъ отъ мѣстността. 3) На отстѣпената сѣверозападна частъ, дѣто е зеленчуковата градина отъ 130 декара да се създаде образцово стопанство съ зеленчукови, и овощни градини, разсадници за овощни и паркови дървета, лозарство, пчеларство, кокошарство и краварство.

Тоя обширенъ планъ, който мѣрѣше да прѣвърне една пуста мѣстность въ най-красивъ и благословенъ кжтъ на нашата земя, комисията бѣ вече захванала постепенно да осъществува. Наредена бѣ както споменахме, строга охрана на мѣстността, очистена и уредена бѣ старината „Аладжа,“ построена бѣ стражарница, уредена бѣ зеленчукова градина, проучаваха се начини за да се намѣратъ срѣдства за осъществуване на останалитѣ части отъ плана. Войнитѣ, обаче, прѣустановиха дѣйността на комисията и тя остана съ началото на своята общо полезна работа.

Сега, слѣдъ войната дружеството бѣ възобновило дѣйността и дирѣше начини да реализира плана си. На тая негова полезна дѣйность, обаче, бѣ неочаквано туренъ край. Съобщено ни бѣше, че държавата чрѣзъ Министерството на Земледѣлието и Държавнитѣ Имоти възнамѣрява да вземе отстѣпеното му чрѣзъ законъ мѣсто, за да го прѣвърне въ селище.

Господине Министре, на дружеството ни е безразлично, кой ще бжде стопанинъ на казаната мѣстность, държава, община или самото дружество, Искаме щото мѣстността да бжде запазена за цѣлитѣ, които то ѝ е опрѣдѣлило и за които тя подхожда. Защото да се прѣвърне тя въ селище, то значи да се опустоши, безъ при това да се създаде добро селище, тъй като тя не подхожда за таково. За това ние се обръща-

ме към Васъ, за да наредите, щото тая мѣстность да бжде запазена, както е била пазена до сега тъкмо за ония цѣли, за които дружеството я е опрѣдѣлило. Надѣваме се че ще бждемъ чути.“

Д-ръ Пар. Стояновъ, професоръ при медицинския факултетъ въ София, специалистъ по физиотерапията и създателя на морския ни санаториумъ за дѣца е изучавалъ мѣстността около „Узунъ-кумъ“ отъ хигиѣнично-медицинско гледище и я намѣрилъ за разкошно сѣдалище на бждащия морски санаториумъ. Мѣстността е чудесна, хигиенична, добръ изложена на слънце и запазена отъ сѣвернитѣ вѣтрове. Плажътъ Узунъ-кумъ е разкошна пѣсѣчлива мѣстность отъ около два километра дълга. Дъното на морето е тука гладко. Отъ гледна точка на медицината, тази мѣстность е идеална за санаториуми. Едно заселване тукъ на една колония, би образувало най-хигиеничното заселище. Природата е надарила тази мѣстность съ великолѣпно морелечение, съ богато слънчево лечение, съ водно лечение (хидротерапията) поради изобилни и силни извори и съ въздушно лечение (аеротерапията), благодарение близостта на морето и хубавата гора.

Жалко е това богато мѣсто да стои така неизползувано и да стане жертва на лакомията на съседнитѣ села. Трѣбва да се запази непожтнато това природно богатство, като при това би се използувало отъ населението за здравословни цѣли. Варна би имала своята лѣтна колония отъ вили, своята Чамъ курия като София и съ това значението на града ни, като морски курортъ би се увеличило.

При такова положение на работитѣ не сме били изненадани, когато получихме отъ финансовия началникъ писмо (януари 1921) съ слѣдното съдържание: „Съгласно телеграмата на Министерството на Земледѣлието и Държавнитѣ Имоти, умолявате се, веднага да се явите въ управлението ми и прѣдадете съ актъ държавния имотъ „Узунъ кумъ.“

Дружеството отговори слѣдното: „не можемъ да подпишемъ акта по слѣднитѣ двѣ причини:

1) Съгласно указа № 35, 1915 г. имотътъ е отстъпенъ на варненската община за нуждитѣ на дружеството.

2) Съгласно нашитѣ обяснения изпратени чрѣзъ Васъ въ Министерството, дружеството си е изпълнило напълно задълженията си до колкото му бѣше възможно.“

Прѣзъ мартъ 1921 г. получихме покана да се явимъ въ Окржната Постоянна комисиия, за да дадемъ обяснения нужни на комисията назначена съ заповѣдъ отъ Министерството да анкетира, до колкото Арх-то Дружество изпълнило задълженията си.

Научаваме се, че щѣли да дойдатъ министритѣ на Държавнитѣ Имоти и Просвѣщението за да видятъ Узунъ кумъ и Аладжа мѣнастиръ, прѣди да се земе окончателното рѣшение.

Фиг. 2. — Римската кула (до черквата Св. Георги).

Римската кула. А. Въ първия участък, до църквата св. Георги дѣто се е простиралъ древниятъ градъ Одесось — сега Варна, се намиратъ остатъци на древния акрополъ, извѣстни подъ названиее джинеvizъ (генуезка) или римска кула. Акрополътъ билъ съграденъ върху основитъ на елинския акрополъ отъ византийския императоръ Юстинианъ, когато той укрѣпилъ противъ славянскитъ нападения, дунавската и послѣ крайбрѣжната линия както и вжтрѣшността на страната съ нови крѣпости или възобновлени стари. Близу до Варна той е съградилъ до с. Аладънъ, дѣто е била кариерата (каменоломътъ) за варненското пристанище, една крѣпость. Отъ единъ надписъ, който билъ въ нея намѣренъ се увѣковечава построенето отъ императора. Крѣпостъта била наименувана Теодориада, по името на Теодора, съпруга на императора.

При регулацията на първия участък, дѣто е кулата, не е било обърнато внимание върху изгледи на морето. Намирате се въ неговата непосредствена близость и не го виж-

дате. Регулацията на града е била въобще повърена на неопитни хора.

Кулата показва византийски строежъ съ редове тухли и камъни.

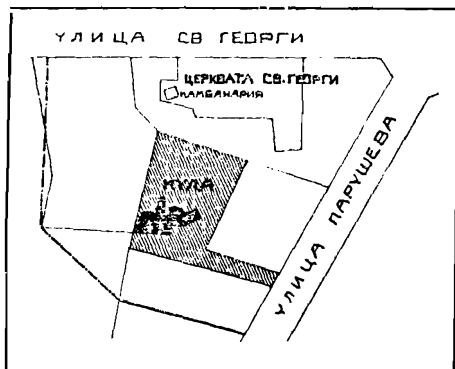
На сѣверната ѝ страна се вижда задната стѣна на една голѣма зала съ остатъци отъ сводъ, състоящъ отъ голѣми четвъртити блокове отъ шуплестъ камъкъ (бигоръ). Въ кулата има една дупка като кладенецъ; прѣзъ нея се слиза въ подземие. Въ врѣмето на руската бомбардировка на Варна въ 1828, въ подземието се криели жени, дѣца и старци (около 200 души); тѣ се спущали на долу по една мачта отъ корабъ, снабдена съ макара и стълбичка отъ вжже.

Кулата е била свидѣтель на радостни и скърбни събития! Нѣма съмнение че Аспарухъ като стигналъ до Варна отъ сѣверна Добруджа се е установилъ въ дворцитѣ на акропола. Не е изключена възможностъ, че въ залата, отъ която се е запазила задната стѣна е билъ подписанъ отъ посланицитѣ на византийския императоръ Константинъ Погонатъ и между Аспаруха (въ 679 г.) актътъ съ който е било провъзгласено основането на българската държава на балканския полуостровъ. Споредъ акта императорътъ се задължилъ да плаща ежегодно данъкъ на България. Не е изключена възможностъ че въ сѣщата зала Аспарухъ е приелъ прѣдставителитѣ на осемтѣхъ славянскі племена, които живѣяли между Дунава и Балкана и че е сключилъ съ тѣхъ договоръ за взаимна защита отъ сжсѣдитѣ. Славянитѣ сж влѣзли съ българитѣ въ съюзни отношения, за да запазятъ независимостта и за да могатъ да устоятъ противъ византийското и аварско оржие.

Отъ варненския акрополъ Аспарухъ е давалъ заповѣдъ да се построятъ на бързо крайбрѣжни насипи противъ десантитѣ на византийцитѣ (откъмъ морето). Когато е дошелъ Аспарухъ въ Варна, той е могаль да очаква нови нападения отъ страна на византийцитѣ само откъмъ морето. Единъ такъвъ отбранителенъ насипъ се намира край Варна на низкия брѣгъ върху прѣградата, която раздѣля морето отъ езерото. Десантовитѣ постройкы се простиратъ чакъ до Балкана. Това показва че Аспарухъ е завладѣлъ цѣлата страна чакъ до Балкана, а не само до р. Камчия, както прѣдполага единъ нашъ историкъ. Слѣдъ като обезпечилъ Аспарухъ крайбрѣжието и слѣдъ като е сключилъ договоръ съ славянитѣ, които заварилъ между Дунава и Балкана, той потеглилъ къмъ вжтрѣшността, дѣто си е избралъ за сѣдалището Абобска мѣстностъ, находяща се близу до гара Каспичанъ (7 км. на сѣверозападъ отъ нея).

Нѣма съмнение, че владѣтелитѣ въ столицата Абоба — като Аспарухъ, Крумъ, Омортагъ и други — лѣтно врѣме прѣкарвали въ живописна Варна или по Балканитѣ, защото мѣст-

ността около столицата лѣтно врѣме заприличва на сѣща пущина (стѣпъ).

Фиг. 3. — Положението на римската кула (със проекта на единъ площадъ — градина около нея).

Б. Регулация около кулата. Кулата е единствена лична старина на гр. Варна; тя трѣбвало да бѣде освободена отъ съседнитѣ кѣщи и да се намира срѣдъ единъ голѣмъ площадъ съ градина. Отъ него трѣбвало да бждатъ прокарани четири главни улици, а именно: една улица къмъ изтокъ чакъ до морето, друга къмъ югъ (къмъ пристанището), третя къмъ западъ (къмъ близката Прѣславска улица) и четвърта къмъ сѣверъ (къмъ площада Св. Климентъ).

По този начинъ старината могла да се гледа отъ морето, пристанището, площада и главната улица. Пѣтникъ идущъ по морето за Варна, щѣше да съгледа старината отъ далечъ, послѣ по-отблизу отъ пристанището, а най-послѣ отъ Прѣславска улица. Тази регулация обаче не е станала.

Прѣди около 60 години съградена била до кулата една по-висока кѣща, която я напълно закрива. Кулата се виждала, когато е дошелъ човѣкъ чакъ до нея. Много пжтешественици не я даже виждали, както напр. Каницъ; до толкова тя е била затулена.

Въ 1906 г. отправихме молба до общинския съвѣтъ, щото при регулацията на квартала, въ който се пада кулата, да се прѣдвиди единъ площадъ около старината. Общинскиятъ съвѣтъ възприе една частична регулация, която прѣдвиждаше едно малко мѣсто (площадка), което да бѣде съединено съ близката Парушева улица, посрѣдствомъ една тѣсна, три метра широка улица. Съ изграждане на по-високи кѣщи около кулата би останала съвсѣмъ закрита. За това ясно говори високата кѣща, за която споменахме. Тази регулация е била утвърдена съ заповѣдь № 713 отъ 1908 г.

Внесохме въпроса за регулацията въ държавната комиси-я за старинитѣ при Министерството на Просвѣщението, като

имахме прѣдъ видъ чл. 27 отъ закона за старинитѣ. Членътъ гласи: „Нови постройки, частни или обществени и регулационни планове, които засѣгатъ каквито и да било недвижими старини, могатъ да бждатъ потвърдени и изпълнени само съ съгласието на Министерството на Просвѣщението, като се взема мнѣнието на комисията за старинитѣ. Министерството има право да опрѣдѣля разстояния, размѣри и други необходими мѣрки така, щото новитѣ постройки да не застрашаватъ старинитѣ, нито пъкъ да бждатъ въ ущърбъ на перспективата и нужната имъ свѣтлина.“ Въпросътъ за регулацията билъ разгледанъ въ комисията, въ засѣданието ѝ отъ 22. XI. 1913 г. Съ писмо № 25 отъ 3 януари 1914 г. Народния музей съобщава на кмета слѣдното: „Комисията, като изслуша доклада на К. Шкорпилъ относително регулацията на квартала около кулата, рѣши да Ви прѣпоръчи, Господинъ Кмете, съ гл. чл. 27 отъ закона за старинитѣ, да възприемете вариацията, изработена отъ специалната техническа комисия, споредъ която вариация, около въпросната кула се създава площадъ — градина. Комисията за старинитѣ намира, че само по този начинъ ще се създаде подходяща околностъ на важния за миналото на града Ви паметникъ. Съгласно чл. 7 отъ закона за старинитѣ, това рѣшение на комисията е утвърдено отъ Господина Министра на Просвѣщението съ заповѣдъ № 2753 отъ 13 декември т. г.

В. Омърсяването на кулата. Европейски пѣтешественици, които посѣтили Варна говорятъ въ пѣтнитѣ си описания съ възмущение за омърсяването на старината съ нужници. Още прѣзъ 1906 г. молихме общинския съвѣтъ да дигне нужниците, на които мръсотията отиватъ въ подземиято прѣзъ дупката, въ която е била поставена мачта на единъ корабъ, по която се спускали въ подземиято жени, дѣца и старци при руската бомбардировка на Варна въ 1828 г.

Омърсявала се една забѣлжителна старина и подпочвата на голѣма частъ отъ първия участъкъ. Омърсяването продължава отъ 60—70 години насамъ.

Очистването на подземиято ще може да стане, като ще се пусне въ него вода отъ водопровода. Тази вода ще намѣри на нѣкъдѣ излазъ; прѣдполагаме, че той ще бжде нѣкъдѣ край брѣга на морето. Че подземията иматъ връзка съ крайбрѣжното показва, че при силенъ морски вѣтъръ усѣщало се течение въ нужниците. Общината не е зимала мѣрки за дигане нужниците. На 25. XII. 1920 г. дадохме ново, шесто по редъ, заявление (№ 409). Кметътъ назначи тричленна комисия отъ общинския лѣкарь, общ. юрисконсултъ и прѣдседателя на Арх-то Дружество. Отидохме при кулата, констатирахме, че има до кулата два нужника и възприехме щото нужниците трѣбва да се дигнатъ. Състави се актъ. Рѣши се щото нужниците да бждатъ веднага дигнати.

Изложба „стара Варна“ въ картини. За да възбудимъ между населението интересъ къмъ родния край уредихме прѣзъ 1912 г. изложбата. Още прѣзъ 1910 г. сполучихме да намѣримъ въ антикварнитѣ книжарници въ странство нѣколко интересни картини за гр. Варна отъ руско-турската 1828/29 г. и отъ кримската война въ 1854/56 г. Въ първата война се е намиралъ въ дружината на руския царъ Николай, който присѣствувалъ при обсадата на Варна, единъ французки живописецъ Desanord; той направилъ петъ картини на града ни и околността. Една отъ картинитѣ прѣдставлява града отъ югъ, друга отъ сѣверъ, третата нападението на града отъ руситѣ откъмъ дерето (надъ аквариума), четвъртата нападението на руситѣ откъмъ лозята, а петата — могилата Турна-Тепе съ палатката на Николай.

Отъ кримската война има една английска и една французка картина. Първата прѣдставлява града откъмъ югъ (съ бурно-море) а втората отъ високия връхъ Каменица (Ташлѣ-тепе), на сѣвероизтокъ отъ града. Изгледътъ е много красивъ (съ езерото). Французитѣ и англичани стояли на лагеръ до Варна прѣди да заминатъ за Севастополъ.

Горнитѣ картини, послѣ разни албуми, чъртежи, скици, стереоскопични снимки, панорами и др дадоха поводъ да се уреди изложбата, прѣзъ лѣтния сезонъ 1912 г. съ цѣль да се заинтересуватъ, варненскитѣ жители, лѣтнитѣ (бански) гости и туристи, за града и живописнитѣ му мѣстности.

Изложбата съдържала 113 нумера. Отпечатанъ билъ особень каталогъ съ обяснение на отдѣлнитѣ прѣдмети, които сж били разпрѣдѣлени въ 13 отдѣла, а именно: 1) най-древниятъ периодъ на града (тракийски, елински, римски и византийски), 2) сражението въ 1444 год., 3) паметникъ отъ XVII вѣкъ (Богданова чушма), 4) Варна въ руско-турската война 1828/29 г., 5) Възобновлението на града слѣдъ войната прѣзъ 1834 г. (чушмата—паметникъ прѣдъ общинския театръ и др.), 6) Варна въ кримската война 1854 и 56 год. (французкиятъ паметникъ въ католическитѣ гробища до приморската градина, въ споменъ на французитѣ, загинали отъ холера. Паметникътъ е заграденъ съ желѣзна верига и 8 топа; всѣки тѣжи 3000 килогр.—Други франц. паметникъ, надгробна плоча на моряцитѣ отъ военния корабъ „Ментебело“. Паметникътъ се намира надъ морския брѣгъ до карантината (подъ с. Галата); той е билъ освѣтенъ въ присѣствието на парижския кметъ Руселъ, 7) Варна прѣди освобождението (първото българско училище (1860 г.) въ града, първата българска черква св. Архангелъ-Михаилъ, ликове на дѣйцитѣ по възраждането на българщината въ града ни и др.), 8) Варна слѣдъ освобождението (рускиятъ паметникъ въ гробищата, прѣдседателтъ на врѣмения градски съвѣтъ Величко Христовъ, първиятъ кметъ на града Я. К. Славчовъ, първото училищно българ-

гарско настоятелство слѣдъ освобождението и др.), 9) Старата частъ на града (стара Варна) съ около 40 картини (акварели), които прѣдставляватъ срѣдне-вѣковни криви и тѣсни улици съ староврѣмски кѣщи, своеобразни по външната форма, съ надвѣсени етажи, съ издадени чикми и др. 10) Туристика. Въ околността на града има много живописни мѣстности, които се посѣщаватъ все повече отъ туристи. Такива сж : Аладжа-Мънастиръ до с. Кестричъ, побититѣ камъни (декили-ташъ) до с. Гебедже, изворотѣ въ Рѣка-Девня (съ вълшебния изворъ Хавузъ, играещъ при слънчевото освѣтление съ цѣтове, подобни на небесната дѣга) гората Лонгосъ до устието на р. Камчия и др., 11) Стереоскопични снимки на града и др. 12) Притурка (древнебългарски укрѣпления отъ врѣмето на Асѣновци: 1) Петричъ калеси, срѣщу спирката Раздѣлна (между Гебедже и Синдѣлъ) и 2) Провадийския Хисаръ, единъ отъ най-интереснитѣ паметници въ страната ни.

Изложбата е траяла 20 деня; тя е била посѣтена отъ многобройна публика. Помѣщавала се въ пансионната зала на дѣвическата гимназия и е била открита съ една бесѣда на Х. Шкорпилъ върху значението на старитѣ български постройки и тѣхното запазване.

Регулацията въ старата частъ на града е унищожила вече значителна частъ отъ старитѣ постройки; вмѣсто тѣхъ се строятъ модерни, по единъ шаблоненъ начинъ съ разни стилове, чужди за насъ.

Германска култура. Слѣдъ прѣкръпяване разкопкитѣ на Джанаваръ Тепе прѣзъ 1915 г., по причина на свѣтовната война, германцитѣ, които сж строили конюшни до скотобойната (задъ канала), разрушили голѣми части отъ основитѣ на открития храмъ, като задигнали материали за конюшната!

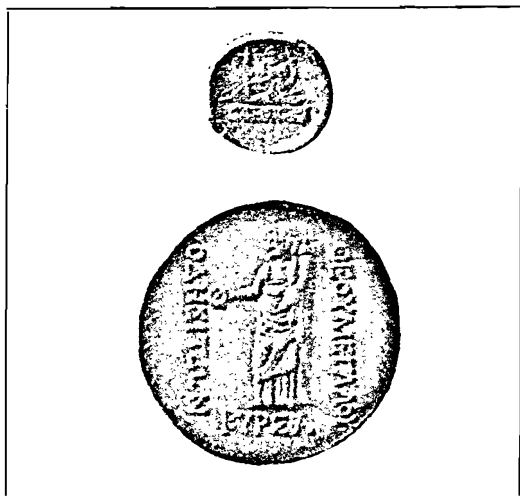
Щомъ се научихме за това „културно“ дѣло, протестирахме прѣдъ германскитѣ военни власти, като имъ казахме че не сме очаквали отъ тѣхъ такъвъ варваризъмъ!

Слѣдъ това молихме българскитѣ военни власти да се назначи комисия, която да установи прѣстѣпното дѣяние. Въ вомисията били назначени: майоръ Марковъ и членове: К. Шкорпилъ, Ст. Балкански, Ил. Веновъ и поручикъ Фиковъ. Съставенъ билъ актъ, който се пази въ архивата на дружеството ни за споменъ на германскитѣ културъ-трегери.

Комисията констатира слѣдното: 1) кржлитѣ кули съ стѣпала (до олтара), запазени 0·80 м. високо, сж съборени до нивото, 2) олтарътъ, високъ 0·85 м., е съборенъ до нивото, 3) между олтара и сѣвероизточната постройка изкъртени сж камъни отъ лицето ѝ, 4) западниятъ зидъ отъ югоизточното отдѣление и на входа му, 0·80 високъ, до 1 м. дебелъ, е отъ части унищоженъ, отъ части изкъртенъ на лицето, 5) южниятъ зидъ на кораба, на височина до 2 м. надъ откритото ниво, на дължина 3·5 м. е напълно съборенъ, и 6) почти напълно

е унищоженъ единъ зидъ въ югозападното отдѣление на храма.

Нека си припомнимъ варненскитѣ граждани, когато ще минаватъ край конюшнитѣ (до скотобойната), съградени отъ материалитѣ на древнехристиянската светиня, тази германска култура!

Фиг. 4. — Монети съчени въ Варна (Одисейтонь) прѣди Хр. съ изображението на „великия богъ“.

Гербътъ на Варна. Сегашниятъ градски гербъ прѣдставлява два лъза, хванали съ лапитѣ си котва и държащи български знамена. Емблемътъ прѣдставлява българско пристанище. Гербътъ не отговаря на историческото значение на нашия градъ; той би трѣбвало да се допълни съ изображението на великия богъ, който билъ покровителъ на нашия градъ слѣдъ основаването му прѣди около 2,500 години. Изображението му се срѣща върху първитѣ варненски монети, съчени въ града ни. Богътъ е прѣдставенъ въ лежащо положение; той държи „рогътъ на изобилието“ и амфора (въ обърнато положение). Подъ изображението се намира монограмътъ на града, а именно първитѣ двѣ букви на древното име на града ни (Одессосъ). Рогътъ е символътъ на богатство и плодородие. Амфората прѣдставлява виното, произведение на нашия край. Въ честь на великия богъ сж били съчени въ нашия градъ голѣми сребърни монети, върху които е изобразенъ той въ стоящо положение. Монетитѣ сж били съчени, види се, по случай избавление града ни отъ нѣкое нападение.

Гагаузитѣ. Изучването имъ е отъ особенъ интересъ. Възможно е, че тѣ сж прями потомци на Аспаруховитѣ българи или на куманитѣ или узитѣ, които сж били отъ турско-татарско происхождение.

Археологическото дружество е натоварило прѣзъ 1917 г. варненскиятъ гражданинъ, гагаузинъ, зап. майоръ А. Ив. Мановъ, да събере обичаитѣ имъ и др. Слѣдимъ съ голѣмъ интересъ вървежътъ на работата му. Въ настоящитѣ извѣстия е помѣстенъ единъ откъслекъ отъ приготвяемия отъ него трудъ.

Фиг. 5.3—Проектъ на герба на гр. Варна.

Прѣди 15 години, дошелъ е въ Варна Янъ Гжегожевски, полски ученъ, който билъ изпратенъ отъ академията на наукитѣ въ Краковъ съ цѣль да изучи нарѣчието на гагаузитѣ, той ни разправялъ, че е намѣрилъ доста особени думи, свойствени за гагаузкото нарѣчие. Изучванията на Гжегожевски не сж още напечатани.

Задигнати старини въ странство. До основаването на варненския музей доста старини сж били задигнати въ странство. Въ града ни е билъ даже единъ италиянецъ, нѣкой си Маркатели, който купувалъ старини и ги изпращалъ въ странство. Знаемъ, че единъ варненецъ е продалъ на него една надгробна плоча съ латински надписъ и друга една такава отъ с. Звѣздица.

Въ Атинския музей се намиратъ три старини отъ Варна (подъ №№ 1278, 2652 и 2653), подарени отъ гръцката община (койнотисъ). Върху първата отъ тѣхъ има изображение на погребално угощение, съ надписъ: „Ираклиность и жена му Азопура.“ Останалитѣ двѣ прѣдставляватъ портретна мжжка глава и главата на бога Гермеса.

Прѣзъ 1883 г. сж били намѣрени двѣ старини подъ Кадъръ-Баба и край желѣзнопътната линия; единъ релефъ на мжжъ и жена съ латинско-елински надписъ и една плоча съ изображение на тракийски конникъ. Двѣтѣ старини сж били

задигнати отъ англичанитѣ, които тогава управлявали желѣзнопътната линия Варна—Русе.

Неизвѣстно е нажждѣ сж били задигнати старинитѣ, които е видѣлъ пжтешественикътъ Каницъ прѣзъ 1872 г. въ турското управление въ града ни (сегашното окръжно управление). Тѣ сж били три: 1) статуя на бога Пана (отъ Провадийско), 2) релефъ на богъ и богиня съ елински надписъ отъ с. Екрене и 3) единъ надгробенъ камъкъ съ елински надписъ, намѣренъ при копане основитѣ на зданието на управлението. Види се, че тритѣ старини сж били изпратени въ Цариградъ. Въ врѣмето на руската окупация (1879 г.) сж били изпратени въ Петроградъ, по заповѣдъ на генералъ Вановски, мряморни плочи съ турски надписи отъ портитѣ на варненската крѣпость, казармитѣ, хамбаритѣ и болницата.

Прѣзъ врѣмето на руската окупация на Варна въ 1828/29 г. сж били прѣнесени 7 камѣка съ надписи и съ изображения въ Одеса. Камѣнитѣ сж били изпратени по заповѣдъ на графа Воронцовъ.

Мѣрки за запазване старини. Зети сж били прѣзъ 1906 г. мѣрки да се забрани дигане камѣни отъ основитѣ на римската крѣпость въ Рѣка-Девня, дѣто е билъ отъ II до VII вѣкъ сл. Хр. римскиятъ градъ Марцианополъ. Камѣнитѣ сж служили за горене варъ. Сжщитѣ мѣрки сж били зети и за старото укрѣпление до с. Дишбудакъ.

Извѣстно е, че съ вадене камѣни за варъ сж били въ турско врѣме напълно унищожени старитѣ постройки въ Прѣславъ. Когато прѣзъ 1910 г. правихме тука разкопки, намѣрихме, че отъ основитѣ на храма „Гебеклисе“ сж били дигнати всички камѣни; познавали се само мѣстата гдѣто сж били основитѣ. Могло е да се каже, че „не е останалъ камѣкъ върху камѣкъ.“

Зети сж били мѣрки да се спрѣ вадене камѣни отъ старитѣ крѣпости до с. Асылъ-бейли, въ провадийско, до с. Айваджикъ въ варненско и др.

Голѣми опустошения и унищожавания сж причинени отъ каменоломи (кариери). При постройката на варненското пристанище сж били вадени камѣни до спирката Малки Аладънъ, между Варна и Гебедже. При това е била съборена една древна крѣпость, така че не е останала нито слѣда отъ нея. Отъ единъ камѣкъ съ надписъ, който билъ намѣренъ тука, излиза, че крѣпостъта е била съградена въ царуването на Юстиниана и че се е наричала „Теодориада.“

До с. Кушъ-Тепе, близу до гр. Провадия е била унищожена една древнебългарска старина, състояща отъ нѣколко искусствено издѣлбани пещери, въ които се намиралъ интересенъ надписъ съ слѣдно съдържание: „при багророждѣнѣмъ и благочестивѣмъ . . . царѣ . . . Мих . . .“ Надписътъ се отнася до българския царъ Михаилъ Шишманъ, който ца-

рувалъ отъ 1323 до 1330 г. Старината била унищожена отъ каменари, които вадели тука камъни за правене корита и др. Пещернитъ стайчки сж били на четири етажа: въ най-долния — двѣ, въ втория — двѣ (черква и гробница), въ третия — двѣ стайчки а, въ четвъртия — една стайчка, която е недостъпна (въ скална стѣна). Между първия и втория етажъ е имало стълба, изсѣчена въ канара. Въ една отъ стайчкитъ е билъ изсѣченъ надписътъ. Прѣзъ 1890 г., когато обиколихме пещеритъ, които въ врѣмето на нашия благочестивъ царь Михаилъ образували пещеренъ мѫнастиръ, надписътъ е билъ запазенъ.

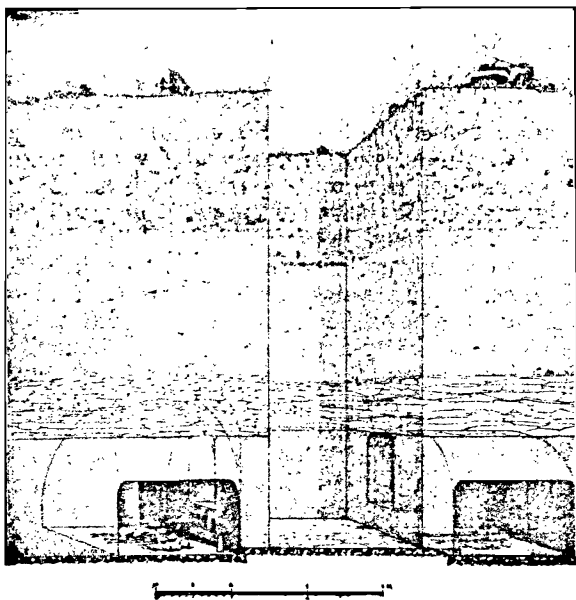
Тогава още зехме мѣрки да се запрѣти вадене камъни, защото най-долнитъ двѣ стайчки били вече на разрушение.

Когато къмъ края на 1920 г. запитахме Господина Янко Христовъ, членъ на нашето дружество въ Провадия, да-ли не сж развалени старинитъ въ горнитъ етажи, той ни събщи скръбна новина, че старината е съвсѣмъ съборена. Стълбата е унищожена, гробницата е съборена отъ иманяри, черквичката сжщо. Остава само стайчката до черквата и недостъпната пещерна стайчка, която се гледа отъ долу като прозорецъ въ скалната стѣна, нарѣчена „джинивизъ канара (т. е. генуезка скала).

Добрѣ е дѣто снехме надписътъ още на врѣме; той е публикуванъ въ албума „Абоба-Плиска“ въ ХСVII таблица подъ № 14. Въпросниятъ надписъ билъ издълбанъ въ гробната стайчка, въ която е имало издълбани два гроба въ видъ на корита. Въ старото селище, което се намира при политъ на близкия Кушъ-тепенски връхъ сж били намѣрени мѣдни монети на Михаилъ III Шишманъ (съ изображение на яхналъ царь) и сръбърни на Иванъ Александъръ и синъ му Михаилъ (1331—1355 г.). Нѣма съмнение, че пещеритъ били обитавани като калугерски скитове въ старобългарскитъ врѣмена. Подобно значение сж имали, види се, и многобройнитъ пещери, що се намиратъ изъ скалитъ стѣни надъ града Провадия, до Невша и др. Въ XIII и XIV вѣкъ е сѣдялъ въ Провадия митрополитътъ на Търновската църква.

Вретосъ, елинскиятъ консулъ въ града ни е билъ голѣмъ противникъ за изнасяне старини отъ Варна. Прѣзъ 1851 год. билъ намѣренъ въ улица Царь Борисъ, въ кжщата на ерменецъ Харакелъ, голѣмъ мряморенъ камѣкъ съ двуязиченъ, латинско-елински надписъ, въ който се говори за прокарване водопроводъ въ врѣмето на римския императоръ Антони Пий (139—161 г.) отъ общината на гр. Одесосъ. Съ този надписъ се е установило, че нашия градъ се е наричалъ едно врѣме Одесосъ. Вретосъ се научилъ, че нѣкой си Мустафа Ага, чиновникъ въ санитарното отдѣление на варненското пристанище, ималъ „чудновата идея“ да изпрати старината като подарѣкъ на своя началникъ въ Цариградъ, Фетихъ паша, прѣд-

седателъ на върховния хигиенически съвѣтъ и роднина на султана. Вретосъ помолилъ първенцитѣ на града да отидатъ при тогавашния управителъ Шерифъ паша и да се помолятъ, щото старината да остане въ Варна, като иматъ намѣрение да я зазидатъ надъ мряморната чушма находяща се до пристанищната порта⁵⁾ за да привлѣча вниманието на чужденци: „pour forcer ainsi la curiosité des voyageurs à venir la voir et par consequent à l'aisser un peu d'argent dans leur ville.“ Камакътъ билъ обаче прѣнесенъ въ Цариградъ, дѣто билъ поставенъ въ двора на черквата св. Ирина и послѣ е билъ прѣнесенъ въ отоманския музей.

Фиг. 6.— Подземни фацилиарни гробници, на дъното на кладенцовидни дупки, на пазарния площадъ (до съборната черква св. Богородица).

Подземни старини достъпни за разглеждане. За да се заинтересуватъ любопителитѣ на старинитѣ за подземнитѣ гробници на древния градъ Одесосъ (сега Варна), нашето дружество рѣши да се направятъ достъпни двѣ такива: 1) една отъ многото гробници, находящи се на пазарния площадъ, задъ съборната черква св. Богородица. Гробницитѣ сж християнски и произлизатъ отъ врѣмето на Константинъ Велики;

5) Чушмата е прѣнесена и поставена въ приморската градина, близу до морскитѣ женски бани.

тѣ се състоятъ отъ единъ четвъртитъ кладенецъ (дълбокъ около три метра, широкъ 0·80 м. и дълъгъ 1·50 м.) На дъното му има една или двѣ сръщуположни вратички, прѣзъ които се влиза въ сводести гробници. Кладенецътъ и гробницата сж издълбани въ земнитѣ пластове, състоящи се отъ доста твърдъ и отъ мекъ пѣсъчникъ. Първиятъ образува тавана на гробницата, която е издълбана въ мекия пѣсъчникъ. Дъното на кладенеца и гробницата образува жълтеникавъ глинестъ пластъ. Вратичката е била затулена съ плоча. Въ гробницата сж погребени нѣколко лица (цѣло сѣмейство). Когато ималъ да бжде погребенъ нѣкой членъ отъ сѣмейството, изчистенъ билъ кладеницътъ и мъртвецътъ билъ спуснатъ на дъното на кладенеца и прѣзъ вратичката вложенъ въ гробницата. Постѣ затикнали вратичката съ плоча и засипали кладенеца. Въ открититѣ отъ Археологическото Дружество гробници намѣрени били до скелетитѣ разни старини, като глинени и стъклени сѣдове, желѣзни гвоздеи (отъ ковчези), нанизи, златни обици, прѣстени и лжковидни карфици (фибули). Въ една гробница се намѣри мѣдна монета на римския императоръ Делмаци, племянникъ на Константинъ Велики. Делмаци царувалъ отъ 335—337 г. сл. Хр. Съ монетата се опрѣдѣли старостъта на гробницитѣ.

Остава да се открие една такава гробница на пазарния площадъ и да се направи достъпна за любителитѣ на нашето минало. Ще се изгради въ кладенеца дървено скеле съ стълба и ще се покрие кладенеца съ дървена рамка и желѣзна вратичка, на равно съ нивото на пазарния площадъ. Прѣзъ 1920 г. се откри една такава гробница близу до общ. театръ (ул. Дунавска). Вратичката на гробницата била покрита съ една голѣма керемида, върху която има изображение монограма на Христа.

Въ една гробница се намѣри единъ златенъ лавровъ листъ отъ вѣнецъ, който билъ поставенъ върху главата на скелетъ. Гробницата била отваряна прѣди нашето отваряне, та тогава сж били, види се, дигнати останалитѣ части на вѣнеца, който билъ поставенъ върху скелета, поради нѣкакви заслуги на погребения. Въ гробници отъ подобенъ типъ въ Кримъ е било намѣрено сръбърно блюдо съ изображението на императоръ Константинъ (отъ 343 г.) и златни вѣнци съ отпечатыци на монети на римскитѣ императори Валентинианъ (364—375 г.) др.

2) Въ югозападния жгълъ на двора на окръжното управление, на лѣво отъ входа въ управлението се вижда една желѣзна вратичка. Друга една такава има на близу прѣдъ стълбитѣ на управлението. Първата покрива входъ къмъ гробница, а втората е старъ кладенецъ. Гробницата била отворена прѣзъ 1860 г., когато е било строено зданието на управлението; тя била послѣ напълнена съ прѣстъ, която нашето дружество очисти прѣзъ 1912 г. Въ гробницата се слиза прѣзъ една четвъртита зидана дупка, която е изградена отъ върха

на свѣда на една древна гробница, пройсходяща отъ първитѣ вѣкове слѣдъ Р. Христово и принадлежаща на нѣкое видно сѣмейство. Гробницата е изградена отъ голѣми четвъртити тухли и червенъ хурусанъ. Сводътъ има видъ на полукълбо. Основата на гробницата е осможгълна. Широчината ѝ е 5 метра; височината ѝ е три м. Въ гробницата има седемъ долапчета и една вратичка.

Остава да се направи една желѣзна стълба за слизание. На дъното излиза подпочвена вода (кладенчева), която трѣбва да се изчерпи.

Чушма-паметникъ. Прѣдъ входа на новия градски театръ се издига любопитна чушма-паметникъ, поставена въ 1834 г., въ честъ на султанъ Махмудъ II, за възобновлението на Варна слѣдъ разрушението ѝ прѣзъ 1828 г.

Върху чушмата, съградена въ маврически стилъ се намира дългъ надписъ съ позлатени букви върху черна основа. Надписътъ се състои отъ 70 стиха, съставени отъ Айни „султановъ служителъ и придворенъ поетъ, надаренъ съ живъ духъ и съ обширно въображение,“ както се казва въ надписа.

Съ направата на чушмата и други постройки въ града е билъ натоваренъ Ага Мехмедъ Садъкъ, великий конюшникъ на двореца.

Султанътъ Махмудъ се сравнява въ надписа съ Дария и Александра Великий. Говори се че била съградена крѣпостъ, казарми, хамбари (военни складове), болница и джамия — символъ на рая, дѣто вѣрнитѣ — четатъ петъ пжти на день своитѣ молитви въ очакване, че отъ главнитѣ точки извѣстието за сто други побѣди ще дойде да оследи тѣхния слухъ.

Около крѣпостъта били изкопани ровове, които сж толкозъ дълбоки, щото не имъ се вижда дъното и неприятелътъ не може да ги прѣскочи, ни да прѣмине прѣзъ тѣхъ, освѣнъ ако иска да се самоубие, като се хвърли въ тѣхъ, за да отиде въ пѣкъла. Човѣкъ би казалъ, че това е гробница, изкопана за неприятеля на религията.

Надписътъ свършва: „Негово Величество султанъ Махмудъ даде животъ на града Варна.“ Чушмата ще бже прѣнесена въ морската градина.

Други староврѣмски чушми. Въ града ни останали отъ турско врѣме още нѣколко други мряморни чушми съ интересна архитектурна изработка. Прѣзъ 1918 г. дружеството рѣши да се иска щото общината да състави една комисия, отъ единъ прѣдставителъ на нашето дружество, отъ градския

Фиг. 7. — Чушмата-паметникъ прѣдъ общинския театръ.

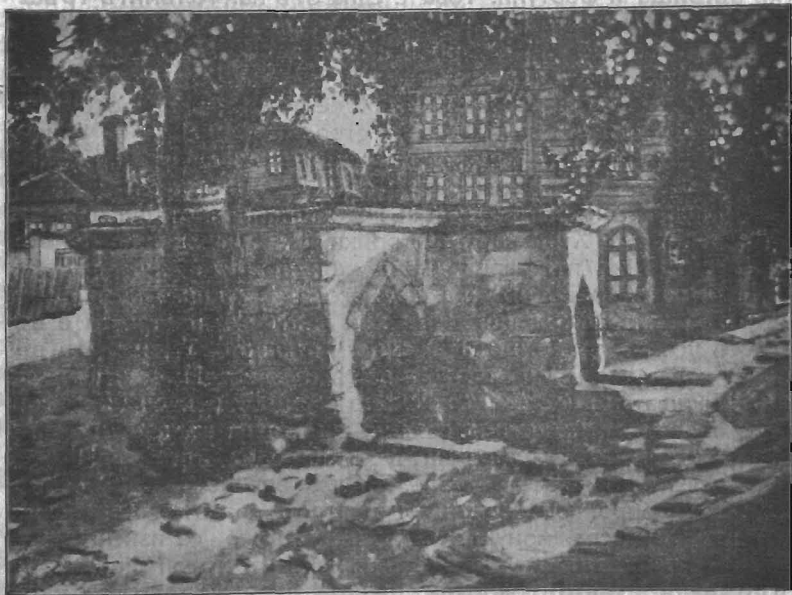
архитектът и инженерът. Тази комисия рѣши, да се запазятъ слѣднитѣ чушми:

1) чушмата до бившата пристанищна порта която да се прѣнесе въ приморската градина, близу до женскитѣ бани (чушмата е вече прѣнесена);

2) чушмата срѣщу окръжното управление и тя да се прѣнесе въ съседната градска градина и

3) голѣмата чушма-памятникъ прѣдъ общинския театръ да се прѣнесе въ приморската градина и да се постави между алеята на българското възраждане и шосето за двореца Евксиноградъ, като ще се насадятъ около нея пирамидални тополи, отговарящи на стила ѝ. Чушмата носи името на строителя ѝ султанъ Махмудъ II, който възобнови града ни слѣдъ разорението му, въ врѣмето на тримѣсечната руска обсада.

„Богданова чушма,“ която нѣмала архитектурна стойностъ е била разрушена при новата регулация на града. Чушмата е била съградена въ 1646 г. отъ молдованския (богданския) князь Василъ Липулъ и поправена въ 1849 г. отъ княза Гика. Въ надписитѣ поставени върху чушмата, се говори за „прѣславна Варна“ и за „сто турски лири, дадени за направата на чушмата.“ Надписитѣ сж интересни зарадъ това, защото показватъ пѣтя, по който молдованскитѣ князе минавали отъ Букурещъ за Цариградъ (прѣзъ Варна).

Фиг. 8. — Богданова чешма до черката св. Атанасъ.

Древнехристиянски храмъ. Когато въ 1914 г. прокарванъ билъ водопроводния каналъ въ улица Парушева (между Аспарухова и Княжеска улица), прѣсечени сж били основи на единъ храмъ; намѣрени били мряморни капители съ изображение на кръсть, отъ сжщия типъ, каквито сж били намѣрени на Джанаваръ-Тепе въ храма отъ врѣмето на Константинъ Велики. Основитѣ на храма въ ул. Парушева сочатъ подъ кжщата на Панко Карабатакъ, дѣто е билъ, види се, олтарътъ. Когато ще се прокарва тукъ канализацията, ще се прослѣдятъ основитѣ на храма. Олтарътъ се намира, види се, въ избата подъ най-голѣмата стая на старата кжща на Карабатака. Знае се, че нито той, нито който и да е отъ домашнитѣ му, не би се осмѣлилъ отъ страхъ да влѣзе нощъ въ избата. Прѣдполагаме, че при копането основитѣ на старата кжща сж били намѣрени основитѣ на олтара; съ това може да се обясни страхопочитанието на домашнитѣ.

Планътъ на града и архитектурата му. Погледнете на плана на града Варна за да видите какъ еднообразно сж разпрѣдѣлени кръстосанитѣ, безконечно дълги улици на V и IV участъци, които опасватъ старата частъ на града. Улицитѣ сж планирани безъ да се иматъ прѣдъ видъ естетичнитѣ изисквания при устройството на градоветѣ. Улицитѣ въ горнитѣ махали сж построени по направлението на извѣстнитѣ варненски вѣтрища и фортуни. Това е една отъ най-голѣмитѣ грѣшки въ застрояването на града.

За погрѣшната регулация на римската кула въ I участъкъ говорихме на друго мѣсто.

Архитектурата на постройкитѣ не показва нѣщо особено. Зданието на мжжката гимназия, строено по плана на единъ германски архитектъ е чуждо цвѣте, насадено въ нашата градина! Строена е въ сѣверогермански стилъ съ стрѣмънъ покривъ, за да не задържа снѣгъ! — А ний въ Варна нѣмаме почти снѣгове! Хубавитѣ постройки сж малко. Интересна е като творение на стария нашъ майсторъ Уста Генчо отъ Трѣвна — съборната черква св. Богородица. Чувствува се въ нея влиянието на различни западни стилове. Прокарана е въ нея съ успѣхъ тенденцията на монументалността, каквато въ никоя друга варненска постройка нѣма.

Черквата св. Петка съ хубаво съчитани форми е издържана въ стилъ.

Недовършения театръ на Мусала има добръ съчитани форми, но безъ артистиченъ усѣтъ. Разпрѣдѣлението на пространството е добро, обаче композицията не е съ огледъ къмъ площада. Липсва монументалность, каквато се изисква при постройка на театръ. Сгушенъ, смачканъ и не грациозенъ! „Потъналъ," както говорятъ. Леката лира, употребена като декоративенъ елементъ на върха дразни окоето съ несъгласуването си съ тежината и смачкана архитектура на театра.

Театръ „Лада“ е издържанъ въ стилъ. Допусната е обаче голѣма принципална грѣшка, т.е. фасадътъ не изхожда отъ разпрѣдѣлението на пространството — нѣма единство между имъ. Споредъ както е композиранъ фасада, дължината на салона би трѣбвало да бѣде по направление перпендикулярно на улицата, или щомъ като мѣстото не позволява това, трѣбвало фасадътъ да бѣде иначе композиранъ. Както се научихме фасадътъ на театра билъ взетъ отъ единъ театръ въ Букурещъ и употребенъ тукъ безъ огледъ на мѣстото. Това е голѣма грѣшка; поради това се явява това несъгласие между фасада и вътрѣшността. Фигуритѣ, които стоятъ върху театра сж много сковани.

Отрадното за Варна е, че се чувствува вече стремежъ къмъ хубавото и скоро, може би, въ града ни ще се създаде интересна архитектура.

Охрана на старинитѣ. Първиятъ потикъ за запазване варненски старини и за тѣхното оставяне тамъ дѣто тѣ сж били намѣрени е далъ грѣцкиятъ консулъ въ града ни (1849—1850 г.) Пап. Вретосъ; той билъ членъ на нѣколко научни дружества. Вретосъ е написалъ нѣколко съчинения и статии, между които първо мѣсто заема книгата „La Bulgarie ancienne et moderne“ (Петроградъ 1856). Отъ статиитѣ му заслужава да се отбѣлѣжи: „върху откритието въ гр. Кюстендже и върху двуязычния надписъ, намѣренъ въ Варна.“ Статията е написана на италиянски прѣзъ 1853 г.; тя е била посвѣтена на сицилския кралъ Фердинандъ II, който въ благодарностъ на откритието, се е разпоредилъ да се отсѣкатъ нѣколко златни медайлони съ лика на краля и името на Вретосъ.

Когато Вретосъ напусналъ нашия градъ прѣзъ 1851 г., изпратилъ трудоветѣ си до настоятелите на грѣцкото училище въ Варна, придружено съ писмо, съ слѣдното съдържание: „Като изпращамъ своитѣ трудове, писани на разни езици, пожелавамъ тѣ да бждатъ прѣдчета на бждащото прѣподаване въ вашето училище на латински, италиянски и френски езици чрѣзъ усърдието и старането на всички добри настоятели. На града Ви прѣдстои най-блестяще търговско бждание. Търговията е изворътъ на благосъстоянието на всѣки градъ. Посочвамъ Ви за примѣръ богатата Одеса, която прѣди 50 години бѣше неизвѣстна въ Европа и сега се счита за трети великъ градъ на руската империя.“

Подписалъ се е Вретосъ, като „искренъ приятелъ на Варна.“

Имена на варненскитѣ улици и площади. Благодарение на Кр. Мирски, турени били исторически имена. Сполучливо е било прѣименуване на улицата, водяща къмъ паметното боище отъ 1444 г. Улицата се наричала „ташъ-йолъ“ (т. е. камъненъ пжтъ), а сега „Владиславова“, въ споменъ на убития полски царъ. Една улица била прѣименувана на „Витрасова“

(Титъ Витраси Полионъ), който билъ управителъ на областта „долна Мидия,“ въ врѣмето на римския императоръ Антонинъ. Когато Витраси билъ управителъ, построѣнъ билъ въ нашия градъ единъ водопроводъ, чрѣзъ който била докарана вода за града отъ с. Кестеричъ, отъ изворитъ на Ана-дере. До Витрасова улица (до царъ Борисъ) е билъ намѣренъ, (прѣзъ 1851 г.) при копане изба, въ една арменска къща единъ голѣмъ мряморенъ камѣкъ и върху него латински и гръцки надписъ за водопровода.

Една отъ улицитъ, задъ Българската Държавна Банка, била наречена по името на древния градъ „Одесосъ,“ който билъ разположенъ на мѣстото на първия градски участѣкъ (гръцка махала) и на съседнитъ къмъ нея части отъ втория и третия участѣкъ. Въ улица „Одесосъ“ намѣрени били основи на древни здания съ мряморни камъни и до близката „гръцка баня,“ намѣрени били набраздени дорически колони. Види се, че по тѣзи мѣста е билъ площадътъ на древния градъ Одесосъ съ храмови и други постройки.

Прѣзъ 1914 г. била назначена комисия за наименуване безимени площади и улици (на брой 160). Една отъ улицитъ, която се намира до най-старата българска черква св. Архангелъ Михаилъ се прѣименува по името на първия нейнъ свещеникъ К. Джновски. Комисията изработила слѣдния проектъ. Отъ него извличаме слѣдното. Новитъ наименования да се положатъ на слѣднитъ основи: а) по имената на мѣстнитъ дѣйци въ врѣмето на възраждането българщината въ гр. Варна и заслужили на града, б) имената на дѣйцитъ по възраждането, видни български писатели, борци за свободата на България, политически видни личности и видни личности отъ българската история, в) имената на важнитъ градове, съ които е била ограбена България (Добричъ, Балчикъ, Каварна и др.), г) имената на чужди политически и научни личности, приятели и благодѣтели на България, д) имената на исторически личности, провинциитъ на черноморското крайбрѣжие и на древнитъ народи, които обитавали край него (кробизи-тракийци и др.) и е) имената на личноститъ и събитията, свързани съ историята на нашия градъ.

Аквариумътъ. За изучаване морската фауна построено било въ града ни особено здание (аквариумъ). Постройката не функционира. Вотиранъ билъ кредитъ отъ Народното Събрание за инсталацията на зданието. Кредитътъ остана неизползуванъ. Втори пжтъ гласуванъ. Историята се повтори. Трети пжтъ събранието отпусна сумата. Повтори се сжщото (1913 г.). Зданието издигнато, но неизползувано! Похарчени нѣколко стотинъ хиляди лева!

За изучаването на черноморската фауна основана била въ Русия зоологическа станция въ гр. Севастополъ. Въ горния етажъ на станцията ставатъ изучавания на фауната, а въ

долния сж помѣстени басейни (съ стѣклени стѣни) за живи морски животни (аквариумъ). Прѣзъ 1911 г. изпратена била отъ станцията експедиция за изучаване фауната край брѣговетѣ на Румжния и България. Министерството на търговията въ Петроградъ е отпуснало на експедицията параходчето „Гайдамакъ.“ Изслѣдванията сж отпечатани въ запискитѣ на Академията на наукитѣ въ Петроградъ (прѣзъ 1913 г.): „С. А. Зерновъ. Къ въпросу объ изученіи жизни Чернаго моря“ и Н. Е. Максимовъ: „Образъ жизни промысловъ хъ риба и ихъ ловля у береговъ Болгаріи и Румыніи.“ Въ станцията сж работили редъ години извѣстнитѣ руски учени, като: В. Чернявскій, проф. Бобрецьки, А. А. Остроумовъ, Н. А. Андрусовъ и много други. Прѣзъ 1890 г. е изпратила станцията една експедиция въ Черно море; тя е констатирала присѣжствието на сѣроводорода въ дълбочинитѣ му. Прѣзъ 1891, 1892 и 1893 г. била изпратена експедиция въ Босфора, прѣзъ 1894 г. въ Мраморно море за да обясни отношението на черноморската фауна къмъ сръдиземно-морската и прѣзъ 1895 г. въ Азовско море, за да се обяснятъ отношението на черноморската фауна къмъ каспийската.

Севастополската станция е помѣстена въ едно великолѣпно здание. Питаме, защо нашето правителство създадо нова станция (аквариумъ) на Черно море? Варненскиятъ занориумъ е било необмислено и прибързано аква дѣло!

Растителностъ. Нашитѣ крайморски страни и Балканътъ се отличаватъ съ нѣкои типични растения.

За да се заинтересуватъ за тѣхъ любителитѣ на българската природа, нашето дружество се разпореда да се насаждатъ въ приморската градина въ Варна нѣкои такива растения. Билъ помолень горскиятъ инспекторъ въ Бургасъ, да изпрати отъ Малко Търновско нѣколко корена на страндженската зеленика (*Rhododendron ponticum* S), новъ сортъ, наречень по името на откривателя му „Skorpiiii.“ Зелениката е декоративенъ храстъ съ голѣми, зимѣ и лѣтѣ зелени листа и съ голѣми, красиви и пембяни цвѣтове. Зелениката покрива въ Странджа планина голѣми пространства; тя обича да расте по сѣвернитѣ склонове. Други единъ декоративенъ храстъ заръччехме да докаратъ отъ Балкана, отъ гара Кръстець (между Тръвна и Стара-Загора). Това е балканска зеленика (*Rhynchospora laucoserasus* var. шипченски), която пръвъ пжтъ открихме въ Шипченския Балканъ (Dr. Velenorsky, *Flora bulgarica* I, стр. 165). Листата на храста сж сжщо зимѣ и лѣтѣ зелени; цвѣтоветѣ сж дребни и бѣлички. Отъ листата се приготвява извѣстната, много употребявана въ лѣкарството „аqua laucoserasi“

Страндженската зеленика расте по планинитѣ на Мала Азия и Сирия, а балканската въ М. Азия, Персия и др.

Като растатъ двѣтъ зеленики по осойни мѣста, опрѣдѣли се за тѣхъ въ варненската приморска градина, едно мѣсто до моста, дѣто тѣ ще бждатъ насадени на групи.*)

Освѣнъ споменатитѣ зеленики разпоредено е да се насади въ градината една група хростове, растящи върху стрѣмния морски брѣгъ между градината и двореца Евксиноградъ. Това е единъ видъ смрадлика (*Rhus coriaria*), извѣстна отъ срѣдиземно-морскитѣ страни и отъ Ориента и храстътъ *Hippophaë rhamnoides*, извѣстенъ отъ южна и източна Европа, както и отъ Ориента и Сибиръ.

Разпоредено е да се насади едроплодеста хвойна (*Juniperus macrocarpa* S.), която расте на отсрѣщния стрѣменъ брѣгъ подъ с. Галата. Хвойната е извѣстна отъ срѣдиземно-морскитѣ страни и отъ Гърция и южна Тракия.

Прѣди нѣколко години, заслужилиятъ за приморската градина г. А. Новакъ, насадилъ въ градината, между моста и Търговското училище, близу до шосето за Балчикъ, една група бѣли тополи, особенъ видъ, извѣстенъ само отъ Варна, а именно: *Populus Steiniana* Borm. (*Populus alba nigra*).

Въ алеитѣ на морската градина се срѣща дървото *Celtis australis* L., извѣстно отъ южна Европа, сѣверна Африка и отъ Ориента. Това дърво било прѣсадено въ градината отъ гората Хачука, находяща се между Аладжда мѣнастиръ и гр. Балчикъ. Въ България се срѣща това дърво много нарѣдко.

Въ двороветѣ на града вирѣе дървото „хурма“ (*Diospyrus Lotus*) съ малки плодове (колкото е черешата). Върху нея се прѣсажда „питомна хурма“ (*D. kaki*) съ едри вкусни плодове, съ портукалено-червенъ цвѣтъ. Тази хурма произхожда отъ Китай и Япония. Прѣди 60 г. я донесълъ отъ Цариградъ бащата на нашия съгражданинъ Риза бей. Вирѣе много добръ; плодоветѣ ѝ сж много вкусни. Дървото на хурмата се много цѣни; то е твърдо като костъ. За прѣпоржчване е да се сади повече изъ варненскитѣ дворове. Дивата се нарича „черна“ (кара), а питомната, която се прѣсажда върху нея — „руска.“

Заслужавало би да се държи въ нашата приморска градина за запознаване на любителитѣ на нашата фауна, животното ч а к а л ъ т ъ, който живѣе въ горитѣ, на югъ отъ езерото (на Джанавара и др.). Животното прилича до нейдѣ на вълка и до нейдѣ на лисицата. Вечеръ се чува дивното му виене, което прѣдвѣщавало промѣна на врѣмето.

Близу до Аспаруховия насипъ, край тъкачната фабрика „Прогресъ“ се намира единъ чинаръ (*Platanus orientalis*), до чушмата наречена „чинаръ чешме.“ Дървото е вжтрѣ кухо;

*) Зеленикитѣ сж получени. Страндженската зеленика по пжтя измръзнала, та не се хванала:

въ празннината могат да се поставят нѣколко души. Дървото е полуизгорѣло, но при все това вирѣе още. Запазила се отъ него половина коруба; тя мѣри околоръзъ 3·70 м., диаметрътъ е 1·53, а дебелината 0·44 м. Стари чинари изкуфяватъ. Въ Анадолъ (Мидия) имало единъ чинаръ съ кухня, въ която е могла да прѣнощува цѣлата дружина (18 души) на римския пълководецъ Лиц. Муцианъ. Най-стариятъ чинаръ въ страната ни се намира въ с. Бѣлащица (до гр. Пловдивъ); той има дебелина 8 метра.

Борба противъ централизацията на старинитѣ въ София. Прѣзъ 1906 г. единъ министръ на Просвѣщението, изработилъ проектъ на закона за старинитѣ. Проектътъ билъ разгледанъ отъ нашето дружество, което рѣши да се отговори на министра слѣдното: „Съвѣтваме Ви, да не внасяте проекта въ Народното Събрание, защото съ прилагането му ще се убие всѣка охота и дѣйность на провинциалнитѣ археологически дружества. Прѣдлагаме Ви, Г-не Министре, да вземете инициатива за закрѣпването и усиляването на дружествата и да свикате конференция отъ прѣдставителитѣ имъ, за да се опрѣдѣлятъ отношенията на дружествата и музеитѣ имъ къмъ държавата, както тѣхнитѣ права и длѣжности!“

Музеитѣ иматъ значение не само въ столицата, но и въ провиациалнитѣ градове. Отъ голѣма важность е, щото да се съхраняватъ старинитѣ тамъ, дѣто тѣ сж били намѣрени. Така е въ Франция (законътъ отъ 1837 г.), Гърция, Румжния (1892 г.) и др.

Прѣзъ 1909 г. приготвенъ билъ новъ законопроектъ; той билъ още по-сждбоносенъ за археологическитѣ дружества и за музеитѣ имъ. Въ него е било прокарано централизирането на старинитѣ въ софийския музей и пълно неуважение и прѣнебрѣгане на арх-гѣ дружества и тѣхнитѣ музеи, които сж единственитѣ будители на любовь къмъ старинитѣ. Не трѣбва да забравимъ, че народа ни, благодарение на българското старинарство (археология) възкрѣсна отъ онзи летаргически сънъ, при който рискувалъ никога да не се събуди!

Варненското дружество рѣши да се ходатайствува прѣдъ министра и прѣдъ Народното Събрание да се отложи разглеждането на този законопроектъ.

Поведохме борба противъ стремежитѣ на държавата за прибиране старинитѣ въ София. Свикани били конференции на археологическитѣ дружества въ В. Търново (1910 г.), Варна (1911 г.) и на арх. конгресъ въ София (прѣзъ 1912 г.). Рѣшенията на двѣтѣ конференции сж отпечатани въ особени брошури. Подробни свѣдения за борбата сж напечатани въ годишнитѣ отчети на нашето арх. дружество.

Сражението при Варна въ 1444 г. Дружеството се е грижило за паметното мѣсто близу до града, дѣто е падналъ въ 1444 г. полскиятъ кралъ Владиславъ „Варненчикъ“, въ сра-

Фиг. 9. — Разположението на войската въ сражението 1444 г., текето „Паша-боз“ (близо до разклонението на шосето за Добрич и за Шуменъ), двѣтъ могили (Мешели Тепе) близу до текето, Теке-Кара-ачъ (между с. с. Г. Франга и Паша-кьой, дѣто е намѣренъ печатътъ на Михаилъ-Борисъ) и върхътъ Джанаваръ (югозападно отъ Варна), дѣто е намѣренъ древнехристиянскиятъ храмъ отъ врѣмето на Константинъ Велики.

жението съ турцитѣ, начело съ султанъ Мурадъ. Съ варненската побѣда турцитѣ сж докарали завладяването на Цариградъ (1453 г.). Прѣзъ 1906 г. дружеството е издало описанието на сражението; то е посветено на светлата паметъ на Владислава и на всички други паднали въ сражението. Кралъ мечталъ за великото дѣло, за освобождението на южното

славянство и за тая цѣль той жертвувалъ младия си животъ, далечъ отъ родната земя, безъ слѣди...

До 4 км. край шосето за Добричъ—Шуменъ се намира единъ гробъ (теке), за който има прѣдание, че въ него е погребенъ единъ паша, на който била отсѣчена главата.*) Това отговаря на станалото. Извѣстно е, че главата на краля била отсѣчена, натикната на единъ дълъгъ прътъ и носена изъ полесражението. Послѣ е била турена въ единъ сждъ съ медъ и изпратена въ гр. Бруса, дѣто е била разнасяна изъ града съ викове: „долу проклѣтата глава! Нека отъ родъ на родъ невѣрниците да се покоряватъ на султанитѣ.“

Не извѣстно какво е станало съ безглавия трупъ на Владислава; види се, че той е билъ погребенъ на боището по заповѣдъ отъ султана, който три деня съ е бавилъ на него. Не е изключена възможность, че трупътъ е погребенъ въ гроба до 4 км.; той е обграденъ съ камъни плочи и отгорѣ е поставенъ единъ стълпъ. Гробътъ е построенъ по направление отъ западъ къмъ изтокъ. Това би показвало, че той е християнски. Когато прѣзъ 1909 г. е билъ разкопанъ гроба отъ иманяри, намѣренъ е билъ въ него човѣшки скелетъ ужъ безъ глава. Разкопаването на гроба, което стана скришно, безъ знанието на властитѣ, подигна голѣмъ шумъ въ полскитѣ, маджарски и чехски вѣстници. Академията на наукитѣ въ гр. Краковъ изпратила въ Варна Г-нъ Янъ Гжегожевски. Като резултатъ отъ неговото ходене, е трудътъ: „гробъ на Владислава“ (писанъ на полски). Подиръ нѣколко години е дошелъ сегашниятъ легатъ на полската република въ София, Г-нъ Д-ръ Т. Ст. Грабовски; той е издалъ друго съчинение на полски за гроба на Владислава „Варненчикъ.“ Въ него има помѣстени нѣколко иллюстрации съ ликоветѣ на Гжегожевски, Х. и К. Шкорпилъ, Г. Димитровъ и др. Г-нъ Грабовски прѣдлага да се състави общъ комитетъ за съграждане паметникъ на Владислава до 4 км.; въ този комитетъ да влизатъ прѣдставители на всички народи, които зели участие въ сражението, а именно: поляци, маджари, хървати, румъни, българи, чехи и др.

Отъ чехитѣ зели участие 300 пѣхотинци и 100 конника на чело съ гетманъ Чейка. Всичкитѣ паднали въ сражението.

Интересно е, че въ гр. Варна имало, до прѣди нѣколко години, единъ турски гробъ на „Теке-баиръ“ въ III уч., по-долу отъ общинския театръ. Въ гроба е билъ погребенъ главниятъ знаменосецъ Алемдаръ на султанъ Мурадъ въ сражението. 1444 г. Прѣди нѣколко години срѣцнахме се въ града Варна съ единъ отъ наслѣдниците му Али Риза паша. Той е прѣдалъ на насъ единъ братъ отъ врѣмето на султанъ Се-

*) Пашата зима отсѣчената си глава, турга я подъ мишницата и продължава да се сражава. Единъ човѣкъ се очудва на това, като е казалъ: „какъ може да се сражава човѣкъ безъ глава?“ Въ този моментъ пада човѣкътъ и го погребватъ на сѣщото мѣсто.

лимъ III (1792 г.), съ който се назначава единъ отъ наследниците на Алемдара, за духовенъ началникъ на текето, който да се моли за успокоение душата на основателя на текето хаджи Алемдаръ (знаменосецъ).

Фиг. 10. — Паметникътъ на „Владиславъ“, поставенъ въ 1856 г. отъ поляцитѣ върху могилата Мешели-тепе (между гр. Варна и с. Паша-къой). Паметникътъ билъ съборенъ слѣдъ една година (1857 г.).

Поляцитѣ, които сж служили въ кримската война (1856 г.) въ турската армия, поставили паметникъ на Едината отъ двѣтѣ могили, находящи се около половинъ километръ далечъ отъ гроба до 4 км., по направление къмъ с. Пашакъой. Върху паметника билъ издълбанъ на латински и на полски слѣдниятъ надписъ: „на кралъ Владиславъ III Ягелонски и на полскитѣ рицари, паднали до Варна на 10 Ноември 1444 г.“. Нѣколко мѣсеца слѣдъ поставянето паметникътъ, той билъ подробенъ отъ иманяри и се е съборилъ (падналъ). Иманяритѣ търсили пари (имане) подъ него. Камънитѣ били послѣ разнесени. Види се, че тѣ били употребени за нѣкоя турска постройка въ гр. Варна.

Археологическото дружество прѣдложило на комисията за старинитѣ въ София да му се възложи охраната на гроба. Съгласно рѣшението на комисията за старинитѣ отъ 17 априлъ с. г., утвърдено отъ Министерството на Просвѣщението съ заповѣдь № 2272 отъ 18 май с. г., охраната на гроба „Паша-боба-теке“ до 4 км., въ който се прѣдполага да е билъ погребенъ полскиятъ кралъ Владиславъ, се възлага на Археологическото Дружество въ Варна.

Прѣзъ 1920 г. ни съобщи полската легация въ София, че културнитѣ дружества въ Полша живо се заинтересуваха за гроба. Полското Министерство на Културата и Искусствата разглежда по настоящемъ проекта за издигане върху гроба на Владислава единъ общъ полско-български паметникъ или параклизъ въ паметъ на Владислава и другитѣ паднали тамъ герои, който сжщеврѣменно би засвидѣтелствувалъ за старото полско-българско братство. Този проектъ, мисля, казва въ писмото си, управляющиятъ Легацията Д-ръ Т. Грабовски ще се реализира въ скоро врѣме, щомъ като настанатъ по-нормални политически и икономически условия, както въ Полша, така и въ България.

Когато българскиятъ министър-прѣдседателъ посѣтилъ прѣзъ 1920 г. съборната черква въ гр. Краковъ, той е положилъ върху гробницата (саркофагътъ) на Владислава, лавровъ вѣнецъ съ българска лента и полския надписъ: „На защитника на Варна — признателна България.“

Гробницата е праздна. Безглавиятъ трупъ на краля е погребенъ нѣкъдѣ до Варна, а главата, която му е била отрѣзана на полесражението отъ единъ турчинъ, е била занесена, по заповѣдъ на султана, въ гр. Бруса, дѣто е била носена изъ града. По прѣдание тя била погребена въ единъ мѣнастиръ въ близката планина „Кишишъ да-а“ (Олимпъ).

Окръжното Управление е съобщило на 25. XII. 1920 г. (№ 1544) на прѣдседателя на варненската мюсюлманска вѣроизповѣдна община, по разпореждането на Министерството на Народното просвѣщение (културното отдѣление), да се почисти, залѣси и огради мѣстото около гроба. Въ противенъ случай ще се отнеме мѣстото.

Мюсюлманската община молила прѣзъ 1921 г., мартъ мѣсецъ, варненската градска община, да се направи окопъ-ограда около гроба и да се почисти мѣстото наоколо. Въ молбата се казва, че гробътъ е единъ религиозенъ паметникъ за мюсюлманското население.

Мѣстото около гроба е четвъртито съ страни дълги 29'85 м. отъ изтокъ, 25 м. къмъ западъ, 75'75 м. отъ югъ и 78'40 с. отъ сѣверъ (до Добришкото шосе).

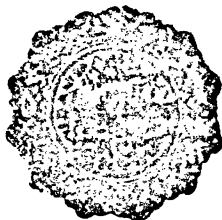
Съ помощта на трудовата повиность (мюсюлманска) направенъ билъ окопа-ограда и се почисти мѣстото. Остава да се направи живъ плетъ и да се залѣси.

При печатането на настоящитѣ редове получихме отъ директора на варненската мюсюлманска прогимназия Нури Османъ ефенди, слѣднитѣ свѣдения за гроба „Паша-боба-теке“: „до гроба е билъ убитъ Караджа паша, главнокомандующъ лѣвото мюсюлманско крило въ сражението 1444 г. Жена му Селджука Султана била сестра на султана Мурадъ II; тя била дъщеря на Челеби султанъ Мехмедъ I, слѣдователно Караджа

паша е билъ зетъ на султанъ Мурадъ II, който стоялъ на чело на своитѣ войски въ сражението 1444 г.

Селджука е уредила при гроба безплатна трапезария, медресе (училище) и джамия. За издръжката на гроба и заведенията при него султанътъ подарилъ мѣрата около сегашното близко село Пашакьой (т. е. пашово село). Това село било вакъвъ на текето. Между селото и гроба има двѣ могили, наричани сега „мешели-тепе,“ защото били покрити съ джбова гора (меше); тѣ се наричали Санджакъ-тепе и Мурадъ тепе. На първата било поставено въ сражението Мохамедовото знаме (санджакъ) и на втората (по-голѣма) стоялъ султанъ Мурадъ.“ Като питахме Нури Османъ, отъ кждѣ има тѣзи свѣдения, той ни отговори, че отъ турската история.

Около текето личатъ слѣди отъ четвъртита ограда, която загражда едно пространство отъ около три декара. Възможно е, че въ нея ще се намѣрятъ основитѣ на джамията, трапезарията и медресето. Гробътъ съ четвъртита ограда (зидъ) около него личи.

Фиг. 11. — Металическо украшение отъ конска збруя, намѣрено на боището отъ 1444 г.

Фондове. Освѣнъ дружествени фондове при нашето дружество има депозирани суми за други фондове. Трѣбвало би щото други фондове, които има въ града да се прибератъ въ нашето дружество. Комисията за отпразднуване 30 годишнината отъ освобождението ни, въ засѣданието си на 8 априлъ 1909 г. рѣши: 1) сумата 666 лева отъ фонда паметникъ „Царь Освободитель“ да се прѣдаде на Археологическото дружество; 2) да се помоли комитетъ по посрѣщане рускитѣ гости, въ врѣмето на откриването на софийския паметникъ „Царь Освободитель,“ да приеме щото събраната сума по този случай (нѣколко хиляди лева) и останала неизразходвана да се присѣдини къмъ горния фондъ и 3) така образувания фондъ да мине подъ управлението на варненското арх. дружество, което да публикува въ своитѣ издания състоянието на фонда.

Сумата 666 лева е получена въ дружеството. За втората сума писахме (№ 622 отъ 23 априлъ 1909 г.) до прѣседателя на комитетъ, безъ да получимъ обаче отговоръ.

Въ заседанието на настоятелството на Арх-то дружество на 18. IX. 1920 г. (протоколъ № 96) запита единъ членъ какво е станало съ 2000 лева, които не сж били изпратени въ София за съюза на българскитѣ учени, писатели и художници.

Извѣстно е, че варненцитѣ събрали около 40,000 лв. за съюза за да се издадатъ материали за изучване Добруджа. Въ едно заседание на комитета нѣкои членове на Арх-ското дружество (особенно Ил. Веновъ) съ силно аргументирани доводи сж изтъкнали, че сумата трѣбва да остане въ Варна, защото тя е събрана отъ варненцитѣ за изучване Добруджа, съ което се занимава отъ редъ години, нашето Археологическо дружество. Сега съжаляватъ мнозина присѣтствующи на събранието, че не е било възприето прѣдложението да остане сумата въ Варна.

Фондъ за изработване портрети на заслужили дѣйци по възраждането на българщината въ града ни. За фонда е отпусналъ общинскиятъ съвѣтъ 500 лева. Сумата е внесена въ нашето дружество (прѣзъ 1911 г.).

Фондъ паметникъ Владиславъ. Има събрани 20 л. отъ България и 38 отъ Полша.

Маджарското историческо дружество въ Буда-Пеща (Magyar Történelmi Társulat) е съобщило (прѣзъ 1909 г.), че е събрало за паметника 198 корони.

Паметникътъ ималъ да бжде поставенъ върху могилата, находяща се край добришкото шосе, отсамъ новитѣ гробища. Могилата, заедно съ мѣстото около нея (за градинка) е отпусната за тая цѣлъ отъ общинския съвѣтъ. При всичко това, могилата е била произволно застроена!

Фондъ „Българска История.“ Господа офицеритѣ отъ варненския гарнизонъ уредиха прѣзъ 1920 г. нѣколко забави за фонда „Българска История“; тѣ не пожалиха врѣме и трудъ и успѣха да събератъ за фонда при нашето дружество една сума отъ 34,898 лева. Господа офицеритѣ напечатаха брошурка „Нѣколко страници изъ българската история“ (сжщата е прибавена къмъ настоящитѣ извѣстия).

Царица Елеонора е подарила прѣзъ 1910 г. двѣстѣ лева за фонда „История на Варна.“

Имотъ. Дружеството ни притежава нива отъ 4 декара и 800 ара, находяща се надъ устието на р. Камчия, въ древното окопово укрѣпление построено отъ Аспаруха за защита на морския брѣгъ противъ десантитѣ на гърцитѣ. Нивата е била купена съ паритѣ на бившето туристическо дружество. Добрѣ ще бжде да се построи тукъ туристична барака за подслонъ и прѣнощуване на туристи. Подслонътъ намиратъ сега туриститѣ въ съседния воененъ пограниченъ постъ (гл. отдѣлтъ „туристика“).

Варненскиятъ общински съвѣтъ е отпусналъ 15 декара мѣсто около основитѣ на древнехристиянския храмъ задъ

канала, въ мѣстността „Орта-Чаиръ.“ Дружеството зима 66 л. годишенъ наемъ съ задължение на наемателя, че ще пази старината.

Касата. Къмъ 1 януари 1920 г. е имало 1531 лева въ наличностъ, въ спестовната книжка № 171,779 — 3,388 и въ № 240,854 — 4,756·85 лв. Всичко 9,675·85 лева. (Споредъ акта № 10 отъ 18. III. 1920 г. подписанъ отъ провѣрителя Я. Найденовъ. Вториятъ провѣрителъ Д. Мутафовъ се е поминалъ, а подгласници при избора не е имало).

Варненската община е отпуснала помощъ 5000 л. по бюджета за 1920 г. Малки суми постъпили отъ нѣкои селски общини въ окръга. За наема на зеленчуковата градина до канала, въ мѣстността Орта-чаиръ, сж постъпили 66 л., за наема на нивата до устието на Камчия 247 л., за наема на зеленчуковата градина на Узунъ-кумъ 4,104 л. и отъ Министерството на Просвѣщението 500 л.

Старини въ двореца Евксиноградъ. Въ двореца сж прибрани прѣди 15—20 години нѣколко старини, които сж били намѣрени между града и с. Пашакъой, на сѣверъ отъ добришкото шосе. Намѣри се единъ градоначалникъ, който вмѣсто да ги изпрати въ варненския музей, прѣнесалъ ги направо въ двореца. Старинитѣ сж двѣ мряморни глави отъ статуи и нѣколко интересни капители (отъ колони), украсени съ човѣшки фигури. Капителитѣ сж поставени въ градината около манастиря св. Димитръ и служатъ като подложки на саксии. Царьтъ е обѣщалъ да ги изпрати въ нашия музей.

Изложени старини на гара Девня. За да се възбужда интересъ къмъ старинитѣ, разпоредихме се, да се поставятъ на гара Девня старини съ обяснителни табели. Сега сж поставени двѣ такива, а именно: 1) римска гробница (саркофагъ) отъ трети вѣкъ сл. Хр.; тя била намѣрена близу до гарата, дѣто е високата пещъ за горене варъ и 2) надгробна плоча (съ латински надписъ) на нѣколко римляни.

Имаме намѣрение да исправимъ до старинитѣ двѣ шестъ метра дълги колони, които стоятъ сега въ близката рѣка, на югъ отъ моста, прѣзъ който минава шосето отъ Варна за Шуменъ. Колонитѣ трѣбва да се извадятъ отъ водата; тѣ произхождатъ отъ нѣкой язически храмъ. Въ Девня личатъ остатъци на римския градъ Марцианополъ, който билъ основанъ отъ императора Траянъ, прѣди около 1800 години и нареченъ по името на сестра му Марциана. Прѣзъ Девня минавалъ римскиятъ пжтъ, който съединявалъ гр. Анхиало съ гр. Исакча (наричанъ въ древно врѣме Новиодунумъ), въ сѣверна Добруджа. Пжтьтъ е минавалъ прѣзъ Абтаашкото кале (Abrittus) и Адамъ-клисе (Tropeum Traiani).

Прѣименуване новата спирка до с. Тестеджи (между Провадия и Синделъ). Дружеството ни прѣдложи на Дирекцията

на железниците да се нарече тя Панисово, защото близу до нея се е намирала въ римско време станцията „Панисосъ“, на пътя от Дунава (отъ Исакача) до гр. Анхиалъ. Коренътъ на името ѝ е тракийски; „паня“ е означавало мочурливо мѣсто. Дѣйствително се намира селището на станцията край блатата на Провадийската рѣка. Въ историята станцията се споменува въ 586 г. сл. Хр., когато аваритѣ я разрушили.

Старини отъ Добруджа. Прѣзъ времето на последната война нашитѣ окупационни власти, които се намирали въ сѣверна Добруджа се разпоредили, прѣдъ видъ на това, че германскитѣ войски почнали да дигатъ разни старини, да прибератъ находящитѣ се такива въ развалинитѣ до с. Пантелимонул-де-сусъ и до с. Каранасуфъ и да ги изпратятъ на съхранение въ варненския музей. До първото село се намиратъ развалинитѣ на римския градъ Ulmetum, край пътя за Рѣка Девня (Marcianopol) къмъ Abrittus (Абтаашко) кале въ южна Добруджа), Tropaеum Traiani (Адамъ-клизе, Ulmetum и Исакача (Noviodunum) на Дунава.

Развалинитѣ до с. Каранасуфъ принадлежатъ на елинския градъ Истрось (Istros).*)

Германцитѣ правили разкопки въ Istros, до Кюстендже (двѣ могили и др., разкопани отъ Schukhardt и Schmied отъ Берлинъ), до Манкалия (разкопаване на старохристиянски храмъ отъ Iacobs) и др. Старини, които сж били намѣрени, били опакувани и изпратени въ Германия. Правихме постѣпки да се спрѣ дигане на нѣколко сандѣка съ старини отъ Кюстендже, но не сполучихме.

Старинитѣ, които сж били оставени въ варненския музей на съхранение, ще бждатъ повѣрнати на ромжнскитѣ власти.

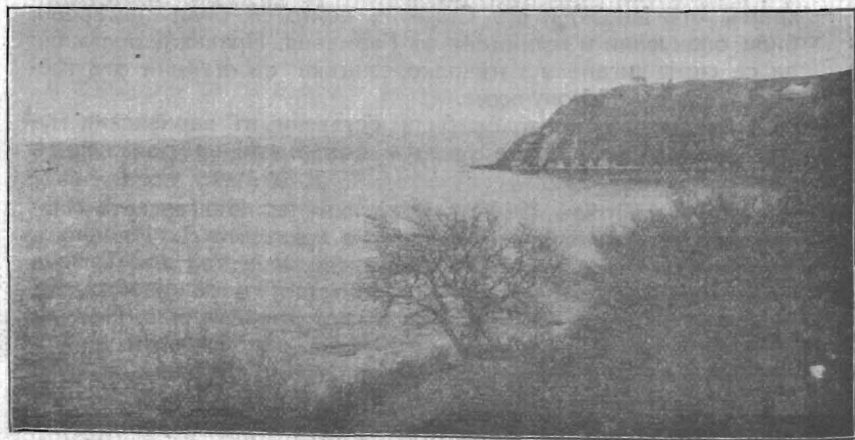
Трѣвна. Прѣзъ 1919 г. изпратихме въ Българската Академия въ София едно изложение на архитекта А. Рашеновъ за положението на старитѣ български изкуства въ Трѣвна (рѣзбарство, архитектура и иконопитство) и за необходима нужда да се уреди въ града музей на тѣзи изкуства. Искали нѣкой да се запознае съ старото наше рѣзбарство и иконопитство, трѣбва да я посѣти. Цѣлиятъ градъ е строенъ въ духа на старото изкуство, всѣка къща и черква носятъ много или малко отпечатѣкъ на старитѣ ни традиции въ изкуството.

Месемврия. Прѣзъ 1906 г. отправихме молба до Министерството на Народното Просвѣщение за запазване месемврийскитѣ черкви отъ разрушение. Министерството натови-

*) Румжнската Академия въ Букурещъ е правила разкопки въ двѣтѣ развалини. Намѣрени сж били много камъни съ надписи въ които се говори за исторически събития и за границитѣ на истроската територия въ време на римския императоръ Клавди и Траянъ, подложки на статуи, поставени на благодѣтелитѣ на града и на императоритѣ Макринусъ, Максиминусъ и др.

рило К. Шкорпилъ и бургаския окръженъ архитектъ, да опишатъ черквитъ и да се зематъ мѣрки за запазванетоъ имъ. По поискване на нашето дружество, Академията на наукитъ въ София, е командирувала прѣзъ 1921 г. архитекта А. Рашеновъ за довършване описанието на черквитъ.

Проектирани отдѣли въ музея: 1) прѣдложено било на тукашното ловджийско дружество да се притече на помощъ на музея, като ще уреди на свои сръдства особенъ отдѣлъ въ музея съ нѣкои типични животни (прѣпарирани) на нашенската фауна. Посѣтителътъ на музея ще иска да се запознае на пр. съ чакала, обитателя на горитъ на Джанавара и на Гюндузъ чушма, съ разни птици като гмурци-потапници, гяволици (карабатаци), бѣлитъ чайки (мартини) и други, които обитаватъ нашето пристанище и др. 2) говорено било на музикалното дружество да земе грижа да събере народни музикални инструменти изъ окръга и 3) говорено било на учителитъ да си съставятъ „училищентъ“ отдѣлъ, въ който да се събератъ разни прѣдмети изъ нашитъ първи училища и др. За жалость обаче до сега нищо не е направено! Само обѣщания! Очакваме че новосъздаденото „рибарско училище“ ще уреди отдѣлъ за особеноститъ на черноморската и езерна*) фауна.

Фиг. 12. — Мисътъ до с. Галата (съ стария и новия фаръ).

*) Съ прокопаването на канала между езерото и морето прѣзъ 1907—1908 год. се осолила водата на нашето езеро. Вслѣдствие на това рѣчната риба (шарани, шуки и др.) и раци изчезнали. Прѣди прокопаването били улавяни въ езерото до половинъ милионъ раци годишно. Щомъ като навлѣзнала въ езерото морската вода, по черупкитъ на рацитъ се налѣпили по 50—100 морски раченца (*Balanus*) и рацитъ измрѣли отъ тежестъ и отъ солената вода. Съ почнатото прокопаване на но-

Туристика.

Настоящитѣ редове сж написани съ цѣль да възбудятъ интересъ къмъ роднитѣ мѣста. Когато уредихме изложбата „Варна въ картини,“ съставихме въ нея особенъ отдѣлъ за туристиката, за да се запознаятъ посѣтителитѣ съ красивитѣ мѣста на нашия черноморски край. Гордостъта на Варна е морето, езерото и редъ прѣлестни мѣстности. Нѣма по-красиви мѣста на цѣлото черноморско крайбрѣжие отъ Одеса чакъ до Босфора. Рускиятъ пжтешественикъ В. Тепляковъ е билъ изненаданъ въ 1829 г., когато е пристигвалъ по море въ „красавицата Варна,“ както я нарича той. „Съ палубы корабля городъ и окресности представляютъ картину очаровательную. Я съ восхищеніемъ смотрѣлъ на берега которые въ этомъ мѣстѣ необыкновенно прелестны. Дикіе утесы, и цвѣтущая зелень, бѣгущіе съ горъ фонтаны, и это голубое, необозримое море составляютъ здѣсь очаровательную смѣсь природы романтической съ нѣжною, буколическою природою. Издали амфитеатръ бѣлыхъ домиковъ и горизонтомъ зеленѣющихъ позади горъ, представился, както прекрасная панорама глазамъ моимъ.“

Красива е родната природа! Чудесна и прѣлестна е тя! Съ болки на сърдце нашиятъ Вазовъ е писалъ, че ний не я оцѣняваме: „Ахъ ний живѣеме въ тебе като сжщи чужденци и дивний видъ твой ни не стрѣска, не привлича!“

Любовъта къмъ Родината е най-искреното, най-дълбокото и най-измѣното чувство на Вазова; то е неизчерпаемъ изворъ на вдъхновение у него.

Отечество любезно, какъ хубаво си Ти!

Какъ чудно се синѣе небето Ти безкрайно!

Какъ твоитѣ картини мѣняватъ се омайно...

При всѣки погледъ нови, по-нови красоти.

Тукъ весели долини, тамъ планини гиганти,

Земята пълна съ цвѣте, небето съ брилянти...

Всичко ми е родно, казва Вазовъ, близко до сърдцето и душата. Всѣка горичка, долинка, канара, връхъ ми говорятъ на языкъ понятенъ; чувствувамъ, че тѣ сж мои, наши български, и азъ съмъ тѣхна плътъ, единъ въздухъ и едно слънце сж ни хранили... Всѣка нейна красота ми е скъпа, всѣко нейно величие е по-велико отъ мене и ме прави да се гордѣя.

влия каналъ между нашето езеро и Гебедженското може да се прѣдположи, че при много силнитѣ източни вѣтрове, водата въ нашето езеро ще се надуне до толкова, че ще мине въ другото езеро, ако течението въ канала не ще да бжде силно. Новото рибарско училище трѣбва да се залови съ изучаването на въпроса кои риби би могли да се завѣдятъ въ соленикавата (бракичната) вода на нашето езеро. Трѣбва да се земе прѣдъ видъ Мандренското езеро (до Бургасъ) на което водата е сжщо полусолена; въ него се въди, както въ нашето, кефалътъ и др.

Охранителни области. Въ много държави се охраняват известни забължителни и живописни мѣстности. Това сж така нареченитѣ „народни паркове (градини).“ Когато въ 1872 г., въ конгреса въ Вашингтонъ, билъ прѣдложенъ законопроектъ за създаване първа народна градина, единъ отъ народнитѣ прѣдставители е казалъ слѣднитѣ замѣчателни думи: „нѣка служи градината за утѣшение и приятно прѣкарване на народа“ (for the health and pleasure of the nation).

Началото на охранителнитѣ области въ нашия край турхмѣ прѣди 20 години въ Аладжа мѣнастиръ, който е една отъ най-живописнитѣ мѣстности въ Варненско. Други мѣстности, които трѣбва да се охраняватъ, е брѣгътъ подъ с. Галата, върхътъ Джанаваръ-тепе, устието на р. Камчия, Декили ташъ до Гебежде и брѣгътъ между Варна и мисътъ св. Никола.

Въ охранителнитѣ области не се позволява да се сѣкатъ дървета*) и да се унищожаватъ типични растения и животни.

Околността на Варна.

А. Южно отъ града има за разглѣждане прѣградата която раздѣля езерото отъ морето, Аспаруховиятъ насипъ и основитѣ на старохристиянски храмъ съ кръщелня. Оттатѣкъ прѣградата е охранителната областъ между карантината и галатския фаръ, петъ-тѣхъ могили до с. Галата, които се гледатъ отъ града на южния хоризонтъ, гориста мѣстность за лѣтни разходки „Гюндузъ чушма“ (край шосето за Бургазъ), Арапъ чушме (между Гюндузъ и карантината) и паметната мѣстность Джанаваръ съ развалинитѣ на единъ мѣнастиръ отъ врѣмето на Константинъ Велики.

Отдалечена мѣстность за посѣщение е устието на р. Камчия.

Прѣградата между морето и езерото. Първоначално морето е било направо съединено съ езерото, което образувало морски заливъ. Прѣградата се е образувала постепенно отъ наноситѣ на морския пѣськъ. Подпочвенитѣ води на прѣградата съдържатъ сѣроводородъ, та миришатъ на гнили яйца. За присѣтствието на този миризливъ газъ въ подпочвата узнахме катато билъ прокопанъ каналътъ, който съединява морето съ езерото.

Върху прѣградата открихме остатѣци на интересни старини а именно: 1) колова постройка отъ 3 — 4 вѣкъ прѣди Христа, 2) основи на старохристиянски храмъ и 3) насипъ, който билъ съграденъ отъ Аспаруха.

*) Турцитѣ иматъ хубавъ обичай да запазватъ гори („кору“) до тѣхнитѣ мѣнастири (текета). По прѣдание, който отсѣче дърво отъ такава гора, ще му се случи нѣкое нещастие.

Фиг. 13. — Прѣградата между морето и езерото (старохристиянският храмъ въ чаиритѣ и на Джанаваръ Тепе, Аспаруховиятъ насипъ и древнебългарскиятъ „рѣзи и черти“).

Прѣградата се състои отъ пѣськъ, размѣсенъ съ морски черупки. Прѣзъ 1907 год. сж били правени сондажи на дълбочина 52 метра за търсене вода (за парната мелница „Сила“). Водата не е била намѣрена. До тази дълбочина излизалъ само пѣськъ. Гдѣто е имало на прѣградата мочорлуци излизатъ пластовете до 1.5 м. дебели отъ торфъ образуванъ отъ прѣплетени корени на водни растения (тръстика и др.). Въ южната частъ на прѣградата, близу до варненската махала Севсевмесь, излиза желтеникава глина (на дебелина до 2 м.) и подъ нея слѣдва пѣськътъ.

Морето постоянно нанася пѣськъ на брѣга. Скотобойната, която е била построена на самия брѣгъ прѣзъ 1908 год. днесъ е отдалечена отъ морето около десетъ метра. Това показва че всѣка година е билъ нанесенъ около единъ метъръ пѣськъ. Това голѣмо нанасяне се дължи тука на това обстоятелство, че на близо е южниятъ вълноломъ на варненското пристанище и особенъ вълноломъ, който пази устието на канала отъ нанасяне пѣськъ.

Грозящо нанасяне се забѣлѣзва въ жгѣла на главния вълноломъ и града. Прѣди 40 години край морето не е могло

почти да се мине подъ високия брѣгъ, върху който е съграденъ града ни. Слѣдъ постройката на вълнолома почнало голѣмо нанасяне пѣськъ. Днесъ има тукъ широкъ поясъ отъ пѣськъ, който достига ширина до 100 метра. По нататъкъ отъ вълнолома къмъ приморската градина пѣськътъ има ширина около 50 метра.

Прѣзъ 1897 г. старото английско пристанище (скеле), между флотската казарма и града, се е засипало съ пѣськъ, та английската компания, която е построила русеварненската желѣзница била принудена да построи скеле на друго мѣсто.

Пристанището на древния градъ Одесосъ (сега Варна), което се намирало задъ новата гара, съ врѣме се е затлачило. Когато прѣди нѣколко години е билъ прокопанъ главниятъ каналъ (колекторъ) на варненската канализация, въ Дунавската улица, до джамията „Хайрие,“ намѣри се затлаченото крабрѣжие на древното пристанище.

Пѣськътъ въ жгѣла на вълнолома е отдалеченъ 140 метра отъ устието на колекторния каналъ, който събира всичкитѣ води и мръсотии отъ цѣлия градъ. Като вземемъ прѣдъ видъ, че въ продължение на 40 години се образувалъ тукъ 100 м. широкъ пѣсьченъ наносъ, то на една година се пада образуването на 2'5 м. наносъ. Споредъ това наносътъ въ 5—6 години ще стигне до устието на колектора и ще го засипе. Като оставатъ още 900 м. до края на вълнолома, то въ 360 години ще остане той на суша. Слѣдователно, въ продължение на около 400 години, ще сполети нашето пристанище подобна участъ каквато е сполѣтѣла древното пристанище.

Коловата постройка, за която говоримъ по долу, е отдалечена отъ морето около 900 метра; тя произхожда отъ прѣди около 2300 години.

Аспаруховиятъ насипъ, за който споменуваме на друго мѣсто, е отдалеченъ отъ морето на около 600 метра; той първоначално е билъ на морския брѣгъ, защото отбранителитѣ му имали да отблѣсватъ излизането на неприятеля на брѣга. Отъ горното се вижда, че въ продължението на 1240 години, отъ както е дошелъ Аспарухъ, се е образувалъ наносъ около 600 метра, отъ морето до насипа т. е. въ една година около половинъ метъръ.

За основата на нашитѣ изчисления за старостта на прѣградата взимаме минимумъ половинъ метъръ. Споредъ това прѣградата, която е дълга около 1,500 метра, се е образувала, въ продължение на около 3000 години.

Нашитѣ изчисления за старостта на прѣградата*) нами-

*) Близу до прѣградата, край тъкачната фабрика „Прогресь“ е намѣрилъ г. Гюровъ единъ пластъ пѣсьчливъ камъкъ, боядисанъ съ манганова руда. Анализътъ произведенъ отъ Ив. К. Дрѣновски, директоръ на фабриката „Орелъ“ показва слѣдния съставъ: 1) пѣськъ 63·110/0, 2) манганенъ двуокисъ 27·30, 3) желѣзенъ четириокисъ и 5·84 калциевъ окисъ и др. 2·340/0. Всичко 98·54.

ратъ подкрѣпа въ находката на наколнитѣ постройки отъ камения периодъ въ нашето езеро (гледай отдѣла туристика „В.“).

Минерална вода. Когато билъ прокопаванъ каналътъ между езерото и морето, били намѣрени въ него около 200 килограма мѣдни римски монети отъ врѣмето на Константинъ Велики. Една значителна частъ отъ тѣхъ е била прѣобърната на черенъ мѣденъ сулфидъ, който се е образувалъ отъ дѣйствието на сѣроводорода върху мѣднитѣ монети. Въпросътъ за происхождението на сѣроводорода оставаше за насъ тъменъ. Когато прокопаването канала е достигнало до 4 м. дълбочина, забѣлѣжила се миризма на гнили яйца, т. е. на сѣроводородъ. По това се е разбрало, че подпочвената вода съдържа този миризливъ газъ. Когато прослѣдихме кладенцитѣ, нахождящи се на югъ отъ канала, къмъ варненската махала „Севсевмесъ,“ констатирахме, че кладенчевата (подпочвена) имъ вода мириши на лошо. Близу до канала излиза водата плитко (около единъ метъръ). По-близу къмъ махалата тя излиза на дълбочина до три метра. Причината е тази, че тука не излиза пѣськътъ (съ морски черупки) на повърхността, както е край канала, но на дълбочина около три метра. Пѣськътъ е тука покритъ съ единъ пластъ жълтеникава глина. Кладенчевата вода е минерална; тя би могла да послужи за лѣкуване на ревматизмъ и други болѣсти. Остава да се направи химически анализъ. Ако ще може да се използва водата, това ще бже голѣмъ благодатъ за нашия градъ. Банитѣ би могли да се построятъ край политѣ на Джанавара, дѣто сж сега зеленчуковитѣ градини, които обработва варненската община и военнитѣ. Мѣстността не е изложена на постоянни вѣтрове, както мѣстата около канала.

Дърветата край шосето за Бургасъ, близу до канала, не вирѣятъ и постепенно изсъхватъ; това е причинено, види се, отъ това, че тука има само пѣськъ съ подпочвена сѣроводородна вода. По нататъкъ къмъ махалата тѣ вирѣятъ, защото надъ пѣска се намира пластъ глина.

Происхождението на сѣроводорода може да се отдаде на измрѣли морски животни, които сж били изхърлени отъ морето и засипани съ пѣськъ. Интересно е въ нашето море, че на дълбочина около 200 метра има сжщо сѣроводородъ; вслѣдствие на това никакви животни не могатъ да живѣятъ по надълбоко отъ 200 м. Подъ тази дълбочина морето е „мъртво“.

Колова постройка (историческа). При прокопаването канала била прѣсечена една древна постройка върху колове (пилоти); тя е отдалечена отъ морето около 900 метра. Коловетѣ сж три метра дълги; върху тѣхъ е имало мрѣжа отъ хоризонтални греди и останки отъ древна постройка. Извадени сж били около 1000 колове, 140 кубика ломенъ камъкъ, мряморни отломки съ елински надписи и части отъ статуйки и изображения (релиефи).

Интересни сж отломаци на мряморенъ саркофагъ (гробница), украсенъ съ меандри и релефи. Намѣрени; били плочи отъ двѣтѣ страни профилирани и украсени съ кръстове и др.; тѣ произхождатъ отъ близкия храмъ въ чаиритѣ.

Фиг. 14. — Часть отъ мряморната гробница (саркофагъ) съ изображение, намѣрена върху коловетѣ въ канала.

Древната постройка е била язическо светилище; то се намирало до моста на рѣката, която едно врѣме е минавала тукъ, като е съединявала морето съ езерото. Прѣзъ тука е минавалъ пѣтъ отъ Варна къмъ югъ. Споменахме, че коловата постройка се е намирала първоначално на брѣга на морето. Въ материала, който вадила дълбающа машина (драга) при прокопаването канала, намѣрили се много парчета на глинени сждове и др. Интересно е, че тѣзи парчета сж утъркулени и обли, защото водата ги раздвижвала, когато тука, прѣди 2,000 години, е билъ морскиятъ брѣгъ.

Древнехристиянскиятъ храмъ въ „Чаиритѣ.“ На югъ отъ коловата постройка се е намирала до прѣди 15 години, една могила, извѣстна у населението подъ турското название „пиринчъ-

тепе“ (т. е. оризена могила). Въ турско време правени били до нея опити за сѣене оризъ.

Когато прѣзъ 1909 година я разкопахме, намѣрихме подъ могилия насипъ основи на единъ старохристиянски храмъ отъ времето на Юстинианъ, който съградилъ св. София въ Цариградъ. Основитѣ сж 18 м. широки и повече отъ 20 м. дълги и завзиматъ повърхностъ отъ около 400 кв. метра. Остава да се очистятъ още западнитѣ пристройки на храма, къмъ които се е слизало по нѣколко стѣпала. Най-интересната частъ на храма е една пристройка до олтаря, която е служила за кръщаване. Въ нея има купелъ въ видъ на кръстъ, съ стѣпала, по които се е слизало въ него. Стѣнитѣ му сж били постлани съ тънки мраморни плочки.

Варненската община е отпуснала 16 декара земя около разкрития храмъ; тя се дава подъ наемъ на пазачъ-градинаръ.

Аспаруховиятъ насипъ е извѣстенъ у мѣстното население подъ турско название „кумъ тепелеръ“, т. е. пѣсѣчни могили. Тази забѣлжителна постройка, съградена отъ Аспаруха за да се запази отъ десантитѣ на гърцитѣ, описваме на друго мѣсто на настоящитѣ „Извѣстия.“ Насипътъ е построенъ съ голѣма бързина; той се простира напрѣчно върху прѣградата, която раздѣля морето отъ езерото. Началото му е до тъкачната фабрика „Орелъ“, близу до пивоварната фабрика „Галата.“ Краятъ на насипа се намиралъ до политѣ на възвишението Акъ-баиръ, върху което е разположенъ гр. Варна, между новата гара и зданието на електрическата централа. Свършената частъ на насипа е унищожена отъ наводненията на езерото. Добрѣ е запазена онази частъ, която се намира между бургашкото шосе и фабриката „Орелъ.“ Въ насипа сж намѣрени интересни старини. Върху единъ мраморенъ стѣлпъ, който билъ намѣренъ изправенъ въ насипа, сж грубо издѣлбани три древнебългарски знакове, състоящи се отъ двѣ прави чѣрти и помежду имъ знакъ въ видъ на буквата „у.“ Види се, че знаковетѣ сж издѣлбани отъ нѣкой Аспаруховъ българинъ, който работилъ при натрупването на насипа.

Насипътъ трѣбва да се залѣси.

По върха на насипа личатъ слѣди отъ нови окопи, които сж били изкопани прѣди четири години отъ нашитѣ войски за позиции противъ десантитѣ на руситѣ. Подобни позиции сж били направени върху фандаклийския окопъ и върху окопа между с. с. Бѣла и Гьозекянъ.

Гдѣто се свършватъ черноморскитѣ крайбрѣжни окопи на Аспаруха почва се въ Еминския балканъ пограничниятъ окопъ, който достига съ чести прѣкъсвания чакъ до Орханийския (Арабаконашкия) проходъ, близу до София.

Прѣди 1236 години стояли върху окопитѣ Аспарухови българини за да отбраняватъ новата българска държава отъ

Флората е буйна. Дървета и храсталаци сж обвити съ дива лоза, повеѣ, скрипка и капина; тѣ образуватъ зелени бѣседки съ висящи гирланди. Изъ тѣзи непроходими гжсталаци се крие любопитниятъ слѣпокъ „Pseudopus Pallasii“; той достига дължина около единъ метъръ и прилича на смокъ. За човѣка не е опасенъ. Слѣпокътъ се срѣща на рѣдко въ страната ни. Извѣстенъ е въ Южна Русия, дѣто го наричатъ „желтопусикъ,“ въ Далмация, Гърция, Мала-Азия и Сѣверна Африка.

По камениститѣ стръмнини се гледа тукъ-тамъ, лѣтъ и зимъ зеленъ храсталакъ, хвойна (*Juniperus macrocarpa* Sibth), извѣстенъ отъ срѣдиземноморскитѣ страни Гърция и Тракия. Въ страната ни той расте само на двѣ-три мѣста.

Галатскиятъ брѣгъ се посѣщава по суша или по морето. За ходенето съ лодка трѣбва да се има прѣдъ видъ това обстоятелство, че прѣзъ мѣсець юни или септемврий се явяватъ ненадѣйно силни западни вѣтрове, които изхвърлятъ лодки въ морето.*)

Фиг. 15. — Новиятъ фаръ до Галата.

единъ грамаденъ нужникъ, въ който безразборно публиката отива на гулая.

Други единъ такъвъ нужникъ е между морскитѣ бани и вълнолома (подъ самия градъ). Извѣстниятъ геологъ Тоула, ето какво бѣлѣжи за това мѣсто въ 60 томъ на списанието на виенската Академия на наукитѣ (1889, стр. 421): „едно отъ най-отвратителнитѣ (гнуснитѣ) мѣста на толкѣзъ хубавия заливъ.“

*) Едно такова приключение описва единъ варненски гражданинъ Хризостомъ Даниилъ въ брошурката „Неволно пжтуване отъ Варна до

десантитѣ на гърцитѣ, и сега сж стояли върху сжитѣ окопи нашитѣ войници, да отбраняватъ родината си отъ нашитѣ велики Освободители! Жалки спомени!

По най-новитѣ свѣдения отъ Дичо Петровъ отъ Влашко село пограничниятъ окопъ, който върви по билото на Арабаконашкия балканъ, има връзка съ окопа до с. Габъре. Отъ това село окопътъ върви западно отъ с. Камено-поле и стига сѣвѣрозападно отъ с. Цаконица, до мѣстността „Стола,“ дѣто има старо кале. Отъ тука окопътъ е минавалъ по права линия на югъ отъ мѣрата на Г. Бешовицката могила и стига на една висока могила въ района на Влашко село, наричана „Градище,“ съ развалини на едно старо укрѣпление. Окопътъ продължавалъ 200 метра източно отъ с. Влашко село. Слаби слѣди отъ него има къмъ р. Искъръ, въ мѣстността „Негрещица.“ Близу до рѣката има ясна слѣда отъ окопа, въ мѣстността „Витача.“ Около 300 м. отъ нея къмъ изтокъ има кале. Южно отъ Искъръ окопътъ отива прѣзъ с. Липница (Орханийско); слѣдитѣ му се забѣлѣзватъ на югъ отъ селото ок. 3 км. далечъ. Окопътъ се свършвалъ на Арабаконашкия проходъ.

Споредъ тѣзи свѣдения, които трѣбва да се провѣратъ старобългарскиятъ пограниченъ окопъ се е почвалъ отъ Черно море, вървѣлъ по билото на Балкана (по низкитѣ му мѣста) чакъ до Орханийския проходъ и оттамъ край с. Габаре и Бѣла Слатина до с. Островъ на Дунава. Окопътъ отъ Орханийския проходъ до с. Островъ е образувалъ, въ врѣмето на Аспаруха, западната граница на България. На западъ отъ окопа сж били тогава аваритѣ.

Брѣгътъ подъ Галата. Южниятъ брѣгъ на нашия заливъ е живописенъ; простира се отъ карантинния лазаретъ къмъ фара. Брѣгътъ е ограниченъ къмъ югъ съ стръмнини; той е достъпенъ по суша отъ карантината и отъ фара. Каменисти стръмнини сж се образували отъ срутуване. Срутената частъ образува стѣпалото, върху което е построенъ пограничниятъ постъ и други постройки. На западъ отъ брѣга, задъ пивоварната фабрика „Галата,“ се вижда друго по-голѣмо срутуване. Върху срутената частъ се намиратъ лозята „Кьошкъ багларъ“ и тъкачната фабрика „Прогресъ.“

Поради нѣкои особености на флората и фауната, би трѣбвало щото брѣгътъ между фара и карантината да стане охранителенъ, т. е. да се остави въ това положение, както го е създадала природата.

Освѣнъ карантината имало е тукъ врѣмененъ дѣтски санаториумъ. Мѣстността не е здрава; тя е осойна. Хладината и разкошната панорама привлича тукъ, прѣзъ голѣми горещини, много народъ*).

*) Красивитѣ мѣста край карантината се прѣобръщатъ тогава на

Отъ брѣга има омайна гледка на Варна и морето. Ето тамъ лѣти бѣлата чайка*), спуска се надолу и веднага сѣкашъ уязвена отъ вълнитѣ, пакъ бѣга на горѣ. Морето бавно се кждри и на вълнолома се дигатъ бѣли облачета огъ разбити вълни.

Отъ брѣга на дѣсно отъ вълнолома гледаме приморската градина, мѣстото на която е било прѣди 60 години голо. Началото на градината е било турено прѣзъ 1862 г. отъ прѣдседателя на търговския съвѣтъ Хафъзъ Еюбъ; той е заградилъ съ плетъ отъ прѣти едно пространство отъ десетъ декара (до сегашния бюфетъ) и го направилъ общинска зеленчукова градина. Слѣдъ четири години мѣстото се е увеличило още съ четири декара. По послѣ сж били насадени нѣколко овощни дървета и се съгради една малка постройка за кафене.

На брѣга подъ Галата се срѣща интересна тополя, „Steiniana Born (Populus alba X nigra) съ бѣлѣзникава и гладка кора. Околността на Варна е едничкото мѣсто дѣто расте тази тополя.

Близу до поста се намира надгробна плоча отъ братската могила на французитѣ, умрѣли тука отъ холера въ кримската война; тѣ сж били 300 души отъ военния параходъ „Монтелело.“ По потика на нашето Археологическо дружество плочата била обзидана на смѣтка на парижкото дружество „Souvenir français,“ което се грижи за издръжката на французкитѣ паметници. Паметникътъ билъ освѣтенъ въ присѣтсието на парижкия кметъ Руселъ.

Въ католическитѣ гробища въ града се издига единъ хубавъ паметникъ въ честь на французитѣ, умрѣли въ Варна въ кримската война. Паметникътъ е ограденъ отъ осъмъ голѣми топове (тежки по 3000 кгр. единъ) и желѣзни вериги, донесени отъ арсенала въ гр. Тулонъ.

При погледа на Варна изпрѣчватъ се въ мисълта ни нѣколко епизода изъ славното ѝ минало.

Созополъ (1905)*, написана на гръцки. Въ брошурката владѣ краенъ религиозенъ духъ; спасенитѣ отдаватъ избавлението си на Божие провидение.

Четирма граждани излѣзли на 17. IX. на разходка къмъ карантината. Кждѣ 3 часа тѣ се врыцали. Врѣмето се е помрачило и излѣзна силенъ сѣверозападенъ вѣтъръ. Дигна се страшна буря. Лодката била тласната къмъ откритото море. Скитали се цѣлата нощъ чакъ до 4 часа сутринята. Разбрали, че се намиратъ близу до Каварна. По обѣдъ бурята прѣстана и врѣмето се поправи. Разбрали, че се намиратъ кждѣ Месемврия. Почна силенъ дъждъ и градушка. Настѣпила тъмна адска нощъ! Най-послѣ тѣ били изхвърлени при единъ скалистъ брѣгъ; сполучили да излѣзнатъ на брѣга, дѣто прѣкаралъ нощта, намокрени, гладни и измжчени. Сутринята забѣлѣзали въ морето останкитѣ на потъналия прѣзъ 1902 г. руски параходъ „Царевичъ.“ Обикаляли брѣга и стигнали до пограничния воененъ лостъ. Тукъ тѣ били нагостени и доведени отъ единъ войникъ въ Созополъ. Мѣстността, дѣто тѣ се спасили се нарича „Зейтунъ бурну“ (между гр. Созополъ и Василико).

Мѣстото гдѣто е градътъ Варна, е било пусто (прѣди ок. 2500 г.). Заселени били мѣстата между с. Галата и езерото (отъ тракийцитѣ). Пристигва голѣмъ брой кораби, отъ които излизатъ прѣселенци — елински търговци отъ малоазийския бѣлѣжитъ гр. Милетъ, и тургатъ основата на новъ градъ „Одесось“ (сега Варна). Донесли „свѣщения огнь“ отъ храма на великия богъ Аполо, покровитель на родния имъ градъ.

Фиг. 16.—Французкиятъ паметникъ отъ кримската война, подъ с. Галата.

Аспарухъ пристигва съ побѣдоносната си войска къмъ Варна (прѣди 1240 г.); той е нанесалъ голѣмо поражение на грѣцкия императоръ Константинъ Погонатъ при окоповото укрѣпление до гр. Исакча въ сѣверна Добруджа. Като пристигналъ Аспарухъ въ Варна, построява на морския брѣгъ единъ отбранителенъ насипъ противъ десанта на гърцитѣ. Насипътъ личи; той се простира отъ сегашната тъкачна фа-

*) Птицата се нарича на турски „мартинъ-кушъ“, на грѣцки „ларось“ и на латински „Larus Michahellesü.“ Отъ нѣколко години насамъ тя почва да гнѣзди задъ коминитѣ на високитѣ къщи въ Варна, подобно както въ гр. Месемврия, Анхиалъ и Созополъ. Когато мжти тя издава силенъ гласъ (ирясъкъ), който може да се оприличи на дѣтския плачъ. Птицата ще стане една особеностъ на нашия градъ; тя му придава морски характеръ.

брика „Орелъ“ (отсамъ фабриката Галата) къмъ шосето отъ Варна за Бургасъ.

Слѣдъ възобновлението на българското царство (прѣди 720 г.) пристигва въ Варна нашиятъ царъ Калоянъ, обсажда града и го прѣвзема въ три дена съ помощта на особени обсадни машини, които е поставилъ въ рова прѣдъ крѣпостнитѣ стѣни. Машинитѣ сж били високи и достигнали до върха на стѣнитѣ.

Въ врѣмето на тримѣсечната руска обсада на Варна прѣди 93 години, Руситѣ бомбардирали града отъ морето и отъ сушата. Населението е избѣгало. Руситѣ хвърлили въ града 37,000 пълни голета, 8,600 кухи и 2,500 гранати! Единъ день се появили бѣли палатки на уединената могила „Турна-тепе“ (жеравленъ връхъ), находяща се между града и Евксиноградъ. Това сж били палаткитѣ на царъ Николай I, който отъ тѣхъ е наблюдавалъ обсадата на града.

Срашенъ пожаръ избухна на 10 августъ 1854 г. къмъ 7 часа вечерята (близо до пристанището). Отъ силенъ вѣтъръ пламъцитѣ стигватъ въ кжсо врѣме чакъ до голѣмитѣ войскови депозити, които се намирали на площада прѣдъ сегашната еврейска синагога. Войската на съюзената французка и английска армия, се е борила 6 часа съ пламъцитѣ. Войницитѣ се покачили на покрива на депозита и прострѣли мокри постилки и кожи отъ скоро закланитѣ волове и ги поливали постоянно съ вода. Главнокомандующиятъ войската искалъ вече да даде сигналъ да бѣга кой кждѣто му видятъ очитѣ. Градътъ билъ въ опасностъ да бжде унищоженъ отъ експлозия на грамадни количества барутъ и милиони патрони. Населението избѣгало отъ града. На разсъмване вѣтърътъ се обърна и пожарътъ спрѣ.

Отъ варненското пристанище се готви да отпътува въ 1854 год. съюзената френско-английско-турска флота. На 8 септември флотата била приготвена да отпътува за Севастополъ. Флотата образувала дълга редица. Най-напрѣдъ военнитѣ кораби, послѣ прѣносна флота. Двата края на дългата редица параходи и лодки се губили въ хоризонта. Флотата се състояла отъ 34 голѣми броненосци, 55 крейцери и повече отъ 320 прѣносни параходи. Причината на войната противъ Русия е била слѣдната: Прѣдъ 1853 г. заинтересувалъ руситѣ и французитѣ въпросътъ за светитѣ мѣста въ Палестина. Русия защищавала правата на прѣвославнитѣ християни, а Франция тия на католицитѣ.

Отъ височинитѣ до с. Франга слизатъ нашитѣ освободители. Спиратъ прѣдъ крѣпостната порта „Ибрахимъ капусу“, която се намирала на мѣстото на градската градина прѣдъ мжжката гимназия. Портата била заключена. Слѣдъ нѣколко часовото чакане турцитѣ отварятъ портата и поднасятъ ключоветѣ на нашитѣ освободители; тѣ влизатъ въ града съ

развити знамена и музика и се отправятъ най-напрѣдъ къмъ нашата стара черква св. Архангелъ Михаилъ, посрѣщнати съ привѣтствена рѣчь: „Ви и, братя, едни по кръвъ и вѣра съ насъ, дойдохте да ни освободите отъ робство.“ Заплакалъ народа, заплакали нашитѣ братя.

На втори день качва се пашата съ негова дружина на параходъ и заминава за Цариградъ. При качването той заплакалъ.

Интересна разходка е къмъ „Петь-тѣхъ могили“ (бешъ-тепе) до с. Галата, които се виждатъ отъ града на южния хоризонтъ; тѣ не сж въ единъ редъ, както се гледатъ, но сж разположени въ една джга, изпъкнала къмъ югъ. Най-голѣмата отъ тѣхъ е около 13 м, висока, съ диаметръ на основата 30 м.; останалитѣ сж около 8 м. високи.

Отъ могилитѣ се открива хубавъ изгледъ къмъ бѣлия добруджански брѣгъ съ носа Геларето и на върховетѣ, които заграждатъ варненската долина.

Могилитѣ сж гробни паметници на тракийцитѣ, които още прѣди Христа сж обитавали нашитѣ страни. Херодотъ, който писалъ своята история около 450 години прѣди Христа, описва погребалнитѣ обичаи на тракийцитѣ така:

Богатитѣ се погребватъ така. Трупътъ държатъ изложенъ три дни наредъ. Колятъ разни животни за жертва и се угощаватъ. Слѣдъ това го погребаватъ, като го изгарятъ или заравятъ въ земята. Послѣ издигатъ надъ гроба могила и устройватъ разни съзтезателни игри при които най-голѣмитѣ награди се опрѣдѣлятъ за единоборство.*)

И нашитѣ братя Руси и Чехи сж насипвали могили. Руската княгиня Олга е заповѣдала въ 945 година да издигнатъ висока могила върху гроба на мжжа ѝ Игоръ. Слѣдъ насипването ѝ, тя заповѣдала да се весели народътъ. Чехитѣ насипали голѣма могила върху гроба на Казя, дъщеря на князь Крокъ за увѣковечаване паметта ѝ. Могилата е била насипана на едно лично мѣсто.

За уралскитѣ Българи разказватъ арапскитѣ пжтешественици, че изгаряли мъртвеца заедно съ дружината му или го погребвали заедно съ женитѣ и слугитѣ му.

Прѣдполагаме, че нѣкои отъ галатскитѣ могили сж били вече разкопавани съ галерии отъ иманяритѣ (малджии) и то още въ старо врѣме. При разкопалането на нѣколко могили

*) За едно тракийско племе Херодотъ разказва слѣдното: Всѣки има много жени; ако нѣкой умрѣ, става голѣмъ споръ между женитѣ, па и приятелитѣ се мжчатъ да узнаятъ, коя отъ женитѣ е била най-любима на умрѣлия мжжъ. И тази, на която се признае тая почестъ тържествено се занася отъ мжже и жени на гроба, дѣто я принася въ жертва най-близкия ѝ роднина. Слѣдъ това се погребва заедно съ мжжа. А пъкъ останалитѣ жени скърбятъ много, защото това е за тѣхъ най-голѣмия позоръ. (Д-ръ Кацаровъ Г. И., Сборникъ на Бѣлг-та Академия I.).

на западъ отъ града констатирахме, че тѣ били разкопавани отъ иманяритѣ и то съ кладенчевъ изкопъ отъ върха на могилата. Намѣрихме въ изкопа една мѣдна римска монета отъ врѣмето на императоръ Диоклецианъ (284—305 г. сл. Хр.). Въ гроба, който иманяритѣ неможаха да закачатъ, защото не се е намиралъ въ центъра на могилата, се намѣри монета на императора Антонина (138—161 сл. Хр.). Споредъ това може да се прави заключение, че иманяритѣ се опитали да ограбятъ гробътъ 150 години слѣдъ насипването могилата*).

Прѣдполагаме, че до Галата е било сѣдалището на тракийското племе Кробизи, които обитавали страната между Добруджа и Балкана. Галата отговаря на сѣдалището по своето положение, изворни води и др. За върване е слѣдователно, че въ тѣхъ сж погребени тракийски князе. Единъ отъ тѣзи кробизки князе, на име Изантъ, се е славилъ съ своето богатство.

Въ мисълта ни се изпрѣчва идеална картина: пристигва погребално шествие на тракийцитѣ. Гледаме лица съ руса и червеникава коса, бѣла кожа и сини очи. Очудени гледаме напъстренитѣ имъ лица разни шарки (тетовирани). На главитѣ на мжжетѣ шапки отъ лисича кожа, облечени въ, клашници и съ наметнати съ шарени ямурлуци. На краката чизми отъ еленска кожа. Женитѣ облѣчени съ диплестъ сукманъ. Върху гърба намѣтало безъ ржкави. Косата имъ забрадена съ кърпа. Нѣкои отъ мжжетѣ въоръжени съ копия, щитове и малки мечове. Погребалното шествие достигна на мѣстото. Слагатъ носилки съ мъртвеца, приготвяватъ кладня отъ дърва, тургатъ го върху нея и го изгарятъ. Почватъ се увеселения, угощения, разни игри, състезание въ борба, бой съ мечъ между двама, надпрѣдварване съ коне и др. Слѣдъ това присъжествуицитѣ насипватъ могила върху пепелището.

Такава картина се изпрѣчи въ мисълта ни споредъ, описанието на погребалнитѣ обичаи и битътъ у тракийцитѣ (споредъ Херодота).

До сега сж били разкопани отъ нашето Археологическо

*) При разкопаването на друга една могила намѣрихме една галерия, по която иманяритѣ, като картици стигнали до гроба, отчупили частъ отъ една покривна плоча, освѣтлили гроба съ ламбичка, за да видятъ какво има въ него и ограбили каквото е имало. На долната страна на покривната плоча се намѣри едно саждено петно отъ свѣтене съ ламбичка.

Още по интересенъ е слѣдниятъ случай. Когато разкопахме една могила близо до южния брѣгъ на езерото, подъ Дженаваръ Тепе, констатирахме, че иманяритѣ сж копали въ нея кладенчева дупка отъ върха къмъ центъра. Като ненамѣрили гробъ въ срѣдата на могилата продължавали изкопа на надолу. На дъното на кладенеца намѣрихме смазанъ скелетъ на иманяря, засипанъ отъ падналата прѣстъ. Въ южна Русия намѣренъ билъ, въ една засипана галерия, човѣшки скелетъ и до него срѣбѣрни сждове, които той извадилъ отъ гроба. При излизането му се срутила прѣстъ, а иманярътъ останалъ засипанъ.

дружество около 15 могили въ близката околностъ на Варна. Въ 5 отъ тѣхъ се намѣри изгоренъ човѣкъ. Въ пепелището се намѣриха: ламбички, чашки, шишенца, гърненца и др. Въ останалитѣ се намѣриха гробове отъ плочи, въ видъ на стайчки, съ изгниль скелетъ. Въ единъ такъвъ се намѣриха: двѣ златни обици, рѣждасала мѣдна монета, златенъ прѣстенъ, глинена ламбичка и шишенце. Единъ край на обичитѣ се завършва съ лѣвска глава. Прѣстенътъ е украсенъ съ полуизпъкнало изображение на Амора (съ крила), който държи лѣвата си рѣка на сърдцето, а дѣсната е прострена като че изказва любовъ. Шишенцето се състои отъ цвѣтно стъкло съ перовидни украшения. Находката се съхранява въ Софийския музей, защото когато стана находката, нѣмало още музей въ Варна. Могилата се намира на сѣверъ отъ града Варна, край пѣтя за с. Иеникъой, задъ държавната болница и пѣхотинскитѣ казарми.

Джанаваръ теле е едно паметно мѣсто, което заслужава да бжде посѣтено отъ всички любители на природата и на старинитѣ. Върхътъ (тепето*) е отдалеченъ отъ града 4 клм. въ югозападно направление. Надморската му височина е 163 м.; къмъ сѣверъ и западъ той има гористи стрѣмни склонове. Най-прѣкиятъ пѣтъ къмъ него е прѣзъ езерото (съ лодка). Подъ върха, къмъ изтокъ, се простира една гориста равнина съ надморска височина около 80 м. Върху нея се е намирала до прѣди петъ години една 5 м. висока могила, наречена „Иланъ-тепе“ (т. е. змейска могила).

Нашето дружество почна да я разкопава прѣзъ 1915 г., но по причина на свѣтовната война разкопкитѣ били прѣкратени и послѣ довършени (1919 г.). Подъ могилия насипъ се откриха основи на старохристиянска, еднокорабна базилика (храмъ), съ красива мозаика и кръщелня. Между амвона и олтаря се откри една дупка въ видъ на кладенецъ. Отъ дъното му отиваль единъ тунелъ къмъ прѣстола. Тѣкмо подъ него се намѣри иззидана скришница, а въ нея кутия, която била отворена на 15 юни 1919 год. въ присѣдствіето на настоятелството на нашето дружество. Съставенъ билъ актъ който гласи: „кутията има видъ на саркофагъ; тя е 22'4 см. дълга, 15'02 широка и 16'05 висока; тя е изработена отъ бѣль камъкъ (алабастръ). Слѣдъ подигането на капака се показва

*) Двѣтѣ могили що се виждатъ на Джанаваръ, не сж тракийски гробни паметници. Стари хора разказватъ, че тѣ сж били насипани отъ нашитѣ селени за позиции на турски топове противъ нашитѣ руски освободители. Селенитѣ сж били принудени да помагатъ при построяването на турски укрѣпления. Съ кошове, плетени отъ лозина, тѣ носили и трупали прѣстъ. При работенето селенитѣ били злѣ третирани. Така напримѣръ, щомъ като се уморѣль добитѣка на нѣкоя кола, и неможалъ да тегли, тогава ступанина трѣбвало да се впрѣгне и тегли заедно съ него и да искара колата. Това работене (ангария) продължавало чакъ до дохождането на нашитѣ освободители!

една копринена жълта кърпичка и нѣкакъвъ прѣдметъ, обвитъ въ черна материя. При разрѣзването ѝ се намѣри сребърно саркофагче (дълго 9·05 см., широко 6·20 и високо 9 см.), въ което, като се отвори, намѣри се третя кутийка, обвита въ желтъ коприненъ платъ, напѣстренъ съ геометрически фигури (ромбове); въ него се намѣри златна кутийка, тежка 300 грама и украсена съ безцѣни камъни (1 зеленъ и 8 сини). Горниятъ и долниятъ корнизъ на кутийката, както и прѣдната страна на капачето иматъ емайлирано украшение въ видъ на „свастика“. При изтеглянето на капачето се намѣри вжтрѣ едно кокалче отъ ржка, частъ отъ плешка и парче отъ изгнило дърво*).

На западъ отъ кладенеца, тъкмо подъ амвона, се намѣри сводеста гробница отъ тухли. Когато я отворихме, намѣрихме въ нея единъ голѣмъ и единъ малъкъ ковчегъ отъ липово дърво. Ковчегътъ се е разпадналъ на прахъ, като емфе, слѣдъ като е постоялъ единъ день на въздуха. Въ двата ковчегъ лежахъ мъртвеци.

Кръщелната (съ купелъ) се намира въ сѣверозападното отдѣление на храма; тя има видъ на кръстъ. Къмъ нея се слиза по нѣколко стѣпала. Слѣдъ като билъ човѣкъ покръстенъ въ купела, излизалъ е прѣзъ други стѣпала. Въ старо врѣме обрядътъ на кръщението се е извършвалъ въ самата черква. Въ старохристиянската епоха се допусicali къмъ кръщението само възрастнитѣ.

При погледа на Варна изпрѣчватъ се прѣдъ очитѣ ни слѣднитѣ исторически събития:

Прѣди 2260 години пристигна къмъ града великиятъ македонски завоевателъ Филипъ II. Обсажда града. Жителитѣ изпращатъ при него гетски жреци, облѣчени въ бѣли дрѣхы и китари въ ржцѣ, (споредъ тѣхния обичай); тѣ успѣли да прѣдуматъ Филипа да снеме не само обсадата, но и да сключи съ тѣхъ договоръ.

Гетитѣ, тракийско племе, което е живѣло между Балкана и Дунава имали сж вече по-напрѣдъ работа съ Филипа. Когато той навлѣзналъ въ Тракия, гетитѣ побързали да избѣгнатъ грозяща участъ на съседитѣ си съ приятелски прѣдложения. Пратеници-жреци прѣдложили на Филипа отъ името на своя царъ Котхели много дарове и ржката на царската дъщеря Мида. Филипъ приелъ дароветѣ и ржката на дъщерята.

*) Грижливото опакуване на кутийкитѣ ни навежда на мисль, че женска ржка ги редила, може би, че самата св. Елена, майка на Константинъ Велики. Въ такъвъ случай има голѣма вѣроятность, че парчето дърво (трѣска), намѣрено въ златната кутийка произхожда отъ кръста на спасителя. По прѣдание св. Елена ходила въ Иерусалимъ, дѣто сполучила да намѣри кръста. Златната кутийка прави впечатление че е служила първобитно за криене на женски скжпоцѣности; тя би могла да бжде даруване на св. Елена.

Прѣди около 1570 г. излиза отъ Варна едно голѣмо шествие и се отправлява къмъ храма. На чело на шествието върви една каляска, въ която сѣди варненскиятъ епископъ и пратеникъ отъ царския дворъ на Константинъ Велики, носящъ алабастровата кутия съ светитѣ мощи. Шествието приближава; чуватъ се набожни пѣсни. Пристигватъ при строящитѣ се основи на храма. Слѣдъ разни обряди пратеникътъ занася кутията въ кладенеца и я турга въ изграденото долапче подъ прѣстола.*)

Прѣди 1378 г. калугеритѣ въ мѣнастира до храма сж били зрители на ужасна картина. Слѣдъ единъ силенъ землетръсъ изкачва отъ морето една грамадна вълна, залива града и се нахвърля къмъ езерото, като издави много хора, опустоши града и събори храма въ Чаиритѣ.**)

Прѣди нѣколко години върхътъ Джанаваръ почерня отъ нашитѣ войски, командувани отъ германцитѣ, заклѣти врагове на славянството! Копаха окопи противъ нашитѣ руски Освободители! Единъ день почерняха всичкитѣ пжтища около града отъ зловѣщни германски и турски пълчища, на пжтъ за Добруджа, за да се биятъ съ нашитѣ Освободители! Жалки спомени!

Боже, пази Бѣлгария!

По случай на паметното откритие, нашето дружество е молило общинския съвѣтъ:

1) Да се запази общинската гора около старината (около 500 декара).

2) Да се прокара, когато ще има възможность, водата отъ чушмата на върха Джанаваръ до старината, Разстоянието е около 500 метра.

3) Да се изкоренятъ 10 декара дребна гора до старината и да се насадятъ тукъ овощни дръвчета и

4) Да назначатъ общината пазачъ на старината и на гората.

Мѣстността е много красива. Прѣзъ пролѣтъ, лѣто и есень посѣщаватъ я варненски сѣмейства и гости, които прѣкарватъ тукъ цѣлъ день. Има тука разкошни морави и гледки на града, езерото и морето. Близу до чушмата на върха, въ направление къмъ западъ, има единъ източникъ срѣдъ гора, въ която се срѣщатъ букови дървета. Красива балканска природа въ близката околность на града ни.

Общинскиятъ съвѣтъ одобри напълно молбата на дружеството, защото се създава съ тоза за града една разкошна мѣстность за разходки на граждани и гости.

*) Картината се изпрѣчи прѣдъ очитѣ ни, като си припомнимъ единъ релефъ, прѣдставляющъ тържествено шествие въ врѣмето на византийския императоръ Юстинианъ при прѣнасянето св. мощи отъ храма св. София въ храма на св. Ирина въ Цариградъ. Кутията е имала сжщата форма както варненската.

**) Излизането на вълната е било причинено, види се, отъ подморски землетръсъ. Съ тази катастрофа, види се, има връзка прѣданието, че въ езерото е потънала „стара Варна“ (подъ Джанаваръ-тепе).

Когато ще има общината моторни лодки ще се минава прѣзъ езерото, съ което ще се съкрати пжтьтъ съ два километра*).

Варненската община е наредила слѣдното: 1) назначи пазачъ на старината и на гората, 2) насадила борчета около открития храмъ, 3) изкоренила десетъ декара храсталаци за овощна градина, 4) заржчила моторна лодка, която да прѣнася любители на старината прѣзъ красивото варненско езеро и 5) ще построи бюфетъ. Общинскиятъ съвѣтъ, въ застѣданието си на 25 Юний 1919 г. (протоколъ № 211) е рѣшилъ: 1) използването остава подъ ржководството на арх-то дружество и 2) ежегодно въ общинския бюджетъ ще се прѣдвиждатъ срѣдства за подрѣжка и разхубавяването на гората (бюфета, докарване вода отъ чушмата на Джанаваръ и др.).

Отъ храма се открива една чудесна гледка на варненския заливъ, двореца Евксиноградъ, града Варна, езерото и височинитѣ които заграждатъ варненската долина.

Лѣтъ, когато въ града ставатъ непоносими горищини, тука е прохладно. Трѣвата непрѣсхва, както е въ града и на отсрѣщнитѣ мѣста къмъ варненскитѣ лозя, изложени на припекъ. Отъ както е открита старината много народъ я посѣщава. Идватъ семейства, носятъ си закуски и прѣкарватъ цѣлъ день въ тукашната великолѣпна природа. Сѣдатъ върху разкошни морави изъ гората, разхождатъ се изъ нея и посѣщаватъ близкия Джанаваръ, дѣто има чушма, отъ която едно врѣме била докарвана водата съ особенъ водопроводъ въ мѣнастира.

Природата е очарователна. Гледашъ групи дървета обраснали съ катерливото трѣнесто растение „скрипка“ (Smilax), която прилича на тропически лияни. Скрипалькътъ е прѣплетенъ съ дивата лоза, лозина и поветъ. Отъ чушмата се качва една пжтека край гората къмъ единъ изворъ съ буйна природа, единъ балкански кжтъ въ близката околностъ на града.**)

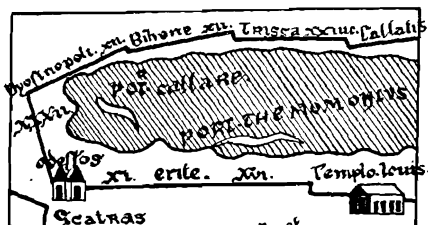
Добрѣ ще бжде щото общината да залѣси съ борчета и ели нивитѣ на върха на Джанавара и въобще всички праздни мѣста въ охранителната областъ между езерото, Пейнерджи, Чаиритѣ и горния пжтъ за с. Звѣздица (прѣзъ Джанавара). Истинска окраса, като китка, ще бжде зимната зеленина на иглолистнитѣ дървета на върха на Джанавара!

Устието на р. Камчия е любопитно. Въ права линия то е отдалечено отъ Варна около 20 килом. Нощуване на туристи тукъ става въ военния постъ. Археологическото дружество

*) Добрѣ ще бжде да се насади една група пирамидални високи тополи, които като ще израстнатъ, ще посочатъ отъ далечъ паметното мѣсто.

**) Въ гората около мѣнастира се срѣща интересното животно чакалъ; гласътъ му се чува на мръкване и нощѣ. Прилича на лаяне, виенъ и по нѣкогашъ на дѣтски плачъ и викане за помощъ.

притъжава до поста една нива, която е прѣдвидена за постройката на туристична хижа. Постътъ е построенъ върху основитѣ на старо укрѣпление, което е имало тригълъненъ видъ. Въ римско врѣме тука е било римското укрѣпление „Erite“, което е било отдалечено отъ гр. Одесось (Варна) XI римски мили (=16 км.), а отъ „храма на Зевса“ (Templum Jovis) XVI (=23·5 км.). Нѣма

Фиг. 17. — Часть отъ римската карта (Tabula Peutingeriana) съ черно-морското крайбрежие между Балкана (с. Гъозекянъ) и „Callatis“ (сег. Манкалия). На картата личи гр. Одесось (Варна), станцията Templum Jovis (с. Гъозекянъ), „Bizone“ (Каварна), Dionysopolis (Балчикъ) и Callatis. Разстоянията сж отбѣлзани въ римски мили.

съмнение, че и въ византийско врѣме тука е било важно укрѣпление; често се намиратъ тука монети на императора Юстинианъ, Маврики и др. Когато Аспарухъ е завладѣлъ страната между Дунава и Балкана, той е съзналъ важното ѣ стратегично положение и е построилъ до зиданото укрѣпление друго едно съ землени насипи, които иматъ типичната за старобългарскитѣ насипи пощадка (берме), между рова и насипа. Подъ укрѣплението е Черно море и р. Камчия. Бѣлѣжитъ рѣка! Въ сръдновековнитѣ славянски и гръцки паметници тя се споменува подъ название Тича. Въ надписа отъ княза Омортага, намѣренъ до гара Крумово — Прѣславъ се споменува три пѣти Тича, подъ название Тутза. Край рѣката е основалъ Омортагъ въ 821 г. нова столица „Тутза“, прѣименувана послѣ на Прѣславъ.

Отъ военния постъ се гледа на южния хоризонтъ Балкана*) и на югозападъ Коджа-Балканъ съ голия връхъ Голиша „стара Гулица“, при политъ на който е разположено селото Гулица. Между Балканитѣ и морето се простира отвѣдъ Кам-

*) На източния край на Балкана се гледа върхътъ Янку Тепе надъ с. Гъозекянъ. Въ Месемврийската кондика се споменава, че Палеологъ, отстъпилъ съ грамота гр. Месемврия на Янку Гуниядъ, извѣстниятъ пълководецъ въ сражението при Варна (въ 1444 г.). Гуниядъ обаче несполучилъ да стигне до Месемврия. Мѣстото до дѣто той ужъ стигналъ сполучилъ да дойде. Месемврия е била прѣвзета въ 1453 г. февруари мѣсець, отъ Караджа бегъ.

чия, държавната джовва гора „Генишъ-Ада.“ По билото на Балкана се простиратъ землени насипи и прѣградни стѣни отъ римско, гръцко и българско врѣме. Първитѣ иматъ ровъ т. е. отбранителния фронтъ къмъ сѣверъ, а българскитѣ откъмъ югъ т. е. противъ гръцитѣ. Последниятъ има типичната площадка (берме), между насипа и рова. По прѣдание насипитѣ вървѣли по билото на Балкана отъ морето чакъ до Сърбия.

Устието на Камчията се засипва отъ морски пѣсъци. Когато се запуши устието, спира се изтичанieto на камчийскитѣ води и се наводнява цѣлата долина. Наводнението се прѣкратава, щомъ като околното население очисти устието.

Аспарухъ е съградилъ тукъ голѣмо укрѣпление противъ десантитѣ на гръцитѣ, което безъ добра защита на това мѣсто тѣ сж могли да навлѣзнатъ на вжтрѣ по долитата на Камчия и да нападнатъ българската столица Абоба-Плиска (до Каспичанъ).

Отвѣдъ рѣката се намира дѣвствена гора „Лонгусъ“. Отправляме се съ лодка къмъ близката рѣчица „Ялж-азмакъ“. Това е едно кѣтче, рѣдко по своята дивностъ, красота и цѣнностъ на цѣлия балкански полуостровъ! Гората наоколо съ лияни, скрипки, които уплитатъ дърветата, ни напомватъ тропическитѣ страни! Очудва ни красивото водно растение (*Nymphaea alba* L.) съ голѣми плавающи листа и красиви бѣли цвѣтове. Сродственъ съ *Nymphaea Lotus* L., растящъ изъ водитѣ на р. Нилъ въ Египетъ и посветенъ на египетскитѣ богове (Ирисъ и Озирисъ)!

Гората Лонгусъ, единственна по своя родъ на балканския полуостровъ. Тя се състои отъ брѣстъ, осенъ, каваци и други дървета. Гората е държавна. Гжститѣ буйни дървета прѣвиватъ клоноветѣ си едни срѣщу други, образувайки зеленъ сводъ, прѣдъ който рѣдко проникватъ лжчитѣ на слънцето! Росата остава тукъ почти цѣлия день! Прѣлѣстни брѣстове съ височина до 30 метра и повече, съ обемъ 2—3 метра! Глогове въ видъ на дървета, буйни на 10—12 метра височина, но много тънки, по отношението си къмъ височината.

Лѣтъ се явяватъ комари, дребни мушички и ободимухи (*Tabanus ovipus*); тѣ сж бичъ на околното население и на добитѣка, който се плаши отъ тѣхъ. Бѣгатъ тогава отъ Лонгуса диви животни (чакали и др.). Ларвитѣ на ободитѣ живѣятъ въ почвата, хранятъ се, види се, съ коренчета на растенията и се излюпватъ къмъ края на юни; тѣ снасятъ послѣ яйцата върху стеблата на разни растения.

Още въ турско врѣме държавата е пазила гората, защото отъ осеновия материалъ сж правили обозни кола и др. Гората се изсича сега. Трѣбвало би поне да се запази най-източната ѣ частъ, отъ двѣтъ страни на шосето Варна—Бургасъ (отъ „пода“ на Камчия до с. Старо-Орѣхово). Казахме, че подобна гора нѣма на цѣлия балкански полуостровъ! Държавата би

трѣвало да провъзгласи поменатата частъ за охранителна.

Хубава е нашата родина! Посѣщавайте често хубоститѣ ѝ и наслаждавайте се отъ споменитѣ на нашето велико минало!

Фиг. 18. Отъ Варна за Аладжа-мънастиръ.

Б. На сѣвероизтокъ отъ Варна има за посѣщение нѣколко бѣлѣжити мѣста, а именно: върхътъ Турна тепе, Ташла тепе (Каменица), Евксиноградъ, бисерътъ на нашето крайбрѣжие, Св. Костадинъ, дѣтскиятъ санаториумъ, Узунъ-Кумъ и Аладжа мънастиръ.

Турна-Тепе е уединена могила, отъ която руския царъ Николай I наблюдавалъ въ 1828 г. руската обсада на Варна. Отъ могилата се разкрива красива гледка. Полянката на нея трѣбва да се отчужди за да стане достъпна за туристи и любители на природата. Наоколо има лѣтни кѣщи (къшове). Прѣди 80 години единъ варненецъ почналъ да си строи къшкѣ. Научилъ се за това мютесарафинътъ; той е далъ веднага заповѣдъ да откаратъ варненеца въ затвора. Като го повикалъ, казалъ му: „искашъ да направишъ позиция за московцитѣ, за да биятъ отъ тукъ града.“ Варненецътъ лежалъ три мѣсеца въ затвора и се спасилъ най-послѣ съ подкупъ.

По прѣдание върхътъ Турна-Тепе е съединенъ съ града Варна посрѣдствомъ едно подземие,*) което излизало нѣкъждѣ около черквата Св. Никола. Прѣзъ подземието били ужъ доведени, при обсадата на града въ 1828 г., нѣколко варненски граждани при царя Николая, който ималъ на тепето палатка, отъ дѣто е наблюдавалъ обсадага.

*) Прѣданието за подземието, не е, види се, вѣрно; то има връзка, както прѣдполагаме съ римския водопроводъ, прѣзъ който била докарвана вода отъ с. Кестеричъ (отъ изворитѣ на Ана-дере). Водопроводътъ минава между Турна Тепе и Ташла Тепе.

Отъ върха Турна се гледа въ лозята, къмъ югозападъ, единъ къшкъ като кула (близо до VI полицейски участъкъ); той билъ съграденъ прѣди 35 години отъ единъ французинъ *Compte Allion*. Той искалъ да направи едно благодѣяние на Варна, което обаче се е осуетило отъ непрѣдвидливостъта на тогавашнитѣ общински съвѣтници. *Allion* прѣдложилъ на общината: 1) да направи на своя смѣтка приморска градина, 2) да построи въ нея грамаденъ хотелъ и казино и 3) да съгради върху праздното мѣсто, около сегашното търговско училище, нѣколко къшка. Слѣдъ 25 години всичко това щѣло да стане общинска собственост! Прѣдложението му не е било възприето. *Allion* заминалъ за Кюстендже и тамъ е направилъ това, което прѣдлагалъ на Варна.** Една отъ главнитѣ улици на Кюстендже е прѣименувана по благородния французинъ.

Задъ къшка, до морето, е високъ стрѣменъ брѣгъ. Тука е бѣлѣжито мѣсто, дѣто растатъ нѣкои рѣдки храсталаци, като единъ видъ смрадлика (*Rhus coriaria* L.), катина (*Hippocrepis emerus* L.), гърбачъ (*Periploca graeca* L*) и хвойникъ (*Ephedra distachya*). Нѣкои отъ тѣхъ растатъ въ далечния Сибиръ, Хималая и Тибетъ.

По-горѣ отъ Турна Тепе е най-високиятъ връхъ въ околността на града, нареченъ Ташла Тепе (Каменица); надморската му височина е около 300 метра. Замъгляването му прѣдсказва дъждовно врѣме (лѣтъ). Гледката отъ него е великолѣпна! Въ нѣмо съзерцание гледаме омайнитѣ прѣлести на очарователната панорама, която включва въ себе си съчетание на море, езеро, планини и долини. Всичко подъ свѣтло лазурно, пламнало отъ лжчитѣ на слънцето, безгранично небе! Морето и езерото прѣдставляватъ грамадно огледало, което се искрѣши и блѣщеше. Цѣлото крайбрежие, като тъмна теменужна линия има за крайни точки, на югъ носътъ Емине, отъ който се почва Балкана, а на сѣвероизтокъ добруджанскиятъ носъ Геларето. На южния хоризонтъ се очертава балканската верига съ редъ върхове, а на дѣсно острата чука Коджа-кая, до р. Луда Камчия. Подъ насъ, като срѣдата на тая удивително-прѣкрасна панорама, е гр. Варна, гледанъ отъ птичи полетъ като на дланъ, съ своя красивъ, голтъ храмъ

**) Приморскиятъ хотелъ въ Кюстендже, построенъ отъ Алиона, е грамадно помѣщение съ най-модерни приспособления, като парно отопление, електрическа инсталация, морски топли и студени бани и др. Варненцитѣ изпуснали този благодатъ, който щѣлъ да бже днесъ общински имотъ.

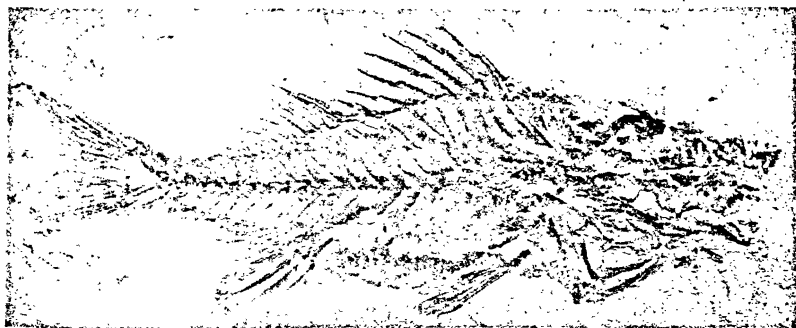
Околността на Кюстендже е пустиня. Римскиятъ поетъ Овиди, който билъ изпратенъ тука на заточение, по заповѣдь на императора Августа (въ 9 год. сл. Хр.), се оплаквалъ отъ лоша вода за пиене, блата, студъ, вѣтрове, неплодородие и други несгоди.

*) Кждѣ Бургасъ го наричатъ „бѣсно дърво.“ Отварътъ отъ него даватъ на добитъка за прѣдпазване отъ бѣсъ.

въ срѣдата, съ пристанището и вълнолома, о който плиска морето своитѣ вълни.

На равното мѣсто подѣ Турна Тепе, руситѣ, слѣдъ прѣвзиманието на Варна, на 30 Септемврий 1828 г. направили молебень, въ присѣтствието на царя Николай I. Войската запѣла побѣдоносната пѣсень „Тебе Бога хвалимъ.“ Слѣдъ молебена царьтъ отишелъ при лейбъ-гвардейския саперень баталионъ, който се отличилъ при прѣвзимането на Варна и качилъ на знамето му Георгиевски кръстъ, като е казалъ слѣднитѣ думи: „Вы это заслужите, мнѣ пріятно что вы не забыли Государя, когда дано было вамъ это знамя, что при первомъ случаѣ промѣняете его на Георгіовское. Осада Варны оправдала мои ожиданія.“

На пѣтя отъ Варна до политѣ на върха Баиръ-Баши минаваме наноситѣ на едноврѣмешни езера и морета. При копане кладенци по тѣзи мѣста, на дълбочниа 7 м., излиза пѣськъ и чакълъ съ вкаменени остатъци на голѣми костенурки (Trionyx), на които нѣкои видове живѣятъ още въ тропическитѣ страни. Въ мергелната лѣска, отъ която се състоятъ възвишенията Баиръ-Баши, се срѣщатъ вкаменени миоценски риби.

Фиг. 19. Вкаменена риба (дълга 30 см.), намѣрена край шосето Варна — Балчикъ.

Теренътъ на възвишенията е изложенъ на подхлъзвания. Прѣди нѣколко години минавалъ тука единъ файтонъ отъ Балчикъ. Въ момента когато той стигналъ до срѣдния мостъ на шосето, файтонджията заблѣзалъ, че шосето се движи. Въ критически моментъ спрѣлъ файтона. Шосето хлътнало нѣколко метра надолу. Да не е спрѣлъ файтонджията, щѣлъ да пропадне заедно съ конетѣ и съ файтона. Подобно движение на почвата става до моста „Траката;“ тукъ билъ построенъ голѣмъ салонъ. Почналъ да се прѣпуква и най-послѣ се е срутилъ, слѣдствие на движението на почвата. Прокарването на шосето по склона на Баиръ-Баши и прѣзъ Траката е била непростима грѣшка на инженеритѣ, които сж били или

безъ елементарни знания на геологическата наука или сж били „слѣпи орждия“ на царя, който имъ наложилъ това прокарване на шосето за двореца му. Шосето трѣбвало да бжде прокарано по билото на Баиръ-Баши и на сѣверъ отъ Траката (край Чешмеполу), дѣто нѣма опасностъ отъ подхлѣзванията. Грѣшката на инженеритѣ е струвала на държавата нѣколко стотинъ хиляди. Прѣзъ кишави години ще се повтори похлѣзването. Това явление не е рѣдко на нашето крайбрежие. Прѣди нѣколко години то се случи на двѣ мѣста между Галата и р. Камчия (до Паша дере и на Иланджикъ). Съ грамадно подхлѣзване (срутване) ще се запознаемъ въ Аладжа мѣнастирь.

Когато се качите на Баиръ-Баши, изненадани сте отъ особена гледка, за която французинътъ D-r Allard, въ книгата си „La Bulgarie Orientale“ (1855), казва слѣдното: „Стояхме дълго врѣме неподвижни въ нѣмо наблюдаване на изящния изгледъ, който се изпрѣчи прѣдъ нашитѣ очи“.

Продължаваме пѣтя край двореца за мѣнастира св. Костадинъ (сега окръжно стопанство) и за дѣтския санаториумъ. Теренътъ около него е въ опасностъ да подхлѣзне прѣзъ нѣкоя кишава година. Признацитѣ се показаха вече.

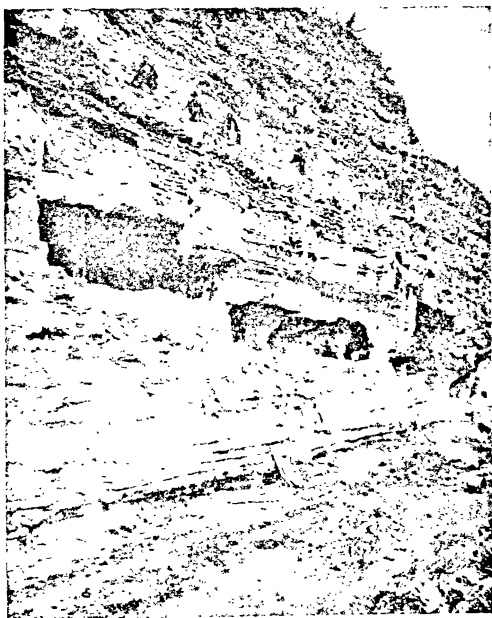
Санаториумътъ е благодатъ при лѣчението на скрофулознитѣ дѣца. Морскиятъ климатъ и морскитѣ бани принасятъ голѣма полза при лѣчението на дѣцата. Най-очевидното явление на болестта е подуването на шийнитѣ жлѣзи. Скрофулозата е разпространена у нашитѣ дѣца извънредно силно. Извѣстно е, че тия жлѣзи у дѣцата играятъ много важна роль при разболяването отъ охтика. Всичкитѣ скорофулозни сж въ висока степенъ прѣдразположени къмъ заболяването отъ охтиката.

Морскиятъ климатъ и бани помагатъ при разболѣване на коститѣ, а именно при живеницата и рахитисъ. Първото разболѣване е охтичното разяждане на коститѣ, а второто английска болѣсть (рахитисъ) е една отъ най-разпространенитѣ дѣтски болѣсти. Сжщността на болѣстьта е, че коститѣ не добиватъ надлежна якостъ, вслѣдствие на което ставатъ изкривявания на гърдитѣ и краката. Главното сръдство се заключава въ лѣчебнитѣ фактори, които се намиратъ право на морския брѣгъ т. е. морскиятъ климатъ и морскитѣ бани. У скрофулозата е сжщото.

Отъ санаториума продължаваме пѣтя край морето съ прѣкрасни изгледи на бѣлия добруджански брѣгъ съ носа Геларето, къмъ Узунъ-кумъ и къмъ Аладжа мѣнастирь.

Аладжа-мѣнастирь. Една отъ най-живописнитѣ и интереснитѣ мѣстности на нашето черноморско крайбрѣжие е безспорно пещерниятъ мѣнастирь Аладжа. Той е отдалеченъ въ права линия 12 км., на сѣвероизтокъ отъ Варна, 4 км. отъ с. Кестеричъ, 5 км. отъ мѣнастиря св. Костадинъ и 2 км. отъ морето.

Когато стигнешъ до вратника на манастирската ограда очуденъ оставашъ отъ чудесната гледка, която се изпрѣчва прѣдъ тебе. Гледашъ една висока скална стѣна, продупчена и напъстрена. Отъ това тя е добила името си Аладжа, което ще каже „шаренъ.“ Въ долната частъ на скалата се гледа дълга дупка, въ която се намира пещерна черква и калугерски килии. Надъ дупката се гледа единъ подмолъ, въ който е залѣпенъ, като лѣстовичено гнѣздо, едно параклизче.

Фиг. 20. Скалната стѣна въ Аладжа-манастиръ съ пещерната черква и съ козятъ пжтека, по която се отива къмъ параклизчето.

Скалната стѣна се е образувала вслѣдствие на прѣпукване на земнитѣ пластове, причинено, види се, отъ подпочвениятъ води или отъ землетресение. Прѣдната частъ на пластоветѣ се е срутила надолу, а задната е останала като скалната стѣна, въ която е издълбанъ пещерниятъ манастиръ. Една частъ отъ срутениятъ пластове стои въ видъ на малка канара, на лѣво отъ манастира. Пластоветѣ на скалната стѣна сж хоризонтални, както сж се образували, като утайка на едноврѣмешното „сарматско море.“ Въ тѣхъ се срѣщатъ вкаменени морски миди и охлюви. Пластоветѣ на малката канара сж наведени; това измѣнение е причинено отъ срутването.

Землетръсението е било, види се, както прѣдполагаме, жщото, при което се е срутилъ прѣди 2000 години добруд-

жанският брѣгъ, между Балчикъ и Каварна. При това землетръсение се е срутила въ морето една голѣма частъ отъ старовѣмския градъ „Бизоне,“ който билъ разположенъ на брѣга, до сегашното пристанище Каварна.

При посѣщението на мѣнастира бие въ очитѣ ни черната катранена кора, която покрива стѣнитѣ на мѣнастира. Това почерняване е причинено отъ горене овчи торъ, когато пещеритѣ сж служили за кжшла на овцѣ. Тогава нѣмало тука каменни стѣпала за качване въ мѣнастира, но се е вървѣло направо по насипа, който се намирал до скалата; той е билъ разчистенъ прѣзъ 1913 г. отъ войницѣтѣ на видинската опълченска дружина и др. Дигнати сж били нѣколко хиляди кубика прѣстъ, та се е образувала лрѣдъ скалата една площадка, която насадихме съ овощни дървета, нарове и разни храсталаци.

Когато пещеритѣ сж служили за кжшлата, напѣлвали се, въ продължение на нѣколко години, съ толкова торъ, че овчаритѣ били принудени да го отстраняватъ съ горене. Отъ дима се е образувала катранената кора, която е унищожила образитѣ, които се намирали изписани по стѣнитѣ на черквата.

Качваме се по каменна стѣлба къмъ пещерния мѣнастиръ. Стоимъ до една стая, съградена за пазача на мѣнастира (прѣзъ 1903 г.). На скалната почва съгледваме нѣколко корита, запълнени сега съ циментъ. Това сж едноврѣмешни гробове на калугери и игумени. При разчистването на единъ отъ гробоветѣ се намѣри сръбѣренъ прѣстенъ, съ изображение на кръстче, гълъбъ и надписъ „Тракнеи.“

До гробоветѣ се гледа една кръгла дупка, сега сжщо запълнена съ циментъ. Въ нея билъ закрѣпенъ дървенъ стѣлпъ съ вита стѣлба, по която се е качвало въ горния етажъ, дѣто е параклизчето. По стѣнитѣ на пещеритѣ се гледатъ тукъ тамъ четвъртити дупки, въ които сж били закрѣпени греди на дървени пристройки.

Отъ саята се качваме по нѣколко стѣпала, изсѣчени въ канара, къмъ единъ коридоръ, въ който личатъ калугерски килии. Въ края на коридора се намира една врата, прѣзъ която се влиза въ пещерната черква.

За горния етажъ на пещеритѣ се качваме отдолу по една дървена стѣлба и отъ нея, по една скална пжтека, стигваме до единъ подмолъ, дѣто се намира параклизчето. Пжтеката била почти непроходима.*) Дружеството я разшири така, че сега се минава по нея свободно.

*) Въ турско вѣме гръцкиятъ владика въ Варна, който е станалъ послѣ вселенски патриархъ Йоакимъ III, изказалъ желание да посѣти мѣнастира и да се покачи къмъ параклизчето. Донесена била дълга стѣлба. Владиката почналъ да се качва, но заявила му се главата и той билъ принуденъ да се върне. Друго приключение стана съ нашия князь Александръ; той заедно съ двамина офицери отъ дружината му сполу-

По външната стѣна на параклизчето има изписани старовръмски образи на светии.

Сѣдаме на пейката прѣдъ параклизчето и наслаждаваме се отъ чудесната гледка, която се разкрива прѣдъ очитѣ ни. Картината е прѣлестна! Тя ни потапя въ съзерцание, което опива душата ни съ омайна картина. Прѣдъ очитѣ ни се разтила необятниятъ блестящъ ширъ на морето.

Нѣма по-сгодно мѣсто за величаване Бога и неговото прѣкрасно творение!

Миръ и тишина владѣе тукъ.

Когато румжнитѣ нахлули въ родината ни, завзели и Аладжа. Пристигналъ е тукъ сегашниятъ румжнски кралъ, качилъ се е въ горния етажъ и дълго врѣме се е любувалъ на великолѣпната гледка. Казалъ е, че ако ще остане въ румжнски рѣцѣ, щѣлъ да направи тукъ чудесенъ мѣнастирь.

Че румжнитѣ дѣйствително се стрѣмили да завзематъ мѣнастира, се вижда отъ това, че на картата, която е била прѣдставена отъ тѣхъ въ мировата конференция въ Букурещъ, мѣнастирътъ влизалъ въ прѣдѣлитѣ на Румжния. Сега минава румжнската граница нѣколко километра на сѣверъ отъ мѣнастира.

На билото на скалната стѣна, надъ мѣнастира, сж били построени въ послѣдната война двѣ батареи, които имали за цѣль да прѣпятствуватъ на десанта на нашитѣ освободители.

Въ съседството на Аладжа се намиратъ двѣ интересни мѣстности, а именно: „Харманъ ери“ и пещеритѣ „Каранлъ маара“ (Тъмни пещери).

Къмъ първата мѣстность се отправяваме въ източно направление отъ мѣнастира, по една пжтека, край политѣ на скалната стѣна. Минаваме край едни интересни дървета, известни у мѣстното население подъ название „чатламбукъ“ (латински *Celtis australis*). Това дърво нарѣдко се срѣща въ нашата страна. Освѣтъ въ Южна Европа, то се срѣща въ Сѣверна Африка и въ Ориента.

Подъ пжтеката гледаме каменисти върхове и трапове, образувани отъ струтането на скалнитѣ пластове. Минаваме край единъ пещеровиденъ подмолъ. Надъ него, до билото на скалитѣ, личатъ основитѣ на едно старовръмско четвъртито укрѣпление, въ което се защищавали мѣнастирскитѣ жители, когато били нападнати отъ неприятеля. По прѣдание въ укрѣплението спалъ игумена на мѣнастиря, нѣкой си „имри попъ.“ Събуждалъ се всѣки три години, излизалъ и попитвалъ първото лице, което срѣщалъ: „има-ли още въ гората Хачука прѣти да се кара конъ. Кравитѣ телятъ-ли се и женитѣ раж-

чилъ пълзишкомъ да стигне по пжтеката до параклизчето. Обаче князътъ не се е рѣшилъ да се върне назадъ. Докарани били вжжета отъ близкия дворецъ Сандрово (сега Евксиноградъ) и спуснати отъ билото на скалната стѣна. По тѣхъ се е спусналъ князътъ надолу.

датъ-ли“? Когато му отговорили, че имало това, попътъ казалъ „има още врѣме,“ затварялъ си очитѣ и се изгубвалъ. Щѣлъ да се явява до тогава, до дѣто единъ день се изкореняла гората и се обърнала на ниви.

Близу до пещерата се намира поляната „Харманъ-ери.“ Къмъ края ѝ, дѣто скалната стѣна се спуща надолу, се вижда дълбока пукнатина; тя тука не е запълнена, както е на другадѣ, по направлението на политѣ на скалната стѣна. По нея пукнатина е станало срутвањето на пластовѣтѣ. На поляната личатъ останки на една староврѣмска черква, която не е още разкопана; тя е имала, види се, три олтара.

Отъ поляната се разкрива по-прѣлѣстна картина, отколкото отъ мѣнастира. Съ заросено око гледаме градътъ Балчикъ и бѣлия добруджански брѣгъ чакъ до миса Геларето, отъ дѣто той завива къмъ сѣверъ, къмъ устието на Дунава. Къмъ югозападъ се гледа края на Балкана съ миса Емине и когато е ясно врѣме съгледватъ се планинитѣ, на югъ отъ бургашския заливъ, съ група закржглени върхове „Папия“ до гр. Василико и Ахтополъ. Разстоянието до гр. Балчикъ въ права линия е 17 км., до Геларето 36 км., до Емине 67 км. а до Папия 145 км.

Много събития сж свързани съ Геларето! На него се намирала една отъ съкровищницитѣ на тракийския кралъ Лизимахъ, споредъ както съобщава древниятъ писателъ Страбо.

Въ врѣмето на византийския императоръ Анастаси въ 514 г., на Геларето се е отбранявалъ възтаническиятъ водителъ Виталиянъ. Императорскиятъ командантъ Хипати нападналъ Виталияна, но е билъ напълно разбитъ; като е изгубилъ 6000 души. Труповѣтѣ имъ напълвали ужъ близкитѣ дълбоки дерета чакъ до горѣ. Хипати се хвърлили въ морето, но билъ заловенъ и хвърленъ въ единъ отъ подземнитѣ затвори (пещери) на Геларето.

Когато турцитѣ заробили нашата родина, Геларето било обсадено отъ тѣхъ. По прѣдание 40 моми, които се намирали тамъ, като виждали, че нѣма да могатъ да се спасятъ, заплѣли една съ друга плѣтеницитѣ си и се хвърлили въ морето, да не се попаднатъ въ турски ржцѣ. Мѣстото, отъ дѣто тѣ се хвърлили, се нарича „врата на 40 моми“ („къркъ късь капусу“).

Въ навечерието на освободителната война се събрало на Геларето околното население, заедно съ бѣжанци, които сполучили да избѣгатъ отъ Каварна, дѣто населението е било подложено на клане отъ черкези и башибозуци. На 2—3000 души сж били изклани въ Каварна! Бѣжанцитѣ на Геларето сж били спасени съ чуждестранни параходи, които ги докарали въ Варна.

Носътъ Геларето е дивенъ по своята красота. По него румжнитѣ нарекли окржга на южна Добруджа, съ името Ка-

лиакра (т. е. Геларето). Румжнският крал ималъ намѣрение да построи на него лѣтенъ дворецъ.

Отъ Харманъ-ери се открива хубава гледка на цѣлата мѣстность, отстъпена отъ Народното Събрание за нуждитъ на нашето Археологическо Дружество. Гледа се отъ високо нейното ограничение съ скалнитъ стѣни, съ върховетъ Перченли тепе, Чиплакъ и Келъ-тепе. Отъ послѣдния се спуща къмъ морето единъ рѣтъ (ребро), който се свършва до морето, срѣщу едни черни камъни, които стърчатъ въ морето; тѣ се наричатъ „Кара-ташъ“ (т. е. черенъ камъкъ). Отъ тѣхъ се почва бѣлата ивица, крайбрѣженъ пѣськъ, нареченъ Узунъ-кумъ (т. е. дълъгъ пѣськъ); той се простира чакъ до края на реброто „Буюклу гермеси,“ което се спуща къмъ морето отъ Харманъ-ери. На пѣсьчната ивица се вижда пограничниятъ воененъ постъ. Узунъ-кумъ съ близката гора е разкошно мѣсто на бждащия морски санаториумъ и лѣтни жилища.

Друга забѣлжителна мѣстность до Аладжа мѣнастиръ е пещерата „Каранлж маара,“ находяща се на западъ отъ мѣнастира. До прѣди нѣколко години тя била напълнена съ прѣстъ, която била очистена прѣзъ 1911 г. Пещерата прѣдставлява пещерна кжща, издълбана въ канара на три етажа. Въ долния етажъ се влиза прѣзъ една врата, изсѣчена въ канара; тука има стаи съ стълпове и два прозореца. Отъ този етажъ се е качвало въ срѣдния по една дървена стълба. Отъ тука се е качвало въ горния етажъ. Два етажа имали особени врата, находящи се въ скалистата стѣна. При разчистването на пещеритъ се намѣрили нѣколко мѣдни и златни монети на византийския императоръ Юстинианъ, който е съградилъ храмътъ Св. София въ Цариградъ. Отъ досега намѣренитъ монети въ Аладжа мѣнастиръ и близката му околность, се вижда, че основанието на мѣнастиря се пада въ врѣмето на Константинъ Велики или Юстинианъ.

По прѣдание голѣми съкровища сж скрити въ мѣнастиря. Говори се за 43 стаи, съединени една съ друга, издълбани въ канара; отъ тѣхъ 42 сж били напълнени съ прѣстъ, а въ послѣдната били скрити съкровищата. Въ турско врѣме дошелъ е тука отъ Варна единъ паша съ 60 арапски войници и копали на нѣколко мѣста за да търсятъ имание.

До пещерата Каранлж маара мѣстността се нарича „Латинъ,“ споменъ на венециански търговци, които едно врѣме сж имали търговски кантори въ близкото село Кестеричъ*), което тогава, въ XIV вѣкъ, е билъ пристанище „Кастрици“; то

*) Отъ Аладжа за Кестеричъ се минава близу при политъ на скалнитъ стѣни. Край пѣтя се виждатъ ями, въ които въ турско врѣме горѣли варъ за варненскитъ укрѣпления. Край пѣтя се намира кариера за воденични камъни (грубо зърнестъ твърдъ пѣсьчникъ), които сж били носени чакъ въ Светогорскитъ мѣнастири.

е намирало до древното укрѣпление „Чаталъ Ташъ“, находящо се въ градината на двореца Евксиноградъ.

Скришното положение на пещерата „Каранлъж“ показва, че въ нея се крили, види се, християни, въ врѣмето на жестокитѣ имъ прѣслѣдвания въ римско врѣме, а особено когато е царувалъ императорътъ Диоклецианъ и Лицини. По прѣдание Андрей, братъ на апостолъ Петръ, благовѣстилъ на балканскитѣ жители за Месия и учението му. Андрей съ смѣла и грѣмлива проповѣдъ минавалъ край черноморския брѣгъ къмъ устието на Дунава и въ Голѣма Скития (южна Русия).

Ношуване въ Аладжа, особено прѣзъ лунитѣ нощи, е истинска наслада. Изгрѣване на мѣсеца отъ морето е неописуема гледка. Върху млѣчносвѣтлата повърхнина на морето, отъ хоризонта до самия брѣгъ, се очертава свѣтълъ пжтъ отъ милиарди звѣздици. Морето става още по-свѣтло и свѣтлиятъ, сребристъ пжтъ по него още по искреещъ!

Нощната тишина е прѣкъжвана отъ жаленъ, монотоненъ и силенъ гласъ „чуухъ, чуухъ. кюухъ, на кукумѣвката, която народътъ, споредъ гласа ѝ, нарича „чухалъ или кюхалъ.“

Въ Аладжа мѣнастиръ е било, види се, жилището на пигмеи (джуджета), за които споменува древниятъ писателъ Плиний, който загиналъ въ 97 г. слѣдъ Хр. при изригването на вулкана Везувий. Въ неговата естествена история срѣщаме бѣлѣжка, че между Варна и Балчикъ, живѣяло, по прѣдание, племето пигмеи. Варваритѣ ги наричали, катизи, като вѣрвали, че били прогонени отъ жеравитѣ.

Охраната на Аладжа е възложено на нашето дружество съ рѣшение на комисията за старинитѣ при Министерството на Просвѣщението отъ 4. I. 1912 прот. № 5, утвърдено съ заповѣдъ № 537 отъ 11. II. 1912 год.

Напушаме историческия мѣнастиръ, единъ отъ най-красивитѣ кжтове на нашата хубава родина!

В. На западъ отъ Варна има редъ паметни живописни мѣста за посѣщение:

Теке-Караачъ, боището отъ 1444 г. и езерото. Къмъ по-отдалеченитѣ мѣста принадлежи: Дикили-ташъ (до с. Бѣлево—Гебедже), Петричъ-кале (до спирката Раздѣлна), старобългарското укрѣпление до гр. Провадия, развалинитѣ на първата българска столица Абоба-Плиска (до Каспичанъ), изображението на Крума върху една скала до спирката Мадара²⁾, между Каспичанъ и Шуменъ и втората българска столица Тутца-Прѣславъ.

2) Мадарскиятъ конникъ, издълбанъ върху скалната стѣна, на височина 23 метра отъ политѣ ѝ, е най-древниятъ и най-любопитниятъ старобългарски паметникъ. Гипсениятъ му отпечатъкъ се намира въ Археологическия музей въ София. Когато изказахме мнѣнието, че конникътъ прѣдставлява Крума, бѣхме подигравани отъ нашитѣ учени. Име-

Фиг. 22. Великият владѣтель Крумъ, издълбанъ, въ естествената голѣмина, върху скалната стѣна, близу, до спирката Мадара (Каспичанъ — Шуменъ).

нияятъ професоръ Strzygowski се е изказалъ за паметника, че той трѣбва да се постави въ свръзка съ сасанидскитѣ скални релефи отъ Някши-Рустемъ. Той прѣдполага, че българитѣ сж донесли отъ Азия, въ новото си отечество на балканския полуостровъ, образни сасанидски типове.

Теке-Караачъ е паметната мѣстность, за която говоримъ въ особена статия („Печатътъ на Михаилъ-Борисъ“). При посѣщението на мѣстността, въ мисълта ни се изпрѣчва единъ епизодъ отъ врѣмето, когато въ тукашния манастиръ, е живѣялъ, както прѣдполагаме, „благовѣрни князь Михаилъ-Борисъ.“ Едно врѣме зачестяваха посѣщения на манастира отъ болери. Единъ день пристигва голѣма дружина. Влиза въ манастира и слѣдъ малко излиза съ тѣхъ монахътъ Михаилъ, качва се на конь и бързо заминава за столицата. Монахътъ слѣдилъ дълго врѣме съ будно око работитѣ на сина си Владимира, когото оставилъ да владѣе, прѣди да се оттеглилъ въ манастира. Владимиръ се прѣдалъ на безпжтенъ животъ и взелъ да работи да повърне народа пакъ въ поганство. Михаилъ побърза да изпрѣвари злото. Сваля Владимира, ослѣпява го и вхърля въ тъмница. Свиква народенъ съборъ, на който съобщава за станалото, и провъзгласява за свой замѣстникъ помалкия си синъ Симеонъ. Връща се въ манастира, дѣто е прѣкаралъ останалитѣ дни отъ живота си. Михаилъ се поминалъ въ 907 г., на 2 май, въ сжбота вечеръ. Свѣтла дата, достойна за прослава отъ църква и народъ, защото тя винаги ще сѣгрѣва сѣрцата ни, ще крѣпи духа ни, ще възвишава българскитѣ ни чувства. Нека се проникнемъ отъ съзнанието, че въ вѣрността ни къмъ завѣта на св. Михаилъ-Борисъ лежи залога за правилното развитие и сигурно прѣуспѣване като културенъ народъ, гаранцията ни за по-свѣтло бждаще.

Въ манастира, дѣто е живѣялъ Михаилъ турена била основата на славянската книжнина.*) Манастиритѣ сж станали разсадници на българската книжнина, огнище на нашия училищенъ и умственъ животъ, бранители на езика и народността ни прѣзъ цѣлото ни сжществуване; тѣ играли първостепенна просвѣтителна роля!

Боището 1444 г. До 4 км. на шосето Варна—Добричъ се намира поменатото боище, за което споменуваме на друго мѣсто на настоящитѣ извѣстия.

Прѣди нѣколко години придружавахме една група полски бѣжанци (отъ Русия) до прѣдполагаемия гробъ на Владислава. Като стигнахме до гроба, бѣжанцитѣ клѣкнаха, цѣлунаха го и съ сълзи на очи се молиха за храбрия имъ царъ.

Трогателна сцена! Това е обичъ къмъ родното минало. Полша не е загинала; тя е възкрѣснала!

*) Когато печатахме настоящитѣ редозе отидохме съ пом.-кмета Калчевъ и Д. Димитровъ на Теке-Караачъ, за да земемъ мѣрки за дигане грамада камъни, събирани и трупани до извора. Камънитѣ сж били събирани отъ съсѣднитѣ лозя. Спрѣхме се до грамадата и гледахме разни парчета мраморни плочки, черепици отъ сждове и други находящи се измежду камънитѣ. По едно врѣме Д. Д. намѣри парче тухличка (дебела 2 см. и 10 и 7 см. широка и дълга) съ надрасканъ надписъ. Буквитѣ сж отъ сжщия типъ, каквито се срѣщатъ въ извѣстния надписъ на Омортага, намѣренъ до Четаларе—Крумово.

Въ сражението паднали 400 чехи. Поклонъ на праха имъ!

Нашето езеро е бисерътъ на Варна. Едноврѣмешенъ морски заливъ. Напоявано съ бистра, кристална вода отъ чудеснитѣ извори на Девня. Тръгваме съ лодка отъ старата гара, подъ червената памучна фабрика, къмъ отсрѣщния носъ Баба-бурунъ за да обиколимъ близкитѣ развалини на старо християнския храмъ подъ върха Джанаваръ Тепе. Връщаме се къмъ езерото и продължаваме пътятъ къмъ близкия Пейнерджи, това любимо мѣсто за разходки на варненцитѣ. Разглеждаме хангаритѣ на тукашната хидроплана станция и разхождаме се изъ гориста мѣстностъ. Намираме се до устието на единъ проходъ (боазъ), отъ който надвечеръ почва да духа прохладенъ вѣтрецъ „вечерникъ.“ На пътя отъ гарата къмъ носа минавахме мѣстата, дѣто по прѣдание, е потънала „стара Варна.“ Разказватъ, че при ясно врѣме, се съгледвали кубета на подводни черкви и че прѣзъ нощъта, сръщъ Великъ день, се чували черковни камбани. Продължаваме пътятъ по езерото къмъ отсрѣщния брѣгъ, дѣто е „казашко село“, обитавано отъ рускитѣ рибари. Разхождаме се изъ него, гледаме спрѣтнати кжщички съ дворове, заградени съ трѣстика. Интересуватъ ни нашитѣ братя, носията имъ и нрави. Населението принадлежи на една секта, наречена „безполовци“ или „липовани;“ тѣ нѣматъ попове, но си избиратъ единъ помежду си; той извършва кръщаване, погребване и др. Отъ Пейнерджи се гледа на отсрѣщнитѣ низини къмъ с. Пашакъой боището на паметното сражение, което е станало въ 1444 г. Полскиятъ царъ Владиславъ е билъ тука убитъ отъ турцитѣ. Въ началото на битката дѣсното християнско крило било ненадѣйно нападнато и разпрѣснато. Отдѣлътъ на епископа отъ гр. Велики Вардаинъ и епископа отъ гр. Ерлау билъ прѣслѣдванъ отъ турцитѣ къмъ езерото. Първиятъ епископъ се е нахвърлил въ езерото, заедно съ своята дружина, за да се спаси на отсрѣщния брѣгъ, като прѣдполагалъ, че езерото е плитко. Езерото е обаче дълбоко; има мѣста, които сж до 20 м. дълбоки! Епископътъ потъналъ заедно съ дружината му. Вториятъ епископъ миналъ край езерото и ударилъ къмъ Галата; той е миналъ прѣзъ примамливи ливади (трѣсавища) съ вода подъ зеления имъ покривъ, находящи се на прѣградата, между морето и езерото, и пропадналъ въ тѣхъ, заедно съ по-голѣмата частъ отъ дружината му. Консултътъ Вретосъ, въ неговото французско съчинение „България“, печатано прѣзъ 1856 г., казва че рибари изкарвали съ мрѣжи отъ дъното на езерото парчета на емайлирани брони; тѣ происхождатъ види се, отъ бронитѣ на потъналитѣ рицари. Ний знаемъ за намиране конски подкови.

До прѣди 20 години имало отъ двѣтъ страни на езерото горички отъ вѣковни тополи. За жалость, тази природна окраса на езернитѣ брѣгове, е била изсѣчена!

Ако посѣтите жилищата на рибаритѣ, отбѣгвайте да пушите, защото иначе, слѣдъ вашетои злизане, наново измазватъ стаята, за да се заличатъ всички слѣди отъ пушенето. Рибаритѣ се оплакватъ много отъ поминѣнка. Отъ както билъ прокопанъ каналътъ, между морето и езерото, водата се осолила и вслѣдствие на това прѣдишната сладководна риба (шарани, щуки и др.) и раци изчезнали. Какъвъ доходъ сж имали рибаритѣ отъ рацитѣ се вижда отъ слѣдното. Единъ руски рибаръ въ с. Страшимирово (Г. Аладънъ), като ни показалъ неговата хубава кжща, е казалъ: „тя е направена отъ паритѣ за рацитѣ.“

Въ езерото нѣма сега рѣчни риби, нито раци. Въ малко количество се лови морска риба (кефалъ и др.). Водата на езерото е слабо солена, та морската риба не обича да влиза въ него. Рибаритѣ почнаха да се изселватъ.

Отъ руското селце продължаваме пътятъ къмъ тѣсното мѣсто на езерото, наречено „боазъ“ (проходъ). Водата е бистра и зеленикава. Прѣзъ нѣкое врѣме тя пожелтява като чай. Причината на това не е още обяснена. Прѣдполагаме, че това явление е причинено отъ микроскопически животинки, инфусории „*glinodium cinctum* Ehb;“ тѣ иматъ желтъ цвѣтъ и като се намиратъ въ грамадно количество въ водата, придаватъ ѝ желтъ цвѣтъ. Въ извѣстно врѣме тѣ се увиватъ въ ципа (инцистиратъ се), падатъ на дъното на езерото и си почиватъ. Така можемъ да си обяснимъ, защо водата не е постоянно желта. Първото пожелтяване на водата е било забѣлѣзано прѣзъ 1907 г., (слѣдъ прокопаването на канала). Рускиятъ ученъ Д. Заболовски намѣрилъ, че пожелтяването на водата въ езерата около гр. Одеса е причинено отъ горната животинка. На лѣво отъ боаза съгледваме, на една височина (55 м., надъ морето), двѣ могили въ мѣстността Осмина; тѣ сж гробни паметници. Могилитѣ сж намиратъ на лично мѣсто.

Боазътъ е най-тѣсното мѣсто на езерото. Причината на стѣснението е геологическа. На лѣво и дѣсно отъ боаза излизатъ доста твърди пластове (варовници), които попрѣчили на разширението на езерото. На лѣво, е пристанищенъ каменоломъ, а на дѣсно отъ него е билъ зиманъ материалътъ за постройката на варненското пристанище. Камъкътъ притѣжава качество да затвърдява въ водата; това го прави пригоденъ за употребление въ морскитѣ съоружения.

Камъкътъ е пълненъ съ нумулити. Изложенъ на дѣйствието на водата и въздуха той се разрушава (раздробява). Това можете добръ да наблюдавате, ако обиколите вълнолома на варненското пристанище. Много отъ камънитѣ, що се намиратъ надъ водата сж вече разрушени и ще има нужда отъ голѣмъ ремонтъ. Особено зимно врѣме, когато замръзнатъ намокренитѣ отъ морскитѣ вълни камъни, разпукватъ се и се дробятъ.

Отъ боаза продължаваме пътя къмъ края на езерото, дѣто прѣзъ пролѣтъта на тази година е почнато съ прокопаването на канала, който има да свърже въ права линия варненското езеро съ гебедженското. При прокопаването отсамъ желѣзопътния мостъ край с. Страшимирово (Г. Аладънъ) е било направено паметно откритие на наколни постройки, обитавани, прѣди нѣколко хилядолѣтия, отъ едно първобитно рибарско население, което си правило жилища, за по-голѣма сигурностъ, върху колове надъ водата.

Наколни постройкы въ езерото. Отъ чтирсеть години насамъ слѣдихме съ зорко око да ли ще се откриятъ въ нашето варненско езеро остатъци на едноврѣмешни наколни постройкы. Очаквахме да се откриятъ наколни постройкы на прѣдисторическия човѣкъ или на тракийцитѣ. Въ началото на 1921 г. се сбждне нашето чакане, когато бѣше почнато прокопаването на канала между варненското и гебедженското езеро. Машината (драга) почна да изкарва колове и разни черепици отъ глинени сждове, кости на разни животни и други прѣдмети. Разбрахме, че тука е имало едно врѣме наколни постройкы. Споредъ направата на сждоветѣ и намѣренитѣ каменни брадви разбрахме, че тѣ произлизатъ отъ онова отдалечено врѣме, когато първобитниятъ човѣкъ си е изработвалъ глинени сждове безъ грънчарско колело и орждия отъ камѣкъ. Културата му е била първобитна, подобна на оная у нѣкои диваци въ Австралия и др. Употрѣблението на металитѣ не е било тогава извѣстно. Коловетѣ на постройкитѣ сж закрѣпени съ долния си край въ пластъ съ морски миди, каквито се срѣщатъ въ Черно море. Това показва, че нашето езеро е било морски заливъ, когато нѣмало още прѣградата, между морето и езерото (до гр. Варна). Споредъ нашитѣ изчисленія, за които говоримъ на друго мѣсто, прѣградата почнала да се образува прѣди около 3,000 години, слѣдователно откритѣ наколни постройкы сж по-стари!

Откритието до Варна на наколнитѣ прѣдисторически постройкы е първо въ нашата страна.

Херодотъ описва наколнитѣ жилища на тракийското племе Пеонци въ езерата Керкинитесь (Тахино) и Прариясь (Бутково) въ южна Македония.*) Споредъ Херодота тракийцитѣ живѣятъ въ самото езеро по слѣдния начинъ: Въ срѣдата на езерото стоятъ свързани скели върху високи колове; къмъ тѣхъ води отъ сушата само единъ мостъ. Коловетѣ върху които стоятъ скелитѣ, въ старо врѣме били поставяни отъ гражда-

*) До Прѣспанското езеро има едно село, наречено „Наколець“ и една мѣстность „Наколь“ (между с. Макария и Туманецъ). Селенитѣ въ с. Наколець разказватъ, че когато водата на езерото намалява отъ продължителнитѣ горѣщини, въ езерото се виждали остатъци отъ наколни постройкы (Кжичевъ. Сборникъ Мин. IV. 34). Въ Моравия (въ Чехия) има село „Наколе.“

нитѣ задружно, но слѣдъ това опрѣдѣлили да се поставятъ така. Всѣки, който се жени, донася за всѣка жена по три кола отъ планината, която се казва Орбелъ (Пиринъ) и ги поставя въ езерото. Всѣки обаче взима много жени. Тамъ тѣ живѣятъ по слѣдниятъ начинъ. Всѣки има върху скелята една колиба, въ която живѣе и единъ капакъ прѣдъ скелята, който води долу въ езерото. Малкитѣ дѣца вързватъ за крака съ вжже, отъ страхъ, да не се търколятъ долу. На конетѣ си и на добитъка си даватъ за храна риба; тя се въди въ такова голѣмо количество, че ако нѣкой отвори капака и спусне съ вжже една праздна кошница, па слѣдъ малко я извлѣче навънъ, тя е пълна съ риба. Има два вида риба: паприкасъ и тилонъ.

Сжщо и трагикътъ Есхилъ, който познавалъ областта на долната Струма отъ лично наблюдение споменува наколни селища въ езеро Керкнитесъ (Д-ръ Г. И. Кацаровъ, Битътъ на старитѣ Траки. Сборникъ на Българската Академия на наукитѣ I).

Дикилиташъ до с. Бѣлево (Гебедже) сж една природна забѣлѣжителностъ, която е „уникумъ.“ Нѣколко групи отъ декилиташа се намиратъ до селото (ЮЗ), а по-голѣмата частъ на сѣверъ отъ селото, задъ голитѣ пѣсъци, що се виждатъ на сѣверния хоризонтъ. Групитѣ се състоятъ отъ нѣколко метра високи стълпове, които въ голѣмата си частъ сж кухи и така широки, че човѣкъ може спокойно да влѣзе въ тѣхъ. Стълповетѣ се състоятъ отъ твърдъ пѣсъчникъ, въ който се забѣлѣзватъ вкаменени морски животинки, наречени „нумумити;“ тѣ биватъ малки като леща или по-голѣми, като пара. Това показва, че камѣнитѣ не сж вкаменени дървета, както мнозина прѣдполагатъ. Въ конгреса на славянскитѣ природоизпитатели, държанъ прѣзъ 1915 г. въ златна Прага, говорихме въ една сказка прѣдъ конгресиститѣ върху дикилиташитѣ, като проектирахме съ апаратъ по-забѣлѣжителнитѣ групи отъ тѣхъ. За происхождението имъ казахме, че тѣ, споредъ нашитѣ изслѣдвания, сж се образували вече въ земнитѣ пластове (като конкреции) и слѣдъ като се е разрушилъ отъ ерозията мекиятъ пѣсъчникъ, който ги свързвалъ, тѣ се освободили. Отъ разрушението на пѣсъчника се е образувалъ пѣсъкъ, който покрива земята между декилиташитѣ и около тѣхъ. Изъ този пѣсъкъ може да събирате съ шепи вкамененитѣ нумулити. Куфинитѣ на стълповетѣ се образували отъ разрушението на вжтрѣшната частъ, която у повечето стълпове се е състояла отъ мекъ пѣсъчникъ.

Въ рускотурската война се е намиралъ, до сѣвернитѣ групи, лагерътъ на руситѣ, а въ кримската война лагерътъ на английската войска. Това е причина, че първото извѣстие за дикилиташа е обнародвалъ рускиятъ пжтешественикъ Тепляковъ въ книгата му „Писъма изъ Болгаріи“ и английскиятъ капитанинъ-геологъ Spratt.

Много дикилиташи сж били вече съборени и счупени отъ иманяритѣ, които търсятъ въ тѣхъ пари, които ужъ руситѣ и англичанитѣ скрили въ куфинитѣ имъ.

Археологическото дружество, още прѣди 15 години, е зимало мѣрки да не се разрушаватъ отъ иманяритѣ.

Налага се щото държавата да провъзгласи съ законъ охраната на тази природна забѣлѣжителностъ, която е уникумъ въ цѣлия свѣтъ!

Петричъ капе. Това забѣлѣжително древнебългарско укрѣпление можемъ да посѣтимъ отъ спирката Раздѣлна (между Гебедже и Синделъ), отъ която то се вижда като скална стѣна, въ която сж изсѣчени около сто стжпала. По тѣхъ се е качвало въ укрѣплението; прѣди нѣколко години се е откъснала частъ отъ скалата заедно съ нѣколко най-долни стжпала, та сега не е възможно качването. За да се качимъ въ укрѣплението, трѣбва да минемъ край скалата откъмъ източната страна. Прѣзъ 1444 г. Петричъ се намиралъ въ турски ржцѣ. Полскиятъ кралъ Владиславъ, когато отивалъ къмъ Варна, обсадилъ укрѣплението и го прѣвзелъ. До 5000 турци*) сж били избити и хвърлени отъ скалата.

Непристѣпното положение на Петричъ отговаря на Великотърновскитѣ крѣпости Хисаря и Царевецъ и на провадийската и на червенската крѣпость въ Русенско.

Отъ Петричъ продължаваме пѣтятъ къмъ с. Бѣлево (Гебедже). Прѣди да влѣземъ въ селото минаваме край нѣколко групи дикилиташи.

Девня. Прославено мѣсто съ своитѣ буйни извори. Когато минавате въ Девня голѣмия мостъ на шосето Варна—Шуменъ гледате съ очудване голѣма рѣка съ бистра вода; тя извира недалечъ отъ моста отъ нѣколко извора. Въ една секунда извира 2,800 литри вода отъ всичкитѣ извори. По прѣдание водата иде отъ Дунава, дѣто единъ овчаръ изпусналъ ужъ тоягата си, край брѣга до Силистра. Слѣдъ нѣколко врѣме, когато той минавалъ край Девня, намѣрилъ тоягата закачена въ една воденица. Позналъ я като своя защото ималъ въ нея скрити жълтици. За происхождението на водата приготвяваме едно съобщение за нѣкое научно списание. Очарователна гледка, разкошна игра на разни цвѣтове, подобни на ония въ небесната джга, прѣдставлява изворътъ Хавузъ, при пълно слънчево освѣтление (къмъ обѣдъ).

Девня е историческо мѣсто. Когато римскиятъ императоръ Траянъ прокаравалъ шосето отъ гр. Анхиалъ прѣзъ Балкана къмъ Дунава, край Девня, основалъ е тука единъ голѣмъ

*) Споредъ едно прѣдание, при прѣвзимането на укрѣплението отъ турцитѣ, обсаденитѣ българи, като видѣли, че не ще да могатъ да се спасятъ, обърнали подковитѣ на конетѣ си и избѣгали. За да спечелятъ врѣме, тѣ оставили въ укрѣплението една слѣпа бабичка за да бие тъпанъ.

градъ, който нарекълъ Марцианополъ, по името на сестра си Марциана. По едно старо прѣдание, слугинята на Марциана, когато зимала вода отъ извора, изпуснала златенъ сждъ. Слѣдъ нѣкое врѣме водата го изкарала отъ дълбочината. Траянъ, като прѣдполагалъ, че водата владѣе нѣкое божество, основалъ тука градъ и го нарекълъ по името на сестра си.

Въ Девня били намѣрени доста римски старини. Нашето дружество се е разпоредило, за да се възбуди у населението по-голямъ интересъ къмъ старинитѣ, да се поставятъ на гарата нѣкои отъ по-лични старини, а именно една римска гробница (саркофагъ) и надгробна плоча на нѣколко римляни (съ латински надписъ). Около гарата сж били гробищата на гр. Марцианополъ.

Близу до Девня се намира **Козлуджа** съ хубаво мѣстоположение; тя е била основана, както прѣдполагаме, въ 1672 г. отъ великия везиръ Кюприли Раджмъ Ахмедъ паша. Въ тази година султанътъ Мохамедъ IV съ везира е тръгналъ противъ поляцитѣ, съ много войска отъ Одринъ прѣзъ Айтосъ, Девня Бабадагъ и Исакача и отъ тукъ до поляшката крѣпостъ Каменекъ, край рѣката Днѣстъръ, която е обсадилъ. Крѣпостъта се е прѣдала. На похода къмъ Каменекъ султанътъ спрѣлъ въ единъ орѣшакъ (Козлуджа) съ хубава вода. Везирътъ се общалъ, ако ще се завърне благополучно, че ще построи тука село. Везирътъ устоялъ на общанието си. Събралъ населението на двѣ близки села Мусуджукъ и Ириджа и турилъ основата на Козлуджа (прѣименувана сега на Новградецъ). Везирътъ билъ извѣстенъ подъ название „кьоръ“ (т. е. слѣпъ); види се, че е билъ късогледъ. Той е построилъ баня, хубава джамия, ханъ и чушми. Банята е вече срутена. Стари хора помнятъ какъ се кжпили въ нея и какъ сж плащали за едно кжпане по едно яйце. Джамията е имала за доходъ (вакъвъ) нѣколко воденици въ Девня. Селищата на двѣтѣ стари села личатъ. Козлуджа се наричала „Везиръ Козлуджа.“ Полскиятъ пжтешественикъ Раф. Лесчински споменува за нея въ 1699 год.

Абоба-Плиска.*) На 15 май т. г. посѣтихме заедно съ нѣколко видни гости отъ Хърватско разлалинитѣ на Абоба. Всички останахме смаяни, като видѣхме въ какво грозно положение се намира първата българска столица, свързана съ имената на славнитѣ владѣтели Аспаруха, Крума, Омортага и др.

*) Бѣхме подигравани въ ежедневнитѣ вѣстници за дѣто сме изкажали мнѣние, въ отчета на варненската м. гимназия (1898), че Абоба била столицата на Аспаруха. Писано било, че Абоба е римски градъ, защото въ развалинитѣ му се намѣрили тухли съ печати на римскитѣ легиони и нѣколко римски надписи. Подигравачитѣ незная обаче, че прабългаритѣ сж имали обичай, да употребяватъ за своитѣ постройки материали отъ древни постройки!

Подигравкитѣ спрѣха, когато излѣзе съчинението за Абобскитѣ разкопки съ паметния надписъ отъ врѣмето на великия Омортагъ, синъ

Развалинитѣ потънали въ непроходимѣ буренякъ. Изкъртѣни сводовѣтъ на тронната палата и на други постройки.

Цѣли 20 години стои първата българска столица забравена, запустѣла и омърсена. Добитъкъ газѣ изъ буреняцитѣ на палатата, на придворната и на голѣмата черква!

Въ мисльта ни се изпрѣчватъ нѣколко картини изъ славното минало на столицата! Прѣдставихме си приготовленията на Крумовия походъ въ Тракия и на походитѣ на сина му Омортага въ Южна Русия и Маджарско. Походитѣ били прѣдшествувани съ жертво-приношения, съпроводени съ гадания и съ редѣ обреди, игри и пѣсни. Припомнимъ си хубавото народно прѣдание, споредъ което първиятъ владѣтель повикалъ майка си отъ старата столица, отвѣдъ Дунава, и какъ я запиталъ да ли харесва новата столица. Майка му отговорила така: „това мѣсто е хубаво за пасище на биволи, но и за тѣхъ нѣмашъ вода.“ Когато владѣтельтъ запиталъ кждѣ да построи новата столица, тя му отговорила така: „тамъ да я построишъ, дѣто черна змия (т. е. Черно море) се сплита съ бѣла змия (т. е. Бѣло море). Тази столица ще бжде срѣдата на свѣта и желаніе на всички царе.“

Нашата национална честь изисква: 1) да се отчужди цѣлото пространство на вжтрѣшното укрѣпление, дѣто около

на Крума, въ който се говори за името на първата българска столица „Плиска“ (до Каспичанъ) и за основаването на Прѣславъ, наричанъ „Туца“ (т. е. Тича-Камчия) въ 821 г.

Проф. Златарски въ „Български Прѣгледъ“ (1898, III, стр. 121) се е отнесалъ къмъ нашето мнѣние за Абоба съ пълно недовѣрие, като го е нарѣкалъ „повърхностно, необоснователно и нуждающаго се отъ научни доказателства.“ Прѣзъ 1899 г. той е съобщилъ въ XI Археологически конгресъ въ Киевъ, че Абоба била първата българска столица! Извѣстниятъ руски ученъ Успѣнски, директоръ на Археологическия руски институтъ въ Цариградъ (въ Извѣстіята на института VI. 1899) е отговорилъ на професора слѣдното: „Златарски не имѣлъ права дѣлать указанное сообщеніе по слѣдующимъ основаніямъ. Прежде всего, онъ билъ прикомандированъ своимъ начальствомъ въ комисіи Русскаго Археологическаго Института въ Константинополь, дѣлавшей научныя изслѣдованія памятниковъ сѣверовосточной Болгаріи въ маѣ и іюнѣ 1899 (съборътъ въ Киевъ е билъ прѣзъ августъ 1899 г.). Въ этой комисіи кромѣ директора института (Успѣнски) состояли К. Шкорпилъ и М. Попруженко. Вопросъ о древней столицѣ Болгаръ обсуждался въ комисіи нѣсколько разъ, причемъ было выказано нѣсколько рѣшительныхъ соображеній на счетъ древностей Абобы тѣмъ членомъ, которому принадлежить безспорно лучшее знаніе изучаемой мѣстности, разумѣю г. Шкорпила. И конечно благодаря искуснымъ доводамъ и тонкимъ соображеніямъ г. Шкорпила, Институтъ могъ рѣшиться на начатіе раскопокъ именно въ этой мѣстности. Г. Златарскому неслѣдовало говорить на сѣздѣ о томъ, о чемъ онъ говорилъ изъ уваженія комисіи, членомъ которой онъ билъ, и изъ вниманія къ г. Шкорпилу. Затѣмъ г. Златарскій до іюня мѣсяца не дѣлалъ никакихъ предположеній, кромѣ отрицательныхъ на счетъ абобскихъ древностей, въ всѣкомъ случаѣ хранилъ по етому поводу молчаніе и не подѣлился съ комиссіей своими знаніями. Слѣдовательно на Археологическомъ сѣздѣ въ Киевѣ онъ выдалъ чужой секретъ — а что не имѣлъ никакого права.“

палатата сж били разположени болярски кжщи и други по-стройки. Пространството завзема около половинъ кв. километръ. Въ цѣлото пространство да се довършатъ разкопкитѣ; 2) слѣдъ разкопкитѣ да се залѣси пространството; 3) да се построи малко здание, въ което да се прибератъ старинитѣ намѣрени при първитѣ разкопки; тѣ се съхраняватъ въ музеитѣ въ София и Варна; 4) да се изкопае кладенецъ, защото единъ отъ най-голѣмитѣ недостатъци за посѣтителитѣ, е водата; 5) да се назначи пазачъ-градинаръ (но не такъвъ, какъвто е сегашниятъ) и 6) да се възобнови една отъ двѣтѣ черкви (придворната или голѣмата). Първата е най-древната българска черква; тя била язическо светилище, къмъ което е послѣ прибавенъ олтарътъ и други черковни пристройки.

Отъ по нататъшни разкопки се очаква да се обогатятъ нашитѣ знания за бита на древнитѣ българи. Когато ще се събере напимѣръ по-голѣмъ материалъ за рунитѣ (черти и рѣзи), съ които сж писали древнитѣ българи, ще може да се разясни, какъ нашитѣ вѣроучители сж съставили нашата азбука. Възможно е, че тя била съставена отъ рунитѣ и отъ гръцката азбука, както е съставилъ въ IV вѣкъ готскитъ епископъ Улфила готската азбука, отъ старогерманскитѣ руни и отъ гръцката и латинска азбука.

Двайсетъ години се изминали отъ нашитѣ разкопки въ Абоба. Отъ тогава нищо не е направено! Забравена е нашата първа столица!

Боже пази България!

Заклучение. Почтаемо Събрание, съ пълно задоволство гледаме на двайсетгодишната дѣйность на нашето дружество.

Работихме съ любовъ къмъ братската България, къмъ която хранихме симпатии, прѣди още да се заселимъ въ нея, благодарение на нашия близъкъ роднина Константинъ Иречекъ, който ни заинтересувалъ за нея, когато ни прочиташе ржкописнитѣ си бѣлѣжки за приготвяемото отъ него съчинение „*Bulharské dějiny*“ (Българска История).

II.

А. И. Мановъ.

За Гагаузитѣ.

Турскитѣ народи прѣди да нахлуятъ въ Европа живѣяли въ Монголия, подъ общо название Огузи¹⁾. Намѣренитѣ загадочни надписи по скалитѣ на брѣга на рѣката Орханъ (притокъ на р. Енисей), които сж прочетени при съдѣйствието на извѣстния ориенталистъ Томсенъ, принадлежатъ на особено

1) Съ името огузи означаватъ изобщо турската раса, т. е. цѣлото потомство на Огуза, сина на Кара, ханъ и бащата на шестъ хана (Спис. на Българската Академия на наукитѣ X.)

тюркско племе, нарѣчено Тюркъ-Огузъ. Тѣзи турски народи, слѣдъ дълго съжителство, сж били най-сетнѣ принудени да се движатъ по направление къмъ южнорускитѣ степи по отдѣлно и въ отдѣлна политическа самостоятелностъ, като: 1) печенеги, 2) узи и 3) кумани. Въ IX вѣкъ тѣ заемаха вече областъта между р. Волга и Янкъ.²⁾ Въ 1055 г. узо-тюркитѣ, гонени отъ куманитѣ, за пръвъ пжтъ нападнали на руското Переяславско княжество. Рускитѣ князе се опълчили противъ тѣхъ въ 1060 г. и тѣй ги побѣдили, че тѣ били принудени да бѣгатъ по диритѣ на печенегитѣ къмъ югозападъ. Прѣзъ 1064 г. тѣ минали Дунава. Една частъ отъ тѣхъ е попаднала подъ византийската властъ, а друга частъ се е завърнала и се е настанила край руската граница подъ название „Черни Клобуки“ (Черни Калпаци, на турски Кара-калпаклъ). Споредъ грѣцкия историкъ Папаригопуло³⁾ се е появилъ въ 1065 г. по брѣговетѣ на Дунава, единъ турски народъ, нарѣченъ Узи или Огузи. Споредъ Скилица той се е състоялъ отъ 600,000 души, а споредъ Зонара само отъ 60,000 души; тѣ прѣминали Дунава съ лодки и разпрѣснали българо-грѣцката войска, която била изпратена да попрѣчи на прѣминаването имъ. Слѣдъ това тѣ се установили въ сѣверна България. Една частъ отъ тѣхъ е заминала къмъ Солунъ и Гърция, като е плячкосвала и грабила. На връщане тя е била обаче принудена, по причина на тѣжка зима, да хвърли плячката; тя се завърнала въ окаяно положение при своитѣ край Дунава. Отъ тука тѣ плячкосвали Тракия и Македония. Тогавашиятъ византийски императоръ Константинъ Дукасъ опиталъ се да ги подкупи чрѣзъ подарѣци, за да се завърнатъ, но не успѣлъ. Тогава той се е принудилъ да се опълчи противъ тѣхъ. Но по онова врѣме е било положението на императора толкова окаяно, че императорътъ не е могълъ да излѣзе срѣщу узитѣ съ повече отъ 150 (?) души! За щастие на императора, получено било извѣстие, че тѣ били погубени отъ гладъ, чума и отъ българитѣ и печенегитѣ, които ги нападнали. Отъ узитѣ, които останали отъ по-напрѣдъ подъ властъта на византийцитѣ, като тѣхнитѣ съюзници и подданици, мнозина се установили да живѣятъ около Дели-орманъ, където тѣ намѣрили тѣхнитѣ сънародници печенеги. Тая компактна тамъ маса, служила, като гнѣздо и мѣсто за прибѣжище на всички придошли едноплемени разни тюрски племена, които съ врѣме се асимилирали съ другитѣ, като е останало общото имъ име Турци. Това обстоятелство е спомогнало да пазятъ и до днесъ националното си съзнание като Турци.

Единъ погледъ върху названията на делиорманскитѣ села ще ни убѣди за нѣкогашнитѣ тамъ турски племена и сѣмей-

2) Голубовскій „Печенеги, тюрки и половцы до нашествія татаръ“ (Кіевъ, 1884).

3) III. 190, стр. 384.

ства. Напр. с. Узларъ, (уз-ларъ = узитѣ), Хорозларъ,*) Азап-ларъ, Герзаларъ, Сонгуларъ, Сиахларъ, Каспичанъ (название на едно отъ турскитѣ племена), Кочуларъ, Дуракларъ, Гейкчилеръ и др.

Християнството не е могло да разбие тая компактна маса и я приеме въ лоното си, както е станало съ другитѣ турски племена, живущи между християнското население. И до днесъ Делиорманцитѣ си запазили отдѣлното отъ османскитѣ турци националното си съзнание и затова запитани какви сж, неотговарятъ, „турци сме,“ но „бизъ ислямжсъ“ (ние сме ислямци), по сжщия начинъ както и християнскитѣ узи (гагаузи) отговарятъ често „бизъ християнизъ“ (ние сме християни), въ различие отъ гърци, българи и др. Евлия Челеби, който е писалъ пжтуването си прѣзъ XVII вѣкъ (1651 г. и др.) изъ българскитѣ земи,**) обиколилъ е и областта „узи-еялетъ.“ Значи прѣзъ 1651 г. областта въ сѣвероизточна България се е казвала узска (гага-узка). Челеби казва, че населението въ Силистра е отъ срѣденъ рѣстъ, здраво тѣлосложение и веселящи; тѣ носятъ татарски калпаци и сж отъ татарско происхождение. Освѣнъ тѣхъ има добруджански племена Читаци, произлѣзли отъ смѣсване на татари, българи, власи и молдованци. Женитѣ имъ ходятъ забулени; тѣ сж много цѣломжд-рени, срамежливи и се закриватъ добръ. Читацитѣ почитатъ всички тѣ си гости и ги канятъ на гощавка. Хората сж кротки, искрени, съ добри нрави и характеръ. Раитѣ на гр. Добричъ (Хаджи Оглу Пазарджикъ) се наричатъ добришки читаци; тѣ образуватъ едно чудно общество. Добруджанци и Делиорманци сж отдѣлни племена; тѣ сж смѣли и храбри юнаци***).

Челеби намира различие въ тѣхния езикъ отъ османлийския. Отбѣлѣзваме тука нѣкои отъ тѣзи думи, които сж до днесъ въ употребление между гагаузитѣ. Напримѣръ: калаикъ (гагаузски халаикъ) робиня, к а в р а (кавра) донеси, м е ч е к л и (мечикли) чума, г и в е н д е (гювенде) проститутка и др.

Както се вижда, Челеби нарича добруджанцитѣ и делиорманцитѣ Читаци, особено племе, които сж раи на османскитѣ турци, макаръ мюсюлмани. Всичко това иде да потвърди, че делиорманцитѣ не сж османци, изпратени тамъ отъ Анадола или друго мѣсто, но сж сжшитѣ ония племена, особенно узи, които сж образували компактна маса въ Делиормана, подъобщо название Турци. По характера Делиорманцитѣ иматъ сходство повече съ гагаузитѣ отколкото съ османскитѣ турци. Когато османскитѣ турчинъ е свирепъ и неотстъпчивъ спрямо другитѣ вѣри, делиорманецътъ е тихъ и неправи разлика между него и християнитѣ. Гостоприемството у тѣхъ е раз-

*) Окончанието „ларъ“ е на множ. число, напр. хороз-ларъ (пѣтлитѣ).

**) Период. Списание, София, прѣводъ Д. Р. Гаджановъ.

***) Делиорманскитѣ турци сж извѣстни пехливани.

вито до висша степенъ. По говора делиорманцитѣ иматъ сж-що по-голѣмо сходство съ гагаузитѣ отколкото съ османцитѣ. Между много други можемъ тукъ да приведемъ, още че когато османцитѣ употрѣбаватъ за потвърждение думата еветъ (=да), делиорманцитѣ и гагаузитѣ употрѣбаватъ думата яа (=да). По обширно ще говоримъ за това на друго мѣсто. Между гагаузитѣ има прѣдание, споредъ което, между делиорманскитѣ турци и гагаузитѣ има разлика колкото между ципитѣ (обвивкитѣ) на лука: „бизимъ араджъ биръ сованъ зарж кадарджръ“. Делиорманцитѣ се наричатъ обикновенно а м у д ж а (=чичо). Прѣдполагаме, че делиорманцитѣ сж турци отъ узко произхождение*).

Византия е имала особени полкове, нарѣчени узки, които се отличавали по юначество и храбростъ. Тѣзи полкове служили като погранични, противъ нахлуванията отъ сѣверъ. Сжщитѣ обаче полкове изпращани противъ османцитѣ често се съединявали съ османцитѣ, вмѣсто да се биятъ съ тѣхъ.

За началото на създадената първа огузка или узка държава Г. Баласчевъ**) разправя слѣдното: Селджукскитѣ султанъ Изединъ Кайкавузъ, прѣзъ нашествието на монголитѣ въ Мала Азия, изгубилъ прѣстола си и се е прѣдалъ въ ржцѣтъ на Палеолога (въ 1261 г.). Султанътъ живѣялъ съ християнитѣ като добъръ християнинъ, а между турцитѣ изповѣдвалъ мюсюлманската вѣра. Нагласено било отъ императора да се даде помощъ на Изедина, за да завземе сѣверозападния кжтъ на черноморското крайбрѣжие, което тогава съставлявало частъ отъ българското царство. Тази крайбрѣжна областъ е била извѣстна въ XIII и XIV вѣкъ подъ названието Карвунска**) съ главния градъ Карвуна или Карбона, сега Балчикъ. Българскиятъ царъ Константинъ Тихъ не е успѣлъ да прогони новия си опасенъ неприятель, който се е вече настанилъ въ богатата черноморска областъ. Византия посочила тази областъ на съплеменицитѣ и сподвижниците на Кайкавузъ съ цѣль, да ѝ служатъ като опора противъ чуждитѣ нашествия отъ къмъ сѣверъ. Веднага слѣдъ организирането на държавата си, Огузитѣ пратили тайно извѣстие на сроднитѣ имъ турски сѣмейства въ Анадола, отъ дѣто много турски сѣмейства сж заминали въ Добруджа. Много тюркменски племена се поселили тогава въ източнитѣ провинции на Никейското царство и приели гръцкото поданство. Отъ тѣхъ Изединъ рекрутиралъ многочислени войски. Византийскиятъ императоръ засѣлилъ частъ отъ тѣхъ въ карвунската областъ и въ одринско, дѣто и до

*) У делиорманскитѣ турци и у гагаузитѣ сж запазени прѣдания за столицата Абоба-Плиска (гл., съчинението стр. 554), за „Кастро Кабаба“ до с. Кестеричъ (срѣднѣвѣковниятъ „Castrici“) и за Геларето.

**) Военни извѣстия. 1917. бр. 33.

***) Въ италианскитѣ карти се срѣща Карбона отъ 1318 г. д. XVI вѣкъ (Иречекъ).

днесъ се намиратъ християни, които говорятъ турски. Тази нова създадена държава на Кайкавуза, била поставена подъ църковното вѣдомство на Цариградската Патриаршия. Изединъ се прѣдставлявалъ като християнинъ; той намѣрилъ въ Карвунската си държава едноплеменицитѣ си узи и съ тѣхното участие е засилилъ значително мощта си, като основалъ една самостойна и независима въ политическо отношение, държава. Днешнитѣ гагаузи, споредъ Баласчевъ, сж потомцитѣ на сподвижниците на султана Изединъ Кайкавузъ, отъ когото сж получили прозвището си гагаузи.

Около 1346 г. въ Карбона (Балчикъ) се е намиралъ болерски родъ Б а л и к а с ъ.**) Това име е турско (балкъ=риба).*) Слѣдъ неговата смъртъ огузкия прѣстолъ заелъ Добротица (Добротичъ), братъ на Баликасъ, съ висока владѣтелска християнска титла, деспотъ. Прѣзъ владичеството на Добротича огузката държава толкова се е усилила, щото тя е имала много връзки съ съседнитѣ си държави. Отъ тогава още тя почнала да се нарича вмѣсто карвунска земя — Добротишка. Турските писатели я наричатъ Добруджа¹⁾ Тая огузка държава на Кайкавуза или Гайгавуза сжществувала независима 130 години съ отдѣленъ екзархъ, подчиненъ на цариградския патриархъ. Слѣдъ падането на огузкото царство подъ Османцитѣ, голѣма часть отъ огузитѣ била принудена да приеме ислямизма. Друга часть пъкъ, която била по-твърда въ религията си, криела се дълго врѣме, като се прѣдставлявала че е мохамеданска. Това тѣ могли толкова лесно да сторятъ, колкото тѣ и така почти по нищо не се отличавали отъ османцитѣ, освѣнъ по религията. По такъвъ начинъ османското население съ премане въ редовеѣ си разни други турски племена, като узи, кумани и печенеги и др., значително се увеличило въ тия страни.

Извѣстно е, че слѣдъ падането на Цариградъ въ турски ржцѣ, султанътъ призналъ като глава на всички православни християни, безъ разлика на тѣхната народностъ, само цариградския патриархъ. До колко османцитѣ продължавали да бждатъ опиянени отъ успѣхитѣ си, нито дума не могла да става за черкви, училища и за раята. Религиознитѣ обряди се

**) Интересно е, че името Б а л и к о се срѣща у днешнитѣ гагаузи.

*) Споменува се князь „Баликасъ“, господаръ на Карбона; той е билъ, види се, потомъкъ на турскитѣ Кумани, които въ XIII вѣкъ сж отишли отъ Молдавия, въ Маджарско и въ България, дѣто се покръстили. Куманитѣ наричали себе си Узи или Огузи. Държавата на узитѣ е била, види се, независима, а не полунезависима отъ българската. Баликасъ е зималъ участие въ вжтрѣшнитѣ борби въ Византия; той е изпратилъ брата си Теодора и Добротича съ хилядо конника на помощъ на византийската императрица Анна. Добротичъ прѣвзелъ Варна и Калиакра; той е държалъ и крѣпостъта Козякъ (на Янку Тепе до с. Гьозекянь) и Емона (до с. Емине) въ Балкана. Добротичъ е воювалъ съ кримскитѣ генуезци и се е стрѣмилъ да създаде морско владичество (Иречекъ).

1) Г. Баласчевъ. Военни Извѣстия 1917 г.

извършвали скришно. Когато обаче патриархът почналъ да се вслушва отъ великия везиръ, а владичитѣ отъ пашитѣ, християнитѣ почнали вече по-открито да извършватъ религиознитѣ си обреди и да отварятъ училища. Узитѣ, като народностъ безъ култура, били изоставени съвършено въ рждѣтъ на цариградския патриархъ, който разполагалъ съ тѣхъ по национално и религиозно отношение. Голѣма частъ отъ узитѣ взиматъ гръцкото образование и възпитание и се наричатъ елини; друга частъ остава подъ влияние на българитѣ и друга на турцитѣ. Това е причината дѣто гагаузитѣ, потомци на старитѣ узи, ги раздѣлятъ нѣкои на сжщински и на български. Първитѣ живѣятъ край Черно море; тѣ сж били подъ гръцкото влияние. Българскитѣ сж били подъ българско влияние (въ Провадийско). Въ сжщностъ обаче еднитѣ и другитѣ сж гагаузи. Българскитѣ казватъ напр. „свети, како, леля и др., когато гръцкитѣ казватъ ай (свети), а бла (како), тийзе (леля) и др. Турскитѣ гагаузи въ с. Дормушкѡй казватъ на иконата по турски путь тахтасж (дѣска на идола), въ с. Войводакѡй таптжжмжзъ тахта (дѣската на която се кланяме), а пъкъ българскитѣ и гръцкитѣ казватъ икона. Прѣслѣдванията, на коитѣ гагаузитѣ сж били изложени отъ турцитѣ, ги принудили да се прѣселятъ, заедно съ българитѣ, въ Бесарабия. Споредъ Мошковъ въ Бесарабия сж се прѣселили 70,000 гагаузи.

Слѣдъ покоряването на узката държава отъ Беазита, узитѣ не се споменуватъ вече. Ев. Челеби (XVII вѣкъ) нарича областта узка (узи еялетъ), безъ да споменува за узитѣ, той ги нарича Делиорманци, Добруджанци и Читаци. Узитѣ се вече наричатъ гагаузи (гага-узи).¹⁾ Това прозвище не е ново, както нѣкои прѣдполагатъ, нито се счита като псувня, както казва Иречекъ. Напротивъ, гагаузитѣ помежду си, не се наричатъ съ друго национално име, освѣнъ: „бенъ гагаузумъ“, т. е. азъ съмъ гагаузинъ. Особено когато той иска да даде важностъ на себе си казва „бана гагаузъ дерлеръ“, т. е. на мене казватъ гагаузинъ—сир. азъ не съмъ обикновенъ човѣкъ, но съмъ благороденъ и юначенъ гагаузинъ. Гагаузитѣ нѣматъ довѣрие на никой народъ, като ги считатъ по-долни отъ тѣхъ. Когато се срѣщнатъ двама непознати гагаузи, за да се увѣрятъ да ли сж едноплѣменици, тѣ се питатъ „сенъ миннетъ ми синъ? т. е. отъ нашитѣ-ли си (отъ народа ли си), значи гагаузинъ-ли си? Щомъ получи отговоръ „миннетимъ“, тогава само си говорятъ безъ стѣснение (откровено). Споредъ казаното се вижда, че днешното прозвище гагаузинъ не е псувня, но напротивъ, то се произнася съ гордостъ. Наистина, има случаи, когато гагаузинътъ запитанъ за народността си, отбѣгва да се нарѣче гагаузинъ, като въ такива случаи се на-

1) Ага-узь т. е. брате узь!

рича християнинъ. Това обаче е слѣдствие на прѣслѣдванята и налагания отъ разни органи на властитѣ, които не признаватъ гагаушки народъ; тѣ ги накарватъ да се казватъ българи.²⁾

Колкото се отнася до произхождението на думата гагаузи, мнозина сж дали разни тълкувания. Академикътъ Радловъ смѣта, че думата гагаузь е съкращение на думата агузь или огузь, название на името, извѣстно въ историята подъ името узи, огузи. Г. Димитровъ³⁾ е написалъ цѣла статия за филологическото развитие на думата гагаузь съ всевъзможни тълкувания. Ив. Николау⁴⁾ счита гагаузитѣ за най-старитѣ мѣстни жители на гр. Варна, Балчикъ и Каварна, наречени А г а в и, К а т у з и и К р о б и з и, които споменува Плиний. Думата гагаузь тълкува отъ Агавузь. Апостолъ Андрей,⁵⁾ който посѣтилъ Варна ги нарича Агавузь.

Отъ всичко до тука казано се вижда, че всички национални или прилагателни думи, прѣдзначени да обозначатъ гагаузитѣ сж сходни и се въртятъ около думата гагаузи. За насъ е важно да ли подъ думата гагаузи се разбиратъ узитѣ, за което ние сме увѣрени не само поради до сега казанитѣ причини, но и зарадъ това, че и языкътъ и обичаитѣ имъ сж едни и сжи, а главно защото между народа има прѣдание за идването на тѣхнитѣ прѣдяди откъмъ Дунава. Даже до днесъ се говори между гагаузитѣ за бившето гагаузко знаме, което единъ день щѣло да бжде поставено на върха Чаракмана⁶⁾ до Каварна, дѣто щѣли да се събератъ всички гагаузи. Това знаме, както чухме да разправятъ гагаузитѣ въ весело настроение, се състояло отъ разяренъ петелъ на червено поле⁷⁾.

2) Считае за голѣма грѣшка на Статистическото Бюро, дѣто при прѣброяванята не обръща внимание на гагаузитѣ. Не знаемъ точното число на гагаузитѣ въ Варна и селата. Гагаузитѣ сж турени въ отдѣла „християни, говорящи турски.“ Прѣброяванята не ставатъ споредъ народността, но споредъ вѣрата и матерния языкъ. Бѣл. на ред.

3) Извѣстия на Варн. Арх. Друж. II 1009.

4) Одисось — Варна (на грѣцки) стр. 135.

5) Първиятъ варненски епископъ, ржкоположенъ отъ св. Андрей, е Амплий (Синаксаръ 31 окт.).

6) Чаракманъ е личенъ връхъ на западъ отъ Каварненското пристанище и на югозападъ отъ гр. Каварна. Върхътъ обхваща единъ дълъгъ и тѣсенъ носъ (бурунъ), който е достъпенъ само откъмъ сѣверозападъ; отъ другитѣ страни той е ограниченъ съ стрѣмни склонове къмъ морето и къмъ Михалбейската долина. Върхътъ прѣдставлява естественна крѣпость, която имала нужда да бжде укрѣпена само откъмъ достъпната сѣверозападна страна. Името на върха тълкува Иречекъ отъ куманската дума чиракъ (свѣтлина), чираклъкъ (свѣщникъ). Ср. Радловъ ст. 59. На върха е имало види се, маякъ (фаръ) на каварненското пристанище. Бѣл. на ред.

7) Петелътъ символизира въ гералдиката бодростта (la vigilance), смѣлостта (la hardiesse) и гордостта (la fierte). Бѣл. на ред.

Между гагаузитѣ има обичай че сѣмействата, които иматъ само синове, на 3 февруари да колятъ петелъ и да го раздаватъ наготвенъ на сжсѣдитѣ си.

Колкото за насъ ний съвсѣмъ не се безпокояваме отъ прѣдставката гага, гагъ, ага и др. прѣдъ думата узъ, тъй като за каквито да считатъ гагаузитѣ, тѣ всички сж отъ „минета“, както тѣ казватъ. Жалкото е, че тѣ сж осждени на изчезване като малѣкъ и некултуренъ народъ. Това е причина, дѣто ние се наехме по възможность да издадемъ въ отдѣлна книга всичко, що се отнася до тѣхъ. Това правимъ особено като имаме прѣдъ видъ, че мнозина незнаючи тѣхния языкъ, обичай и др. сж писали за тѣхъ невѣрни съобщения¹⁾.

По языково отношение не сжществувва почти никаква разлика между говора на всички гагаузи. Языкътъ имъ е много сходенъ съ онзи на османскитѣ турци и зарадъ това тѣ, когато искатъ да знаятъ, да ли неговиятъ събеседникъ знае неговия языкъ, не запитва да ли знае гагаушки, но да ли знае турски; той запитва „тюркча били ормусумъ.“ Отъ това става явно, че признава за неговия языкъ турския. До освобождението ни гагаузитѣ употрѣбявали гръцката азбука. За книги за прочитъ имъ служили така нареченитѣ караманлийски²⁾ написани съ гръцки букви на турски языкъ. Обаче тѣ не го разбирали напълно. Доста голѣма разлика има обаче гагаузкиятъ языкъ отъ куманския. Ако сравнимъ куманския рѣчникъ (Codex cumanicus) на Д-ръ В. Радловъ съ гагаушкия словарь на В. Мошковъ³⁾, ще изпъкне голѣмото имъ различие.

Колкото се отнася до облѣклото на гагаузитѣ то не е било еднакво въ разни врѣмена. Прѣди около 150 години, до колкото узнахме отъ стари хора, облеклото у мъжетѣ се е състояло отъ биръ гъошлю чааширъ; той е билъ единъ видъ тѣсенъ потуръ съ или безъ гайтанъ, съ широки крачули (пача), джамаданъ, единъ видъ жилетка съ двойни копчета отъ гайтанъ, контошъ горна дрѣха и широкъ кушакъ (поясъ⁴⁾). Контошътъ се е намѣтвалъ обикновено върху лѣвото рамо, вмѣсто да се облѣче. На главата тургали чалма (широкъ шаль). Главата остригвали като оставяли перчемъ. На краката носили бѣли чорапи и емени⁵⁾ (турски пантофи). Изобщо гагаузинътъ обичалъ да се гизди; такива наричали кжрнакъ (наконтенъ).

1) Играта („заяшка“) за която споменува Иречекъ и Докторовъ (Извѣстия на Варненското Арх. Дружество V) не е извѣстна у гагузитѣ въ Варна. Балчикъ и Каварна. Играта е татарска.

2) Турскиятъ прѣводъ на новия завѣтъ, печатанъ съ гръцки букви за караманлийцитѣ е билъ напечатанъ отъ английското библейско дружество въ Лондонъ (1877).

3) По языково отношение по-обширно ще говоримъ въ отдѣлната ни книга. Особено за значението на нѣкои думи погрѣшно и невѣрно схванати отъ Мошкова.

4) На пояса имало силахлъкъ отъ кожа; въ него се нареждали ножове и пищови; тѣ сж били обезателни.

5) Нѣкои отъ по-защожнитѣ носили кжси чизми съ червени пискули и шпори. Чизмитѣ се покривали съ особени, широки и дълги калцуни (томакъ) украсени съ гайтани.

Прѣди около сто години облеклото почнало да се измѣнява, като тѣснитѣ чаашири станали широки. На главата тургали такѣ¹⁾, около което обвивали шервиетъ (черенъ шаль²⁾). По послѣ почнали да носятъ фесъ и го обвивали съ копринена или обикновена кжрпа, до като най-послѣ е останалъ само фесътъ. Въ Варна носили и широки шалвари както гърцитѣ отъ Измиръ.

Женитѣ носили донъ (гащи), дълга риза (гьомлекъ), дълга антерия съ кжси ржкави, подобни на кримскитѣ татаркини, контошъ, обшитъ съ сърма, кушакъ (поясъ), мамука (забрадка), фесъ, обвитъ съ чемберъ и най-горѣ голѣмъ шаль. На краката терликъ (единъ видъ чехли) и зимно врѣме лалжни. По послѣ почнали да обшиватъ феза съ разни украшения. По богати тургали на феса желтици, тасъ тепе. Около шията тургали огърлица отъ маргарити, махмудиета и др. По послѣ се изхвърли антерията, като употребили шалваритѣ, които се носятъ до днесъ. Най-горѣ шала. Лицето се мазало съ бѣлило, червило, както и съ бенки.

Тѣлосложението у мъжетѣ е правилно, срѣденъ ръстъ, широки гърди, силни ржцѣ и крака, мургава кожа, голѣмъ носъ, повече брюнети и пѣргави. Момитѣ сж красиви, кожата бѣла, валчесто и пълно лице и развити гърди. Момата не се крие сега отъ момъка; когато говори съ него покрива си устата съ прѣсти. По характера гагаузинътъ е веселъ и щедъръ, даже разсипникъ; той е много гостоприемчивъ. Докаченъ въ честолубие, защищава се до смъртъ. Търпеливъ и безстрашенъ. За да докаже безстрашието, прѣдприема най-опасни работи, даже съ ножъ се наранява за да покаже, че не е малодушенъ. Такива наранявания не веднажъ сж ставали въ Варна при весело настроение. Имало даже случаи, дѣто гагаузитѣ си отрѣзвали месо отъ калката си, за да покажатъ безстрашието. Чупвали съ ржцѣ джамоветѣ на прозорцитѣ и строшвали съ жби стѣклени чаши. Такива работи сж били нѣщо обикновено, както показватъ слѣднитѣ стихове отъ гагаушка пѣсень:

Миханеє вармалж
Тезкяхтара чатмалж
Кадехи кжрмакъ
Елини сармакъ
Ховардая, ховардая
Пекъ намджръ

(т. е. да се отива на механата, да се закачи тезкяхтарина, да се чупи чаша, да се завие ржката на ховарда (гулайджия), това е много славно).

Въ сѣмейството мъжътъ е главата; той заповѣдва. Же-

1) Единъ видъ фезъ, който не е червенъ.

2) Нѣкои селени сж носили низки калпацы (високи около 5 см.).

ната е послушна на мъжа си. Да се води мъжа по жената, счита се за унижение. За мъжете, които се водят по жената казват „сенинъ башина карж койоръ феси“ (на твоята глава жената турга феса, т. е. водишъ се по жената.¹⁾)

Въ религиозно отношение гагазитъ сж фанатици. Най-древнитъ черковни постановления се изпълняватъ отъ тѣхъ съ фанатизъмъ, даже ако тѣ сж криви и противъ изискванието на черквата. Никой не може да ги убѣди въ противното: бойле булдукъ, бойле япаджаизъ (така ги намѣрихме, така ще ги направимъ). Народността и вѣрата сж днесъ за тѣхъ еднозначующи. Това се вижда отъ слѣднитъ стихове на гагаушката лѣсенъ, съставена въ надвечерието на освободителната война, когато каварненскиятъ гражданинъ Амира²⁾ съ 70 души негови другари сж защищавали града Каварна отъ нападенията на черкези, татари и турци.

Аалеме бе нинемъ аалеме бизъ гене гелиризъ

Християнъ огруна бизъ канъ дьокеризъ
(т. е. не плачи майко, не плачи, ние пакъ ще дойдемъ,
заради християнина лѣемъ кръвъ).

И въ послѣдната всесвѣтска война, както говорятъ, гагазитъ сж показали безстрашие, особено въ атаката.

III.

Д-ръ П. Никовъ.

Изъ близкото минало на Варна.

(По случай 20-годишнината на варненското
археологическо дружество).

То е още толкова близу до насъ, едно човѣшко поколѣние само, едва непълни шестдесетъ години ни дѣлятъ отъ него, а ние, въпрѣки това, се намираме вече така далечъ отъ него, че прѣдъ нашитъ очи почва вече да се прѣмръжва, да се губи картината на това минало. Като на миражъ, контуритъ му се колебаятъ, мѣнятъ и губятъ постепенно въ далечината, а заедно съ това възможността за тѣхното възстановяване става сѣ по-малка. Всѣки новъ день ни отдалечава сѣ повече отъ него не само по врѣме, но и по способностъ да проникнемъ въ него, и ние сме изправени прѣдъ перспектива, да осъмнемъ единъ прѣкрасенъ день дотолкова далечъ отъ него, че да не бждемъ вече въ състояние да го възпроизведемъ напълно. За културна и напредничава Варна се открива въ близко бждаще грозниятъ изгледъ, да не познава и да не

1) Казватъ „карънънъ юзде биръ лафжнж динне мели (т. е. на сто думи на жената да се слуша една).

2) „Кланета въ Каварна и околността ѝ.“ Отъ Крахто-олу. Епопея. 1878. Атина (на гръцки).

бжде въ състояние да проникне въ своето близко, да не говоримъ за по-далечното, минало. А днесъ всѣка културна нация, градъ или организация, като съзнаватъ високото морално и практическо значение отъ познаване на собственото минало, проявяватъ, като най-добъръ изразъ на своята културна зрѣлостъ, силенъ интересъ и стремежъ къмъ своята история.

Най-старитѣ дѣйци по българското възраждане въ Варна сж си отишли почти всички, безъ тѣхнитѣ спомени да бждатъ системно събрани и записани. По такъвъ начинъ пропусна се безвъзвратно да се използва едно срдство, което най-лесно би хвърлило обилна свѣтлина на много въпроси отъ миналото на Варна, надъ които сега се е спусналъ непрогледенъ мракъ. Наистина, една значителна частъ отъ писаното прѣдание, отъ историческитѣ паметници сж запазени, благодарение грижитѣ на варненското археологическо дружество, на което 20-годишнината чествуваме днесъ и което има неоцѣнима заслуга, че е събрало множество писмени и вещественни материали изъ миналото на Варна и така ги е прѣдпазило отъ сигурно загиране и унищожение; благодарение на грижитѣ и на Прѣосвещения Варненски и Прѣславски митрополитѣ Симеона, който е ималъ щастливата идея и постоянна грижа да прибере и съхрани въ архивата на своята митрополия голѣма частъ отъ архивата на варненската българска община, на добришката българска община и на шуменския смѣсенъ съвѣтъ отпрѣди освобождението, и да бди за нейното запазване. Обаче, по-голѣмата частъ отъ писаното и веществено прѣдание, отъ историческитѣ материали, които биха послужили на историка за написване историята на гр. Варна, е или унищожена, или пъкъ захвърлена и всѣки моментъ рискува да стане жертва на немара или невѣжеството.

Архивитѣ отъ кореспонденция, смѣтки, книжа, тевтери или бѣлѣжки на нашитѣ дѣйци по възраждането на Варна, каквито безсъмнѣнно е имало, а може би, още има скътани или захвърлени изъ нѣкои тавани или зимници на тѣхни наслѣдници или сродници; архивитѣ и търговски тевтери и книжа на варненци търговци—българи, гърци, турци, евреи и пр., на еснафи и др. сдружения, които евентуално биха дали на историка богатъ материалъ за освѣтление търговския, националенъ и културноикономически животъ на града въ миналото, не сж още никакъ приведени въ извѣстностъ. Тѣхното значение за града, изглежда, като че ли не се схваща и съзнава. Голѣма частъ отъ тѣхъ е, навѣрно, загубена вече, а остатъкътъ безмилостно се прѣдава на унищожение и рискува съвсѣмъ да изчезне.

Характерна е въ това отношение слѣдната случка, случила се съ пишещия тия редове миналата година прѣзъ лѣтото. Връшайки се единъ день отъ разходка и минавайки покрай стария Балжкпазаръ, азъ спрѣхъ на дюгена малко по-

долу отсрѣщу хотелъ „София“ и купиохъ прѣсна риба. Прибрахъ завитата въ книга риба и потеглихъ къмъ центъра на града. Изъ пжтя неволно погледнахъ на обвивката, която обвърна вниманието ми съ това, че бѣ изписана съ доста извѣтрѣло мастило. Като поразгънахъ книгата азъ трепнахъ отъ изненада, това бѣ листъ отъ търговски тевтеръ отпрѣди освобождението. Върнахъ се пакъ въ дюгена, но не се оказа друга частъ отъ сжщия тевтеръ. Той бѣ изпълнилъ вече своята задача, да послужи като хартия за завиване на риба. А колко по-полезно би могълъ да се употреби той за общото благо, ако се запазѣше като исторически материалъ за проникване въ миналото на града, за написване историята на Варна! И това е несъмнѣнно само единъ отъ хиляди подобни случаи.

Така чезнатъ отъ година на година, отъ день на день паметниците, които само биха могли да дадатъ възможностъ на варненци да опознаятъ по-добрѣ своето минало, да се гордѣятъ единъ день съ своя история.

Материали за историята на Варна има прѣснати и изъ България на нѣкои мѣста, съ които градътъ е билъ въ връзки. Ималъ съмъ случай да констатирамъ такива материали на нѣколко мѣста. Не ми е думата за обществени заведения, които иматъ специалната задача, именно да съхранятъ такива материали, каквито сж напр. Софийскиятъ Етнографически Музей и архивата при Св. Синодъ въ София, дѣто се намиратъ нѣкои интересни и цѣнни паметници за историята на Варна. Но сжщо и въ частни лица: така напр. у г. професоръ В. Н. Златарски има едно писмо относно първото българско училище въ Варна отъ братя Георгиевичъ до бащата на професора, даскалъ Никола Златарски. Въ гр. Трѣвна имахъ недавна случай да открия у г. Богомилъ Даскаловъ, прогимназиаленъ учителъ, отъ извѣстната стара и видна трѣвненска фамилия Даскаловъ, сжщо така двѣ твърдѣ важни писма за историята на Варна, за които ще говоря по-долу. Не може да има съмнѣние, че и на други мѣста и у други лица трѣбва да има паметници за историята на Варна.

Би трѣбвало да се развие най-подиръ жива дѣйностъ за откриване и прибиране или откупване за варненския археологически музей на тѣзи прѣснати и важни прѣди всичко за Варна исторически паметници. Но прѣди всичко трѣба грижливо да се издири и прибере всичко онова, което е още запазено на мѣстото, въ самата Варна. А че има още въ Варна такива материали, които могатъ да послужатъ при написване историята на града, не може да има съмнѣние. Миналата година напр. попаднахъ въ диритѣ на една стара кондика на абаджийския еснафъ въ Варна отъ кждѣ 1860 г., която съдържа разни бѣлѣжки, смѣтки и пр., както ми съобщи това нейниятъ сегашенъ притежателъ, абаджията г. Зографовъ. Азъ не можахъ да видя тази кондика, поради недовѣрието,

види се, на притежателя ѝ, който въпрѣки моитѣ нѣколкократни посѣщения, подѣ разни претексти сѣ не смогваше да я намѣри и донесе. Добрѣ ще бжде, варненската търговска камара да придобие за варненското археологическо дружество срѣщу откупъ или по другъ начинъ този важенъ и единственъ по рода си за Варна документъ, който между прочемъ казано, не е лично притежание на г. Зографова, а на абаджийския еснафъ, значи на една обществена организация, която е сега на замиране, и минава всѣки пжтъ въ ржцѣтъ на новия уста-баши на еснафа. Горното обстоятелство, а и иначе срѣщаната обикновенно недовѣрчивость у хората, притежатели на стари книжа и документи, навежда настоятелно на мисълта, че трѣбва да се дѣйствува съ тактъ и деликатность при събиране на исторически паметници за дружеството, като главно се просвѣщаватъ хората върху обществения, а не частенъ характеръ и значение на работа.

Варненското археологическо дружество, което съ 20-годишната си дѣйность има несъмнѣни заслуги за културното подигане на Варна, ще спечели признателността на идващитѣ поколѣния въ още по-голѣма степенъ, ако засили своята дѣйность въ казаното направление и се постарее да организира здраво издирването, прибирането и съхраняването на историческитѣ материали за историята на града Варна и то, колкото се може по-скоро, докато не е станало вече късно и разрушението не е сложило окончателно своята дѣсница върху тѣхъ. Тѣзи материали, които за частнитѣ лица не могатъ да иматъ значение, сж отъ голѣмо обществено значение. Тѣ сж обществено достояние и трѣба да се прибератъ чась по-скоро въ обществения музей. Дългъ върховенъ се налага на всички власти въ Варна, били тѣ граждански или военни, държавни или общински, търговски или училищни, а още по-вече на всички просвѣтени варненци безъ разлика на национальность, да дадатъ своето пълно съдѣйствие на усилията на варненското археологическо дружество въ това направление. Азъ мисля, че най-добрѣ бихъ свързалъ чествуването 20-годишната на варненското археологическо дружество, тѣй заслужило за града, съ единъ горещъ апелъ къмъ Варненци, да се проникнатъ отъ важността на работата за тѣхния собственъ градъ и да проявятъ готовность и разбиране, като дадатъ пълна подкрѣпа на варненското археологическо дружество за постигане на очертаната задача, като приложатъ собственитѣ усилия къмъ неговитѣ. Така ще може да се подготви и главно осигури почвата за написване въ близко или далечно бждаще на една достойна за първия български търговски градъ история на града.

Отъ друга страна, 20-годишниятъ юбилей на варненското археологическо дружество би могълъ достойно да се ознаменува отъ варненското гражданство и отъ варненскитѣ органи-

зации чрѣзъ създаване на единъ по-крупенъ фондъ, който да служи за написване историята на града. При варненското археологическо дружество съществува вече единъ малъкъ за днешнитѣ условия такъвъ фондъ. Нека този фондъ бжде поставенъ на здрави начала, като специална организация при варненското археологическо дружество за написване историята на града, съ особенъ уставъ и наредби, и като се засили и разшири чрѣзъ волни пожертвувания, събрани специално за цѣльта между гражданството по случай дружествения юбилей. Това културно начинание на града, което не може и не трѣба да има нищо общо съ партийни, съсловни или тѣсно-националистични различия, ще намѣри пълната подкрѣпа на варненската община, която винаги се е показвала отзивчива къмъ културнитѣ нужди на града; ще намѣри съдѣйствието на варненската търговска камара, въ която не може и днесъ да не цари същия духъ на общественостъ, който прѣди половина вѣкъ е вълнувалъ тѣй силно българския варненски търговецъ въ борбата за възраждане. Тѣзи двѣ варненски организации могатъ да засилятъ казания фондъ чрѣзъ отпущане на извѣстна сума за цѣльта еднократно или пъкъ всѣка година. Така ще се свърже съ 20 годишния юбилей на варненското археологическо дружество и послѣдната подготвителна стѣпка къмъ написване историята на града.

Азъ искамъ, обаче, да прѣдпазя моитѣ варненски съграждани отъ фалшивия пжтъ, по който сж попаднали други наши градове въ желанието си, по-скоро да се сдобиятъ съ своя история и който ги е довелъ до недоноси и до компрометиране на самата цѣль. Историята на единъ по-голѣмъ и исторически градъ, какъвто е Варна, не е работа, която може да се извърши съ единъ замахъ. Тя не може да се приготи за една, двѣ и три години, а се изискватъ по-основателни и дълговрѣмени изучвания. Нужно е прѣдварително монографично освѣтление на разнитѣ въпроси. А споредъ модерното схващане на историята, която трѣбва да обхваща всички страни отъ живота на единъ народъ, на единъ градъ, и политическото, и етнографическото, и търговско-економическото, и книжовно-научното, и художественото и пр, минало, — написването на историята на Варна не може да бжде по силитѣ на едно лице, а сж нуждни усилията на нѣколко души, които послѣ да бждатъ обединени. — Тукъ не може да се засѣга въпросътъ въ подробности, но може да се каже, че трѣба да се изслѣдва миналото на народноститѣ, на еснафитѣ, на търговията, на образоваността и пр. Ето защо не трѣбва да се бърза съ написването на една цѣлостна история на Варна, но съ така основания фондъ да се подкрѣпятъ и извикватъ за сега изслѣдвания по разнитѣ въпроси, които накрай обединени въ едно да дадатъ една достойна, монументална история на града. Написването историята на градоветѣ у насъ, тѣй важно

за общата история на страната, не е още поставено на здрави научни начала, въпрѣки това, че има вече написани нѣколко истории на наши градове. Нека се надѣваме, че Варна ще прояви и тукъ своята висока култура и напредничавостъ и, като постави на здрави основи написването на своята история, даде въ това отношение примѣръ и на останалитѣ наши градове!

* * *

Слѣдъ горнитѣ общи и кратки бѣлѣжки по въпроса за нуждата и начина на подготовката за изучаване миналото на гр. Варна и написване историята на града, както и за длъжността на варненци въ свръзка съ това, азъ искамъ да се спра съ нѣколко думи на епохата на българското възраждане въ Варна, на която може да се прѣсне малко нова свѣтлина, благодарение именно на онѣзи два документа, за които споменахъ по-горѣ и които на Великденъ тази година имахъ случай да открия въ Трѣвна. Тѣзи документи сж притежание на г. Богомилъ Даскаловъ, учителъ въ Трѣвна, у когото и се съхраняватъ. Благодарение любезността и отзивчивостта на г. Даскалова къмъ културни потрѣби и начинания, азъ добихъ възможността да прѣгледамъ цѣлата негова архива, въ която има важни исторически материали, и да снима прѣписъ отъ въпроснитѣ документи, засѣгащи Варна, за което тукъ му изказвамъ дълбока благодарностъ.

По пѣтя къмъ възраждането на българщината въ Варна изпъкватъ два важни етапа: първо, поставяне основата на българската просвѣта въ града чрѣзъ откриване на българско училище въ 1860 г. и второ, сдобиване съ българска отдѣлна и независима църква въ 1865 г. Българско училище и българска църква сж били двѣтѣ страшни оржжия, които българскиятъ народъ е трѣбвало да изтрѣгне изъ ржцѣтѣ на своитѣ противници, за да извоюва постепенно у тѣхъ своето бждаще. Колко страшни сж били тѣзи двѣ оржжия въ борбата за национална пробуда и надмощие, колко силно — тѣхното дѣйствие, показватъ бързитѣ резултати, а не по-малко ожесточението, съ което гърцитѣ се борѣха да не допуснатъ да се въоръжи българскиятъ народъ съ тѣхъ. Докато до 1860 г. българскиятъ елементъ се губилъ национално всрѣдъ другитѣ народности въ Варна и дори не изпъквалъ като отдѣлна националностъ, слѣдъ основаване на българска църква и училище и групирането му съ това въ отдѣлно национално ядро, въ по-малко отъ 10 години, прѣзъ 1870 г., той се явява вече въ едно внушително и съзнателно множество, което непрѣкъснато расте. Горнитѣ двѣ дати сж важни за историята на гр. Варна, защото съставятъ два важни етапа отъ неговото развитие, по пѣтя, на което той е достигналъ до днешното си положение.

Подъ влияние на редица външни и вътрѣшни фактори варненскитѣ българи се обособили и сплотили на 11 май 1860 г. въ особна българска училищна община, съ цѣль да уредятъ и откриятъ въ Варна българско училище. Начело на общината застанали българскитѣ варненски търговци и комисионери Рали х. Маврицовъ, х. Стаматъ Сидеревъ, Господинъ х. Ивановъ, Братя Никола и Сава Георгиевичъ, Христо Т. Груевъ, Христо Поповичъ, Яни Н. Прагматаровъ и Константинъ Михайловъ (Тюлевъ). Започнати били подготовителнитѣ работи за основаване на училището. Трѣбвало да се намѣрятъ срѣдства за подържане на училището. За тази цѣль била открита подписка между варненскитѣ българи. Българската община въ Варна е била тогава малобройна и материално твърдѣ слаба, обаче нейниятъ духъ — твърда скала, у която се разбили всички прѣчки и прѣпятствия за постигане на цѣльта, особено материалнитѣ несгоди. Не трѣба да забравятъ поколѣнната, какъ малцината тогава варненски български търговци, окрилени отъ своя чистъ патриотизъмъ, и отъ стремение да бждатъ полезни на народа си, доблестно и съ себеотрицание сж изнесли на плѣщитѣ си голѣмитѣ сравнително разходи за основаването и издръжката на първия храмъ на българска мисль и рѣчь въ Варна. Приходоразходнитѣ книги на Варненската Българска Община, които се пазятъ въ варненската митрополия, ясно и общо свидѣтелствуватъ за дѣлото на тѣзи народни труженци въ Варна. Разходитѣ за училището се посрѣщали, освѣнъ отъ волни помощи, още и отъ заеми, отпущани отъ казанитѣ български търговци. И понеже съ разширение на училището и увеличение на неговитѣ нужди, разходитѣ ставали по-голѣми, а приходи е имало малко, дългътъ училищенъ непрѣстанно растѣлъ и казанитѣ родолюбци търговци не можели да получатъ обратно заетитѣ суми, и мнозина отъ тѣхъ никога вече не сж ги зели, а сж ги подарили на общината. На 19 Августъ 1860 г. се открило съ водосветъ първото българско училище въ Варна въ специално наета за цѣльта кжща. Въ началото на третата учебна година дългътъ на варненското училище, което било вече добръ уредено и подъ ржководството на извѣстния учителъ С. Н. Доброплодни брояло вече 150 ученика, достигналъ значителната сума 70,000 гроша. За посрѣщане на увеличаващитѣ се разходи варненци развили жива дѣйность за пожертвувания между своитѣ сънародници въ Варненско, Шуменско и въ други български общини, въ Ромжния, Русия въ 1863 г. Варненската община изпратила своя учителъ Доброплодни въ Цариградъ съ единъ апелъ къмъ тамошнитѣ българи за пожертвувания въ полза на българското училище въ Варна. По този случай е било отправено едно писмо и до видния български първенецъ въ Цариградъ х. Д. Минчоолу. Това писмо се съхранява въ Етнографическия музей въ София подъ Sign. 34/№ 1545 и е най-

старото извѣстно запазено писмо на Варненската Българска Община. Прѣдавамъ го тукъ дословно:

До Негово Високобл, Г-нъ х. П. Д. Минчоолу.

Въ Цариградъ

Ваше високоблагородіе.

Като защитници на българскитѣ интереси въ Цариградъ и представитель народни за да браните отъ други присвояваніето на царскитѣ милости, които се изливатъ безъ разлика възъ сичкитѣ вѣрни поданицы и разни народы въ царството ній смеймы да се отнесемъ съ настоящето си и до Васъ, като познавамъ колко голѣмы жертвы правите, и колко знаете да уважите и прѣдварите всяко народно дѣло, което поврежда общо или частно, и може да ни нанесе срамъ.

Нашето тукъ новосъставленно българско училище зафана тѣзи година редовно преданіята си, а тѣзи година имахмы честъ да видимъ годишнитѣ му испытанія въ които присжествуящитѣ царски чиновници и други знаменити и високоученны лица похвалихъ за успѣхитѣ, учителитѣ, насъ и ученицитѣ на число 349 №., отъ друга страна, колко ще бжде на насъ срамъ, колко повреда на които се учятъ, ако тѣхнія училищентѣ дългъ отъ 70,000 гроша не се исплати, не се поумали, но расте много чрезъ лихвата и училищнитѣ разности?

Ето главната причина за което Ви пишимъ настоящето, ето защо нарочно испроваждами до Васъ нашія учитель г-на И. С. Доброплоднаго, тоестъ да Ви молимъ покорно, щото, като направите Вые сами по една великодушнж помощъ за нашего училище, да насърчите и другитѣ тамъ Ваши пріятели и познайници на то, и да настоите, щото да може нашій учитель да събере отъ тойзи голѣмъ градъ, колкото е възможно по-вече спомоществованіе за наше малко улегченіе.

Увѣрени чи подъ никаква причинж не ще ни откажете това благодѣяніе, ще Ви бждемъ за всегда признателни, и ще ви имамы като благодѣтель на това учебно заведеніе.

Варна 13 Іулія. 1863 г.

ваши

Членоветѣ отъ Българското Общество.

(Саморжчни подписи:)

Р. х. Мавродиевъ.
х. Стаматъ Сидеровъ.
Господинъ х. Ивановъ.
Бр. Георгіевичъ.
Хр. Т. Груевъ.
Яни Н. Прагматаровъ.
К. Михайловъ.

За българското училище въ Варна трѣбвало да се на-мѣри и ангажира подходящъ учителъ, За тази цѣль Братя Георгіевичъ писали на Петко Р. Славейковъ да имъ прѣпор-жча нѣкого за учителъ. Подобно писмо тѣ отправили и до даскалъ Никола Златарски, което се съхранява у сина на сж-щия проф. В. Н. Златарски. По прѣпоржка на Славейкова варненци условили за учителъ единъ неговъ ученикъ Коста-динъ Тодоровъ Арабаджиевъ, който пристигналъ въ Варна и се наелъ съ уреждане на училището. Всички интриги и про-тиводѣйствиа отстрана на грѣкогагаузитѣ въ Варна противъ откриването на българското училище били напразни и се осуе-тили отъ високия духъ, единоподушието и сплотеността на вар-ненскитѣ българи. Не успѣли и усилията имъ да попрѣчатъ чрѣзъ властта на постройката на ново двуетажно здание за българско училище. Новото българско училищно здание било построено на специално купено за цѣльта мѣсто и осветено на 24 Юлий 1862 г. (то е сжщото здание, въ което се помѣ-щава днесъ църквата св. Архангелъ Михаилъ) отъ самия грѣцки варненски митрополитъ Порфирия при голѣма тър-жественостъ и въ присѣтствието на мѣстнитѣ власти, начело съ мюлесарифина Аширъ бея, на чуждестранитѣ консули, на чуждитѣ и мѣстни български, грѣцки и др. търговци, на пър-венцитѣ градски и пр. Въ врѣме на тържеството новиятъ глав-енъ учителъ И. С. Доброплодни произнесълъ на турски блѣ-стяща рѣчь, която по-късно била напечатана въ в. „Бълга-рия“ Цариградъ 1862 г. IV, бр. 19, 20 Августъ стр. 148, а от-тамъ прѣпечатана въ „Извѣстия на Варненското Археологи-ческо Дружество VI. 1914 ст. 48.“ Пакъ тогава, навѣрно, отъ Доброплодни било произнесено слово и къмъ българитѣ, на български езикъ. Черновка отъ него се пази въ Софійския Етнографически Музей, подъ Sign. 42/№1664 и гласи дословно слѣдното:

Г-да Българи,

Вамъ треба да Ви бжди извѣстно, че онова нѣщо, което принася толкова голѣма душевна и тѣлесна полза на всѣко общество въобще на всѣки българинъ; което го украсява съ добрини то е учението, съ което трѣба, да прика . . . себѣ си изисква ся отъ синца да образува една яка подпора, която да крѣпи отъ всѣко чуждо поклащанье. Прочее за да придо-биемъ съвършенно това наше богоприятно дѣло, то сж знай, че ся изисква и гулѣмъ трудъ, врѣме и търпение, но въ името на доброто ны родолюбие, като призремъ всички спънки, нѣка винаги да сме готови и ся притечемъ синца за общепол-лѣзно дѣло.

И тъй ній днѣсь смѣ ся удостоили съ нашето Българско Народно Училище въ този градъ, въ когото бѣше нечуванъ българския языкъ, но днѣсь глѣдамы Г-да граждани, че не

напразно ся быле Вашитѣ трудове, защото ету на поникна онова което до днѣсь сеяхте съ плодъ добъръ, който за напредъ ще ся цѣни и храни вѣчно. Защото ся усьществи нашето желанье, което отъ толкова врѣме ожидами и тъй съ воля и съ царската милость и съ помощъ на нѣгово превъзходителство Аширъ Бея въ днитѣ удостоимхи сж въ гр. Варна съ едно българско училище, въ което за напредъ ще проваждатѣ Вашитѣ малолѣтни дѣца да ся учатъ на матерния си языкъ тукъ тѣ ще намѣратъ свѣтлинъ за да видятъ и запознаятъ матерния си свой языкъ въ това училище, въ което ся намирами днѣсь, което съ голѣми трудове и при многото спънки едвамъ днѣсь виждаме искарано, днѣшния день заради насъ ще бжди исторически, защото ся виждаме тука събрани еднородци българи. Днѣсь ся показва неизказана радость на лицата ни като си припомнимъ, че съ Божията воля и съ нашитѣ необорими трудове успѣхми да надвийме на противницитѣ си съ волятъ и желаніето на нине царствующаго Султ. А. Азиса — да живѣй.

(Отдолу има забѣлѣжка съ моливъ.): 1862. Рѣчь отъ учителя при отваряне на новото училище.¹⁾

Въ това слово на варненския учителъ е изразена ясно радостъта и гордото съзнание на варненския българинъ за постигнатата голѣма побѣда чрѣзъ придобиване на собствено, добръ уредено училище. Дѣйствително, ако се земе прѣдъ видъ състоянието, въ което се намирала българщината до 1860 г., подавена отъ гърцизъмъ, безпомощна и лишена отъ свой народностенъ обликъ, трѣбва да се признае, че успѣхътъ на варненскитѣ българи, да се сдобиятъ вече въ 1862 г. съ свое училищно здание и съ добръ уредено училище, въ което изпращали дѣцата си не само българитѣ, но и мнозина гагаузи и др. е билъ голѣмъ успѣхъ отъ морално и практическо значение. И варненскитѣ българи сж могли да бждатъ толкова по-горди въ съзнанието за своя успѣхъ, че той е билъ извоюванъ въ такъвъ единъ центъръ на гърцизма, какъвто е билъ въ онова врѣме Варна и при постоянни прѣчки и противо-дѣйствия отстрана на варненскитѣ гъркогагаузи. Пълниятъ успѣхъ и училището е издигалъ варн. българи прѣдъ очитѣ на другородцитѣ, а главно на самитѣ тѣхъ и имъ е давалъ крилъ за нови успѣхи. Ето така, въ борби и успѣхи е растѣлъ и израсъталъ българскиятъ националенъ духъ въ гр. Варна.

Първиятъ български учителъ въ Варна Константинъ То-

1) Тази рѣчь е писана съ дребенъ, не особено красивъ и обработенъ почеркъ, тукъ-тамъ съ зачерквания, което сочи, че е черновка. Не се казва изрично отъ кой учителъ е произнесена, но почеркътъ съвсѣмъ не прилича на хубавия почеркъ на Костадинъ Тодоровъ Арабаджиевъ отъ саморжното негово писмо, което привеждаме по-долу. Трѣба да се прѣдположи, че автографътъ е на Доброплодни, който на тържеството въ 1862 г. се подвизавалъ като ораторъ.

доровъ Арабаджиевъ останалъ учителъ въ Варна три години. Третята учебна година 1862/3, когато било изкарано и открито новото училищно здание, когато числото на ученицитѣ станало твърдѣ голѣмо и нуждитѣ на училището се увеличили, българската община ангажирала за главенъ учителъ И. С. Доброплодни, който разширилъ уредбата на училището и въвелъ класове. Костадинъ Тодоровъ Арабаджиевъ останалъ една година като помощникъ на Доброплодни, и на края на третята година по нѣкои причини билъ принуденъ да напусне варненското училище и да се прѣдаде на друга работа. Въ архивата на г. Б. Даскаловъ въ Трѣвна се намира слѣдното саморъчно писмо на първия български учителъ въ Варна до П. Р. Славейковъ и то, отъ надвѣчерieto на напушането му варненското училище. Това писмо, което прѣдавамъ тукъ изцѣло, е характерно за личността, схващанията и убѣжденията на първия български варненски учителъ.

Словѣснейшій Учителю!

Господ. П. Р. Славейковъ.

Въ Джумая.

Като по случай нашій приятелъ трѣгва днѣсь за Панаиря, по търговскитѣ си дѣла, взехъ смѣлость да пожелаая добротото разположеніе на здравіето, тоже да ви чрѣзмѣрно възблагодаримъ за временно то благодарѣніе, което ма удостоихтѣ да бждж въ приморскій градъ на милото ни Отечество Българія градъ Варна. Впрочемъ гордѣясж като на правихъ начало подъ учитѣльското си званіе да развѣж духа на Българизма въ тоя погагаузенъ народъ, и жь, Впрочемъ макаръ и стараніе то ми да бѣше твждѣ утѣкчитѣлно почувствовано вѣчнж народнж наградж — Като въ товаостояніе тригодишно намирамъ (въ учили)щето днѣсь около до 150 ученика по(-вече). — Това е прочее моето най-първо преиму(щество) което сполучихъ чрѣзь Господство ви. Тѣй сжщо и азъ въ будущемъ ще изпълня Отеческитыси длъжности до като бждж въ това званіе. Впрочемъ като на бжрго станж желая Вашій честный отговоръ и наставленіе за които ще ви бжда вѣчно признателенъ за всичкиты благодарѣнія.

Оставамъ съ всичкатж си къвасъ почтенность и преданность като съмъ честить да бжда за всегда Вашъ покорный ученикъ.

Варна 23 Априлія 1863.

(под.) К. Теодоровъ.

Прѣзь петата учебна година 1864/5 отъ сжществуването на училището Варненската община е имала щастието да спечели за учителъ Петко Р. Славейковъ, който дотогава учи-

телствувалъ извѣстно врѣме въ Ески-Джумая. Изглежда, че прѣзъ Януарий, а може би и въ първитѣ дни на февруарий 1865 г. той е билъ още учителъ въ Варна. Въ едно писмо отъ Е.-Джумая, отъ 12 февруарий 1865 г., бившиятъ му ученикъ Жеко Иванчовъ Мараджиевъ му пише въ Варна, като му иска книги. Това писмо е запазено въ архивата на г. Б. Даскаловъ въ Трѣвна. Въ него се казва между другото и слѣдното:

„За туй днеска омисленъ какво да правя, зехъ перото писменно да ви по питамъ за здравіето ви и за доброто ви име, че сте станалъ по общо мнѣніе Даскалъ въ Варна, и дано сж продължи за дълго време, Ако виждашъ да си спокоенъ, и ако ся вижда пріятно, и Ако тамкашнитѣ старейшини имжтъ съгласіе.“

Но Славейковъ не изкаралъ учебната година и скоро слѣдъ това заминалъ за Цариградъ като редакторъ на българския прѣводъ на библията. Какво влияние е оказалъ Петко Р. Славейковъ прѣзъ кратковрѣменото си прѣбывание въ Варна и непосредствения си допиръ съ варненскитѣ българи, не се знае за сега. Обаче, надали може да има съмнѣние, че стоеието, като учителъ на единъ такъвъ старъ, изпитанъ и широко извѣстенъ вече народенъ дѣецъ не е могло да ми не безслѣдно за настроението и стремежитѣ на варненскитѣ българи. Ние посочваме тукъ на едно забѣлжжително съвпадение: на прѣбыванието на Славейкова въ Варна прѣзъ Януарий до февруарий 1865 г. съ фактическото църковно отдѣляне на българитѣ отъ гърцитѣ чрѣзъ откриване на отдѣлна българска църква съ собственъ български свещеникъ и българска служба прѣзъ февруарий сжщата година. Въ врѣме на тѣзи събития Славейковъ е билъ вече въ Цариградъ, обаче, едно писмо на видния варненски български първенецъ Р. х. П. Мавридовъ до него, което привеждаме по-долу, и въ което се излагатъ подробно всички случаи при откриване на първата българска църква въ Варна, идва да подсѣти че Славейковъ, както и не може да се очаква другояче, не е билъ чуждъ на националнитѣ стремежи на варненскитѣ българи, а напротивъ ги е подклаждалъ и конкретно се явявалъ далеченъ вдѣхновителъ на казанитѣ случаи. Отъ тукъ явно прозира, какъ е повлиялъ той прѣзъ кратковрѣменното си прѣбыване въ Варна.

Голѣма честъ е за тогавашнитѣ варненски българи и свидѣтелство за тѣхния голѣмъ патриотизъмъ и висока култура стремежътъ имъ и успѣхътъ имъ да привлѣкатъ въ своето новоосновано училище още въ първитѣ години едни отъ най-добритѣ научни сили въ цѣла България, каквито сж били безсъмнѣно, Славейковъ и Доброплодни. И задача остава на бъдация историкъ да изслѣдва и оцѣни по-напространно, ка-

кво влияние и какви слѣди сж оставили тѣзи двама видни наши хора върху варненското българско общество.

Съ откриването и закрѣпването на първото българско училище въ Варна варненскитѣ българи за пръвъ пжтъ слѣдъ столѣтия добили единъ вѣншенъ изразъ на своята национална обособеностъ. Тукъ българската нация възкрѣсвала за новъ животъ.

Обаче, успѣхътъ на варненскитѣ българи не е билъ още пълнъ. Училището издавало, наистина, националния обликъ, но само посрѣдъ българи и отчасти спрѣмо гърци, но по отношение на турската власть, която признавала народноститѣ въ лицето на тѣхната църква и църковни водители, то не е имало такова значение. Варненскитѣ българи се подчинявали църковно на патриаршията и тѣхенъ формаленъ прѣдставителъ прѣдъ властта е билъ се още варненскиятъ гръцки владика. Дѣйствително, прогласената отъ Илариона Макариополски прѣзъ 1860 г. раздѣла на българска свободна църква отъ патриаршията извикала извѣстна промѣна, по-скоро замѣгляване въ това положение. Обаче, докато варненскитѣ българи се черкували общо съ погърченитѣ варненски гагаузи въ гръцкитѣ черкви, служили си съ гръцкитѣ свещеници при вѣнчавка, кръщение, смъртъ и други църковни нужди, изобщо се задоволявали съ гръцкото духовенство и му се подчинявали, раздѣлата имъ отъ патриаршията и гърцитѣ и обособяването имъ въ особна нация, отдѣлна отъ гърцитѣ, не можало да има пълно значение и сила за турската власть, въпрѣки основаването на особна училищна община. Трѣбвало отдѣлна българска църква за да бжде раздѣлата пълна, за да изпжкне българскиятъ елементъ въ Варна като напълно обособена народностъ. Слѣдъ здобиване съ свое училище, вниманието и усилията на варнен. българи се насочили именно къмъ тази цѣль.

Прѣбиването на П. Р. Славейкова въ Варна не останало, изглежда, безъ влияние върху духа и настроението на варненскитѣ българи. На 30 ноемврий 1864 г. умрѣлъ и варненскиятъ гръцки митрополитъ Порфирий. Начело на варненската гръцка митрополия идвало вече ново лице и съ това всички връзки, лични или др., които свързвали още въ извѣстна степенъ варненскитѣ българи съ митрополията, прѣстанали да сжществуватъ. Свещеникъ Константинъ Джновски, който е билъ дотогава на служба при гръцката митрополия и въ тѣсни връзки съ покойния Порфирия, напусналъ службата въ гръцката митрополия и се оттеглилъ въ село Хаджрджа. Въпросътъ за българска църква въ Варна е билъ вече на зрѣлъ. Въ самото начало на 1865 г. станало събрание на варненскитѣ българи въ кантората на Сава Георгиевичъ, дѣто се рѣшило да се иска въ единъ протестъ прѣдъ правителството и патриаршията скорошното разрѣшение на българския цър-

ковенъ въпросъ и позволение да си иматъ българитѣ въ Варна собствена църква, като заплашвали иначе да зематъ насилла една отъ гръцкитѣ. Този внушителенъ протестъ билъ приподписанъ отъ 50—60 села на варненския санджакъ и изпратенъ въ Цариградъ. Обаче, властта въ Варна зела мърки за прѣдотвратяване на насилия. За избѣгване на смутове и кръвопролития българитѣ се отказали отъ своето насилствено намѣрение и рѣшили да прѣвѣрнатъ въ църква долния етажъ отъ училищното здание. Подробноститѣ около това тѣй важно за развитието на българщината въ Варна събитие не бѣха досега добръ известни. Знае се нѣщо отъ устното прѣдание, обаче, твърдѣ малко и блѣдо. А тѣзи тѣй важни съобщения сж едва отъ 50 години. Щастливата случайность е искала, обаче, да се запази единъ документъ отъ онова врѣме, който ни дава автентично изложение на работитѣ въ свръзка съ основанието и откриването на първата българска църква въ Варна. Това е едно писмо отъ варненския български търговецъ Рали х. П. Мавридовъ до П. Р. Славейковъ въ Цариградъ, за което споменахме по-горѣ, че се съхранява отъ г. Б. Даскаловъ въ Трѣвна.

Рѣшили веднѣжъ да иматъ българска църква, варненскитѣ българи се споразумѣли, да извикатъ отъ Хаджджа за свой свещеникъ Константина Джновски. На 8 февруарий 1865 г. сжщиятъ пристигналъ въ Варна, като първи варненски български свещеникъ. На другия день варненскитѣ българи се събрали на съборъ въ училището и рѣшили едногласно да прѣвѣрнатъ долния етажъ на училището въ храмъ. Веднага било съставено едногласно писмо, подписано отъ всички българи и попъ Косгадинъ е билъ изпратенъ въ селото си Хаджджа да донесе антиминосъ, одежди и др. потрѣби за новата църква. Обаче, изглежда че между българитѣ е имало двѣ течения, едно отъ които е било по-умѣрено и прѣдпазливо и е внимателно да не поврѣди съ прибързаности, а второто е било за по-бързи и смѣли дѣйствия. Първото течение е водилъ, види се, х. Стаматъ Сидеровъ, а второто Рали х. П. Мавридовъ. Послѣдниятъ, горящъ отъ нетърпение да види по-скоро въ Варна българска църква, като видѣлъ, че на 10 и 11 с. м. нищо не се прѣдприемало за цѣлтъ на 12 с. поставилъ на своя глава единъ майсторъ да обгради и приготви олтаря, а прозорцитѣ да обкове отвънъ съ дъски до половина, за да не се вижда вътрѣ, като се служи, а слѣдъ това да направи прѣстолъ и пр. На другия день сжбота до вечеръта всичко било готово. Обаче, научили се гръкогагаузитѣ и почнали да интригуватъ прѣдъ мютесарифина, че българитѣ почнали да строятъ ужъ църква. х. Стаматъ трѣбвало сега да урежда работата прѣдъ властта, поради което произлѣзло спречкване между него и Рали за самоволнитѣ дѣйствия на послѣдния. Обаче, започнатата работа продължила.

Въ сжбота пристигнали попъ Костадинъ и попъ Иванъ отъ Хаджрджа съ антиминосъ, икони, одежди и всичко нужно за църквата. На другия день, недѣля, трѣбвало да се отслужи служба въ така приготвената църква отъ двамата свещеници. Попъ Костадинъ пратилъ да извикатъ Рали х. Мавридовъ, защото отъ общинаритъ никой не се вѣствалъ, но той отказалъ да иди, понеже х. Стаматъ го билъ изгонилъ и му казалъ да не стѣпва вече въ училището. Умѣрената партия, която види се водила общинскитъ работи, се колебаела силно и пратила да съобщатъ на свещеницитъ, че не бива да служатъ въ Недѣля. За да не прѣдизвика раздоръ, попъ Костадинъ не служилъ литургия въ недѣля на 14 с. а само били изчетени часоветъ и извършенъ водосветъ, слѣдъ което събраниятъ народъ си разотишълъ доволенъ и радостенъ. Вечерята имало вечерня, съ четене на евангелието, на която присѣствувалъ и Р. х. Мавридовъ, а на другия день, понедѣлникъ, започвали заговѣзни. Като узнали гръкогаузитъ, че българитъ служатъ въ училището си на български, веднага още въ недѣля се събрали въ гръцката митрополия, да обсъждатъ, какъ да попрѣчатъ и развалятъ работата. Тѣ писали на патриарха за станалото и го молѣли да подѣйства за да въспрѣ българитъ. Сжщия день, недѣля, тѣ отишли при мютесарафина и протестирали и го молѣли да забрани на българитъ да четатъ и на български, като пуцали най-различни интриги противъ тѣхъ. Обаче, мютесарафинътъ, който билъ добръ освѣдоменъ отъ тайно пратени свои хора, не обърналъ внимание на тѣзи интриги. Това поведение на властта окуражило и по-умѣренитъ измежду варненскитъ българи, така че на другата слѣдваща недѣля, т. е. на 17 февруарий 1865 год., била отслужена първата служба отъ Константина Джновски въ новооснованата църква.

Това сж перипетиитъ, прѣзъ които е миналъ въпросътъ за откриване на първата българска църква, Св. Архангелъ Михаилъ, въ Варна. За тѣхъ свидѣтельствува споменатото погорѣ писмо на Р. х. Мавридовъ до П. Р. Славейковъ въ Цариградъ отъ 17 февруарий 1865 год.

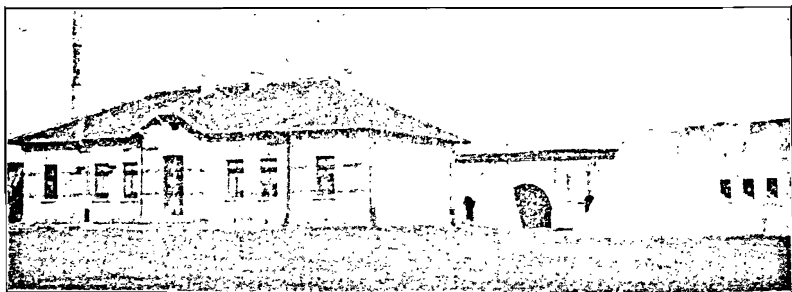
По такъвъ начинъ варненскитъ българи се сдобили и съ своя българска църква, въ която слушали словото божие на роденъ езикъ. Съ това тѣ прѣминали още единъ, твърдъ важенъ етапъ къмъ своето пълно възраждане. Отъ тѣй нататкъ варненскитъ българи образували една яка църковноучилищна национална организация, която отъ день на день ставала се по-здрава и силна, оплотъ и залогъ за тѣхното бъдаще като народъ свободенъ.

IV.

Х. и К. Шкорпилю.

Печатъ на княза Михаилъ-Борисъ.

По пѣтя къмъ мѣстонахождението на печата. Тръгваме по новото шосе отъ Варна къмъ с. Франга, край общинския лозовъ разсадникъ. Спираме до моста на франгенската рѣкичка. Гледаме охранителнитѣ зидове на брѣга ѝ; тѣ прѣдпазватъ града отъ поройнитѣ наводнения.*) Отъ моста шосето постепенно се качва край двата резервоара на варненския водопроводъ и край старото турско укрѣпление. Обръщаме се нѣколко пѣти за да се наслаждаваме отъ великолѣпната гледка на Варна, морето, галатския носъ и гориститѣ възвишения на южния хоризонтъ, въ които се гледа бѣлата черта на бургашкото шосе. Къмъ изтокъ гледаме кржглестата могила Турна-Тепе и надъ нея най-високия връхъ въ околността на града — Каменица (Ташлж-Тепе). Продължаваме лѣтитъ. Прѣдъ насъ се гледа на сѣверния хоризонтъ безжицната телеграфна станция до. с. Г. Франга. Подъ нея се жел-

Фиг. 23. — Безжицната телеграфна станция до с. Г. Франга, построена въ турското укрѣпление, което съставлява часть на голѣмия укрѣпенъ лагеръ между с. Г. Франга, с. Еникьой и върха Ташлж-тепе (гл. фиг. 9).

тенѣятъ пѣсѣчни брѣгове. Задъ резервоаритѣ стигваме до вѣтреницата, отъ дѣто се разкрива хубава гледка на западната

*) Рѣкичката е обикновено малка, но при поройнитѣ дъждове тя силно се наводнява. Градѣтъ (V участъкъ) е билъ нѣколко пѣти отъ нея наводняванъ. За да се прѣкрати тази опасностъ, съградени били охранителнитѣ зидове. Сега е изложена на наводненията новата махала; между града и новитѣ гробища. Водата докарва голѣми блокове и много пѣсѣкъ. Това нѣмало прѣди освобождението ни, защото тогава е имало подъ билото (сърта) до с. Г. Франга двѣ голѣми джбови гори, нарѣчени „Априянъ курусу“ и „Акерманъ Мехмедъ курусу“, споредъ имената на ступанитѣ имъ. Съ изсичането имъ пѣсѣчните пластове, находящи се подъ билото, почнали да се ронятъ и завличатъ отъ дъждовнитѣ води. Завличането продължава и ще причини още много поврѣди на новитѣ квартали, на западъ отъ града.

часть на варненската долина съ езерото. Съгледваме възвишенията, които я заграждат. На западния хоризонт се гледа върхът Харманъ-кая и на югозападния Черни връхъ (Каратепа). Между двата съгледваме двѣ бѣли малки петна, пѣсцитѣ надъ с. Бѣлево (Гебедже). На лѣво отъ Харманъ кая стрѣмния връхъ Сакаръ-Тепе, а на дѣсно върха Чакмакъ (надъ с. Девня). Въ долината съгледваме бѣлата черта на шосето за Шуменъ и на дѣсно отъ нея голѣмо бѣло петно; отъ него къмъ с. Бѣлево се почватъ извѣстнитѣ дикилиташи. Задъ петното сж изворитѣ Харамидере, отъ които иде водата на варненския водопроводъ. Шосето е било построено съ трудова повиностъ (ангария) по заповѣдъ на русенския Митхадъ паша (прѣди около 55 год.). Прѣди построяването на шосето, пжтьтъ за Шуменъ вървѣлъ край езерото; по него е миналъ, прѣди 84 години, възобновителтъ на Варна, султанъ Махмудъ II, който е опѣванъ съ бомбастически стихове въ надписа на чушмата прѣдъ общинския театръ. Султантъ благоволил да посѣти града ни, за да види новата крѣпостъ и други здания, построени по негова заповѣдъ. При напушането града той е подарилъ на варненскитѣ първенци (чурбаджии) по единъ кафтанъ (горна дълга дреха). Отъ Варна е заминалъ султантъ за Шуменъ, като е спрѣлъ въ с. Девня, Ясж-тепе и др. дѣто сж били построени за него особени кьошкове за почивка и за прѣношуване. Въ дружината на султана се е намиралъ извѣстниятъ германски офицеръ Молтке.*) При погледа на голѣмото бѣло петно изпрѣчва се въ мисльта ни единъ епизодъ отъ Освободителната война. Прѣзъ една тъмна, зимна нощъ минава тукъ отъ Добричъ за Гебедже група казаци, прѣдвождани отъ наши селени. Казацитъ минаватъ прѣдпазливо, особено като сж наближили шосето. Стигатъ прѣзъ дикилиташитѣ на гарата Гебедже, взиматъ въ плѣнъ началника и разрушаватъ съ динамитъ желѣзнопжтната линия, за да прѣкъснатъ съобщението между Варна и Шуменъ.

Вѣтърницата, край която минаваме е съградена върху мергелни пластове, морска утайка (миоценъ); въ тѣхъ сж били намѣрени вкаменени кости на тюлени¹⁾. Продължаваме пжтьтъ

*) По желанието на султана, Молтке е направилъ една скица на тържественото му влизане въ Варна; той я изпратилъ въ Цариградъ, за да се направи споредъ нея, отъ нѣкой художникъ, картина. Интересно би било да може да се снабди варненския музей съ копията на картината, която се намира, види се, въ султанския дворецъ. Слѣдъ заминаването на султана, обѣсенъ билъ въ Варна Васѣфъ бей, секретаря му. Обѣсването на бея е било оповѣстено на населението съ топовенъ гърмежъ.

1) Въ подобни пластове (лѣски), които излизатъ около два километра на западъ отъ вѣтърницата намѣрихме вкаменени листа на тропическото дърво „канела“ (*Cinnamotum*). Листата сж продълговати и иматъ три жилки. Извѣстно е че канелата расте въ източна Индия—Цейлонъ и др. Това намиране на вкамененитѣ листове показва, че въ онава врѣме, когато се утаявали лѣскитѣ (въ миоцена) климатътъ въ Варненско билъ тропически.

по шосето и слѣдъ малко стигваме до двѣ високи пирамидални тополи. Отбиваме се, прѣдъ тѣхъ на лѣво, по единъ лозарски пжтъ. Минаваме край други двѣ тополи и слѣдъ петъ минути, стигваме до една хубава група трепетлики — тополи съ изворче. Изгледътъ отъ тука е великолѣпенъ. Гледаме цѣлата варненска долина. На южния ѝ хоризонтъ се съгледва синкавиятъ силуетъ на Гулицкия Балканъ съ върха Голиша, Перченли-тепе и други. Отъ острия Перченли се почватъ прѣградни римски стѣни, които достигатъ до едно близко укрѣпление, което има видъ на осмогълникъ съ порти, укрѣпени съ кули. Това сж „хемскитѣ порти“, на римския пжтъ отъ гр. Анхиалъ прѣзъ Балкана. Спомваме си за слѣдния епизодъ изъ историята: Къмъ края на петия вѣкъ сл. Хр. остготскиятъ владѣтель Теодорихъ билъ повѣренъ отъ византийския дворъ съ защита на Мизия (сѣв. България) противъ нападенията на сѣвернитѣ народи. Въ това врѣме билъ императорътъ Зено. Настанали при двора смушения. Зено избѣгалъ въ Анадолъ и на прѣстолъ се покачилъ Басилискъ. Въ тѣзи смушения се присѣединила една частъ отъ остготитѣ къмъ Басилиска, а другата къмъ Зено. Послѣдниятъ помогилъ Теодориха, който билъ въ гр. Марцианополъ (Девня), да му се притече на помощъ. Зено обѣщаль, че ще изпрати до „хемскитѣ порти“ 12,000 войници. Теодорихъ се отправилъ къмъ портитѣ безъ да намѣри тамъ Зеноновата войска!

Прѣдъ насъ гледаме близкото село Пашакъой и отсамъ него двѣ могили, наречени „Мешели-Тепе.“ Старото имъ название е Санджакъ-Тепе и Мурадъ-Тепе. На дѣсната е било поставено, въ сражението 1444 г., Мохамедовото знаме (санджакъ), а на лѣвото е стоялъ султанъ Мурадъ. Отсамъ могилитѣ е билъ центърътъ на турската армия съ юначнитѣ еничери, които образували около султана обржчъ и съ голи остри ками въ ржцѣ чакали съ нетърпение, атаката на невѣрниците (гявуритѣ). Прѣдъ еничеритѣ били поставени камили за да плашатъ конетѣ. Християнската войска, начело съ Владиславъ, се е намирала отсамъ могилитѣ. Къмъ 3 часа подиръ обѣдъ Владиславъ, безъ да пита опитния си пълководецъ Янко, спусналъ се съ 500 конника къмъ неподвижната стѣна на еничеритѣ, пробива я и влиза между тѣхъ. Слѣдъ малко стѣната се затвори. Сждбата на краля е била рѣшена! Единъ опитенъ старъ еничеринъ, на име Ходжа-Хадъръ, прѣсѣкалъ главата на кралския конь, свалилъ краля и съ единъ замахъ му отсѣкалъ главата. Занася я на султана, който го прѣгърналъ нѣколко пжти, благодарилъ му и богато го възнаградилъ. Като извадилъ кралската глава отъ шлема, заповѣдалъ да я натѣкнатъ върху единъ дълъгъ пѣртъ и да я носятъ изъ боището. Извѣстието за смъртта на краля се разпространило съ свѣткавична бързина на боището. Християнитѣ обезкуражени ударили въ бѣгъ къмъ Добруджа, прѣслѣд-

вани отъ турцитѣ. Споредъ турскитѣ лѣтописци боището било покрито съ труповетѣ на „дьяволската гявурска тълпа.“

Продължаваме пѣтя и слѣдъ десетъ минути стигваме до паметната мѣстность „Теке-Караачъ.“ Минаваме мостъ прѣзъ сухъ дѣлбокъ долъ. Прѣдъ нами се изпрѣчва разкошенъ кѣтъ съ два голѣми брѣста (кара-ачъ) на дѣсно и съ единъ малъкъ на лѣво, върху едно възвишение, дѣто се е намиралъ още прѣди 30 години, единъ турски гробъ (теке).

Теке-Караачъ. По пѣтя къмъ близкитѣ брѣстове минаваме край една чушма. Подъ пѣтя се намира голѣмото лозе на Данаилъ Мановъ (17 декара); надъ него е единъ малъкъ връхъ, върху който се е намиралъ турскиятъ гробъ (теке). Надъ пѣтя е лозето на Коста Касапина (2690 кв. м.) и на Илия Мутафовъ (3585 кв. м.). До послѣдното сж двата голѣми брѣста съ общинско мѣсто (228 м.) и надъ него лозето на Парушевъ (3772 м.) Прѣди 20 години е имало тука още единъ грамаденъ брѣстъ. На общинското мѣсто е матка (глава) на изворъ¹⁾. Отъ нея е прѣкарана водата въ „водна стая“ подъ брѣга на пѣтя; малка часть отъ водата е прѣкарвана въ чушмата, а по-голѣмата въ варненския водопроводъ, който минава подъ лозето на Манова. Близу до стаята се е намиралъ старъ резервоаръ,²⁾ отъ който била прѣкарвана водата отъ извора до Варна съ каналъ и послѣ съ глинени трѣби. Близу до водната стая е турскиятъ гробъ. Качваме се къмъ него по една стрѣнина. Оставаме очудени отъ гледката, която се открива отъ тука. Подъ насъ, като на дланъ, се гледа цѣлата варненска долина съ свѣтлото езеро, тъмното море и съ града Варна. Разкошна мѣстность! Тъкмо на срѣщу, задъ езерото, се намира, подъ върха Джанаваръ, старохристиянската светиня отъ врѣмето на Константинъ Велики. За брѣстоветѣ сж запазени слѣднитѣ прѣдания. Едно врѣме сж дошли въ текето нѣколко дервиши; тѣ сѣднали до матката на извора. Слѣдъ като си починали, заминали, като оставили тоягитѣ си забучени въ земята. Отъ тѣхъ сж израстнали брѣстоветѣ. У християнското население се е запазило слѣдното интересно прѣдание. Едно врѣме хвъркнала върху голѣмия брѣстъ икона на Св. Богородица.³⁾ Събрали се християнитѣ отъ цѣлата околия за да я снематъ и занесатъ въ града. Докарана била кола на единъ християнинъ. Иконата била турена на колата, но немогла да мръдне отъ тежестъта на иконата. Опитали се

1) Изворътъ изпуща въ една секунда 1'20 литри вода.

2) Той е прѣставлявалъ дългъ каналъ (0'6—0'8 м. широкъ 1'5 м. високъ и 52 м. дългъ). Оггорѣ е билъ покритъ съ голѣми плочи. Стѣнитѣ му сж били изградени отъ ломенъ камъкъ съ червенъ хурусанъ. Дъното било покрито съ тънки плочки. Отъ канала е била прѣкарвана водата за Варна прѣзъ единъ малъкъ каналъ, който ималъ сжщата направа както римскиятъ водопроводъ отъ Кестеричъ до Варна. Въ турско врѣме водата била прѣкарвана съ глинени трѣби.

3) Казватъ, че тя хвъркнала отъ с. Джиздаркѡй (до гр. Провадия).

съ друга кола. Случи се сжщото. Най сѣтнѣ билъ направенъ опитъ съ турска кола. Случи се пакъ сжщото. Сжвѣщавали се тогава първенци какво да направятъ. Рѣши се да се направи опитъ съ единъ младъ, невиненъ и праведенъ турчинъ; той дошелъ съ здрава кола, въ която били впрѣгнати млади волове. О чудо! Колата тръгна къмъ града. Много народъ слѣдвалъ шествието съ благословене. Като стигнала колата въ града, тя спрѣла на едно широко праздно мѣсто. Това спиране било знакъ, че иконата желаела да остане на това мѣсто. Първенцитѣ рѣшили да се дѣйствува прѣдъ тогавашнитѣ турски власти да се позволи построяване на черква върху празното мѣсто. Турскитѣ власти позволили. Построй се черква Св. Богородица (Панагия).¹⁾

Споредъ единъ гръцки надписъ, зазиданъ въ южната стѣна на черквата (близо до олтаря), съгражданието ѝ е станало въ 1602 г. Надписътъ гласи: „устрои се тоя свети храмъ на прѣсветата наша Богородица съ помощта и разносцитѣ на всички благочестиви християни на тоя градъ²⁾). Иконата на Св. Богородица, находяща се върху иконостаса на черквата, е обкована съ сръббро. Споредъ надписа, който има на нея, се вижда че тя е била направена въ 1646 г. отъ Хаджи Христодулъ, родомъ отъ гр. Синопъ. Надъ входната черковна врата има дълъгъ гръцки надписъ, въ който има слѣдната забѣлѣжка, поставена въ скоби: „Въ замѣна постройка на мюсюлмански храмъ (джамия) въ ужасни, тѣжни и мѣчни врѣмена“. Съставителтъ на надписа съобщава въ него, че всичко, което пише е по прѣдание. Слѣдъ това прибавя, че храмътъ е основанъ въ 1646 г. и възобновенъ въ 1896 год. Неясна е бѣлѣжката „въ замѣна постройката и др.“³⁾.

„Тѣжнитѣ, ужаснитѣ и мѣчнитѣ врѣмена“ иматъ, види се, връзка съ разбойническитѣ нападения на нашия черноморски брѣгъ отъ запорожитѣ казаци въ първата половина на XVIII вѣкъ. Нападенията имъ се отличавали съ необикновена смѣлость и изненада⁴⁾.

Храмътъ св. Богородица се е славилъ поради чудотвор-

1) И. Николао. Одисосъ (на гръцки), стр. 246.

2) Извѣстия на Варненското Арх. Дружество III стр. 81.

3) Извѣстия III, стр. 82.

4) Турското правителство е назначило тогава за силистренски управител Мелекъ-Паша съ специална мисия да защити черноморското крайбрѣжие отъ казашкитѣ нападения. Пашата е билъ придружаванъ отъ турския пѣтешественикъ Евлия Челеби (въ 1656 г.) при неговитѣ пѣтувания; той е билъ даже очевидецъ на едно казашко нападение на гр. Балчикъ. Градътъ билъ подпаленъ отъ четири страни. Настана панически страхъ между населението. Нападателитѣ почнали да плячкосватъ. Единъ пѣтъ казацитъ се промъкнали съ лодки прѣзъ устието на Камчия и разграбили нѣколко села край рѣката. На връщане обаче пѣтъта на тѣхъ е билъ прѣсеченъ и тѣ били изклани до единъ. Отъ тогава казацитъ не сж посмѣли да дойдатъ насамъ (Пер. списание. XXI. 1909, стр. 672).

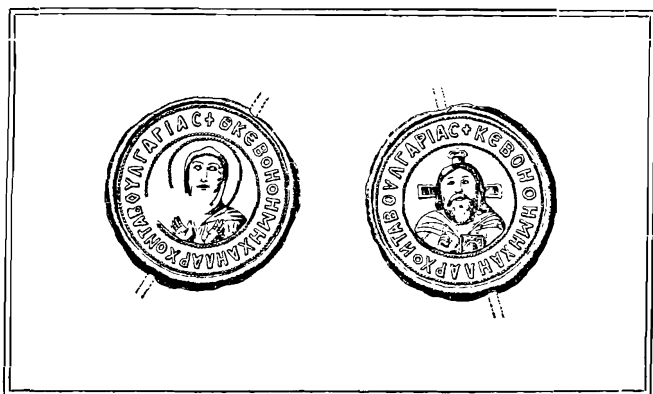
ната икона. Въ деня на тази светица се е събиралъ много народъ отъ близки и далечни мѣста. За курбанъ донасяли овни, телета, биволи и др. Въ голѣми казани приготвявана била храна. Три деня траялъ празникътъ. Една година гръцкиятъ владика Йоакимъ забранилъ курбана. Почнало да вали непрѣкъснато три деня и нощи. Научилъ се за това варненскиятъ паша, повикалъ владиката и го изгълчалъ, защо е запрѣтилъ курбана. Владиката позволилъ да се направи курбана и дъждътъ веднага спрѣлъ.

Находки. Върху мѣстността около Теке-Караачъ обърнахме внимание още прѣди 20 г., когато се намѣриха тука нѣколко древнебългарски монети. Тогава още прѣгледахме мѣстността и констатирахме, че при обработване лозята около брѣстоветъ излизатъ основи на древни здания, мряморни плочки, тухли и др. Центърътъ на постройкитѣ се намира въ лозето на Илия (до брѣстоветъ), дѣто прѣдполагахме да се е намиралъ храмъ, защото тукъ се намѣриха парчета отъ мазилка съ слѣди отъ черковенъ живописъ. Притежателятъ на лозето ни съобщи, че е намѣрилъ, прѣди нѣколко години, единъ голѣмъ мряморенъ камѣкъ, който оставилъ въ земята. Прѣдприехме разкопка (сондажъ) и намѣрихме камѣка; той е голѣмъ прагъ съ дължина 2'3 м., ширина 0'57 м. и дебелина 0'32 м. Отгорѣ му има четири кржгли дупки за оситѣ на врати. Подъ камѣка намѣрихме подова мозаика отъ мряморни плочки. Слѣдъ нашитѣ разкопки почна Данаилъ Мановъ да реголва лозето си. Освѣнъ резервоара, подъ водната стая, намѣрени били основи на една малка четвъртита сграда, залѣпена до пѣтя, срѣщу синора на лозята на Илия и на Коста. До югоизточния жгълъ на постройката се намѣри паметниятъ печатъ на Михаилъ-Борисъ. Работникътъ, който го намѣри, ударилъ печата съ копачка и поврѣдилъ частъ отъ лицевата му страна, върху която се намира ликътъ на княза. Печатътъ билъ прѣдаденъ на музея отъ Данаилъ Мановъ.

Открититѣ основи образували югоизточната частъ на мѣнастира. Върху тѣхъ е имало, види се, изградена двуетажна паянтова постройка; тя се намирала върху най-личното мѣсто на мѣнастира съ най-красиви изгледи. Нѣма съмнение, че въ нея е било жилището на игумена. Отъ сѣверозападния жгълъ на постройката е излизалъ единъ зидъ къмъ западъ; той образува основата на слога, по който върви пѣтятъ отъ синора до брѣстоветъ и нататѣкъ до височинката, дѣто е билъ турскиятъ гробъ. Отъ сѣвероизточния жгълъ на постройката излизалъ другъ зидъ, право къмъ сѣверъ, по синура на Илиевото и Костовото лозе. По-горѣ зидътъ образувалъ издадена частъ, дѣто е била, види се, мѣнастирската порта и здания. Сѣверниятъ и

Прѣзъ 1605 г. единъ казашки отрядъ опожарилъ Варна и разбилъ турския флотъ, като е плѣнилъ нѣколко голѣми лодки „галери“ (Енциклопед. руски словарь).

западниятъ зидъ на мѣнастира е минавалъ подъ склона на лозето на Илия къмъ Парушево (надъ брѣстоветѣ) и е достигалъ близу до турския гробъ. Цѣлиятъ мѣнастиръ е завзималъ, както прѣдполагаме, най-много осѣмъ декара мѣсто. Съ изключение на четвъртитата постройка той е билъ разположенъ надъ пѣтя, на изтокъ отъ двата голѣми брѣста.

Фиг. 24. — Печатътъ на св. Михаилъ-Борисъ, князь на България (Лицето му е поврѣдено отъ ударъ съ копачка). Обозначени сж нишките, чрезъ които печатътъ билъ закрѣпенъ върху грамота или актъ.

Печатътъ¹⁾ е отъ олово (моливдовулъ). Диаметрътъ му е три сантиметра, дебелината четири милиметра и теглото 27 грама. Съхранението на печата е много добро съ изключение на малката поврѣда отъ удара съ копачка.²⁾ Печатътъ е пробитъ на дължъ съ една дупка, имѣюща диаметръ 0.004×0.002 и 0.003×0.002 м.; прѣзъ нея била прѣкарана нишката, която е свързвала печата съ грамота или съ актъ. Върху лицето на печата се намира бюста на Михаилъ-Борисъ, съ сияне (нимбъ) около главата му. Ржцѣтъ сж вдигнати върху гърдитъ за молитва (Оганы). На главата се забѣлѣзва коса (?) или гугла (?). Лицето на бюста е продълговато съ мустачки (?) и брадичка (?). Около бюста има два зърнести кржгове и между тѣхъ гръцки надписъ, който се почва съ кръстче. Надписътъ гласи: „Богородице помози (на твоя рабъ) Михаилъ, князь на България.“³⁾ Задната страна на печата има бюстъ на Исуса Христа съ дълга коса (която се спуща върху рамената), мустаци, брада и кръстовидно сияние. Съ дѣсната ржка той бла-

1) Печатътъ е направенъ споредъ нашата рисунка. Фототипичната или хелиографюрна репродукция ще бѣде публикувана на друго мѣсто, заедно съ чъртежитъ на други старини, намѣрени до Теке-Караачъ.

2) Поврѣдената частъ е обозначена като бѣло петно.

3) Печаторѣзачътъ не е билъ запознатъ добрѣ съ литературния языкъ, защото вмѣсто архонъ (князь) е написалъ архонта.

гославя, а въ лѣвата държи евангелие.⁴⁾ Между два зърнести кръгове се намира слѣдниятъ надписъ, който се почва също съ кръстче: „Господи помози (на твоя рабъ) Михаилъ, князь на България.“

Постройки. Четвъртитата постройка подъ пжтя, въ лозето на Данаилъ, е 20 разкрача дълга (ЗИ) и 10 широка (СЮ). Основитѣ сж съградени отъ ломенъ камъкъ съ бѣль пѣсчливовазовитъ хуросанъ. Дебелината имъ е 0·70 м., Освѣтънъ печатътъ се намѣри единъ отломъкъ мряморенъ корнизъ и отломъкъ на мряморенъ стълпъ (съ диаметръ около 0·40 м.). Въ храма открита била частъ отъ основитѣ на сѣверния зидъ, съ дебелина 0·70 м., съграденъ отъ квадратни (0·34×0·34×0·04 м.) и правоъгълни (0·35×0·16×0·04) тухли, съ дебели пластове червенъ хуросанъ. Подътъ на храма билъ покритъ съ мозаика; основата ѝ образува единъ пластъ отъ ломенъ камъкъ съ червенъ хуросанъ. Мозаиката била комбирана, види се, отъ тухли и отъ мряморни плочи, които иматъ видъ на квадратъ (0·085×0·085×0·04; 0·06×0·06×0·025), ромбъ (0·012×0·08×0·035; 0·09×0·08×0·03), триъгълникъ (0·08×0·07×0·010×0·02) и правоъгълникъ (0·25×0·055×0·04). Намѣри се храмова мазилка, боядисана съ разни бои. Върху единъ отломъкъ личи черна основа съ бѣла буква.

Срѣщатъ се черепици на глинени сждове (гледжосани или не), украсени съ пояси отъ успоредни черти или мрѣжовидно кръстосани линии и др. Гледжосанитѣ сждове сж типични. Намѣрени части отъ купове съ равни дъна (съ диаметръ 19 см.). Интересна е една тухла съ надписъ „Мария“; типътъ на буквитѣ е отъ IX вѣкъ. Още по-интересенъ е отломъкъ на една тухла (дебела 2 см.) съ шестореденъ, надрасканъ надписъ, съ типа на буквитѣ, които се срѣщатъ въ Омортаговия надписъ отъ Четаларе (Шуменъ—Прѣславъ). Въ единъ редъ се чете Мих(аилъ?).

Намѣренъ билъ еленски рогъ, парчета желѣзна сгурия, желѣзна руда (лимонитъ), керемиди (tegulae, imbrices), бигорни камъни (види се че отъ сводови постройки) и др. При сондажа въ храма била изкопана една яма, дълбока единъ метъръ, широка 3·50 м. и дълга 6 м. До храмовата стѣна се намѣриха два човѣшки скелета; у единъ отъ тѣхъ се е намирала до главата една продълговата стъкленичка съ тѣсно гърло и тѣсно дъно, което се завършва съ топчица. Срѣдната частъ на стъкленичката е на петъ мѣста на дължъ вдълбана. Дължината на стъкленичката има 0·10 м., диаметрътъ на гърлото е $\frac{3}{4}$ см. и на топчицата 0·01 м. Стъклото е много тънко (1 мм.)

4) Благославящиятъ Христосъ е отъ типа на всемогщия вседържител „Пандократоръ“, както е той прѣдставенъ върху купола на храма на Василия Македонянина. Този типъ господствува въ иконографията въ Ориента. Въ западнитѣ страни се е утвърдилъ типътъ на „разпятия“ Христосъ, пострадавши за човѣчеството.

Монети. Интересно е, че досега сж били намѣрени въ Теке-Караачъ само древнебългарски монети на Тодоръ Светославъ (1295—1322 г.), Михаилъ III Шишманъ (1323—1330) и отъ Иванъ Александръ и синътъ му Михаилъ (1331—1355). Монетитѣ на Светослава сж мѣдни и корубести; тѣ иматъ върху лицето изображение на царя съ низка корона на главата, яхналъ на конь; въ дѣсна ржка той държи жезълъ съ кръстъ. Надписъ: Т е о (доръ) ц (а) р (ъ). Върху другата страна на монетата се намира кръстъ, обрисванъ отъ четири трижълника, въ срѣдата на зърнестъ кржгъ. Монетитѣ на М. Шишмана сж сръбърни; тѣ иматъ върху лицето изобразенъ царътъ съ низка корона на главата, яхналъ на конь и държащъ кръстъ. Върху другата страна (опакоето) е Христосъ, облѣченъ въ дълга дрѣха, сѣдналъ на прѣстолъ, съ дѣсна ржка благославя, а въ лѣвата държи евангелие. Монетитѣ на Ив. Александръ и синъ му Михаилъ сж сръбърни. Върху лицето имъ е царъ Александръ и синъ му, прави съ низки корочи на главитѣ. Дватама държатъ по единъ кръстъ. Помежду имъ има прѣпорецъ съ дълга върлина. Доу при краката имъ, отъ двѣтъ страни на върлината има по една звѣзда. Върху задната страна на монетитѣ е Христосъ правъ, благославящъ (съ разгърнати ржцѣ).

Заклучение. Борисъ е приелъ при кръщението името Михаилъ, споредъ кръстника му, византийски императоръ Михаилъ III. По това врѣме е имало обичай да иматъ владѣтелитѣ двѣ имена: народно (Борисъ) и черковно (Михаилъ)¹⁾. Върху печата е прѣдставенъ князътъ като свѣтецъ²⁾ и монахъ (?), а не като владѣтель съ корона и княжеска одежда. Споредъ това прѣдполагаме, че печатътъ не е отъ врѣмето на Борисовото князуване, но отъ врѣмето между свалянето на Владимира и провъзгласяването на Симеона за князь.

Не ни очудва, че върху печата нѣма славянски надписъ, защото тогава официалниятъ языкъ е билъ гръцки. Извѣстнитѣ надписи на Омортага и др. сж писани на гръцки. Дори при Симеона, въ началото на X вѣкъ, единъ пограниченъ стѣлпъ носи гръцки надписъ, макаръ, че е била влѣзла въ употребление славянската азбука.

Интересно е това обстоятелство, че тъкмо сръщу Теке-Караачъ се намира паметната старохристиянска светиня на върха Джанаваръ. Околността на Варна е богата съ старохристиянски паметници. Градътъ билъ между първитѣ на „долна Мизия“ (сѣв. България), които приели християнството. Неговиятъ първи епископъ Амплиасъ е билъ ржкоположенъ отъ апостола Андрѣй, който проповѣдвалъ християнството въ черноморскитѣ страни.

1) Archiv für slavische Philologie. V. Iagic, XXI 549.

2) Борисъ е билъ, види се, провъзгласенъ за свѣтецъ, когато се е оттеглилъ въ манастира.

Апостолъ Павелъ поздравлява Амплия въ посланието си до римлянитѣ (гл. XVI, стихъ 8) така: „Поздравете Амплия въ злюбленаго ми въ господа“. Въ I—III вѣкъ сж ставали въ Варна и други черноморски градове жестоки гонения противъ християнитѣ. Въ борбата между християнството и язычеството сж загинали много мъченици. Извѣстенъ ни е отъ черноморското крайбрѣжие въ нашия край, единъ надписъ, въ който се говори за единъ проповѣдникъ на име Юлианъ, който билъ убитъ отъ „варваритѣ.“

Фиг. 25. — Първите владѣния на Аспаруха въ южна Бесарабѣя и сѣверна Добруджа (погранични и отбранителни окопи, укрѣпленіята лагерь „Онгълъ“ до гр. Исакча и до гр. Галацъ).

Види се, че Борисъ знаелъ християнскитѣ паметници на нашия край и историята имъ и че е изказалъ, вслѣдствие на това, желание да бжде покръстенъ по тѣзи свети мѣста, които сж били оросени съ кръвта на много мъченици.¹⁾ По сжщитѣ съображения Борисъ е могаль да си избере по тѣзи мѣста мѣнастиръ, въ който се е оттеглилъ.

Отъ горѣизложеното става явно, че е належащо подробно изслѣдване на паметната мѣстность „Теке-Караачъ“, за по-доброто обяснение на една отъ най-свѣтлитѣ страници на нашата история!

V.

Х. и К. Шкорпилъ.

Прѣгледъ на древнебългарскитѣ паметници.

Варненското Арх. Дружество е било най-подходящо да произведе изслѣдвания на сѣвероизточната частъ на балканския полуостровъ, дѣто е била люлката на нашата държава.

Бесарабски окопи. Аспарухъ, като напусналъ „старата велика България“, която се е намирала въ порѣчията на р. Донъ и Кубанъ, въ приазовскитѣ страни, прѣминалъ р. Днѣпъръ и Днѣстъръ и се спусналъ къмъ Дунава. Аспарухъ си построилъ за отбрана укрѣпенъ лагеръ и е поставилъ граница. Лагерътъ се намиралъ въ най-южната частъ на Бесарабия, естествено защитенъ съ р. Дунавъ, Прутъ и езерото Сисикъ (Кундукъ) и съ отбранителенъ насипъ (съ берме), който се простира отъ „Vadu lui Isac“ до р. Прутъ чакъ до езерото Сисикъ. Пограничниятъ окопъ се почва отъ р. Прутъ (до Лео-во) и се простира до устието на р. Ботна въ Днѣстъръ, на югъ отъ гр. Бендеръ. Подробното изучаване на южна Бесарабия е отъ голѣмъ интересъ за българската история.

Добруджански окопи. Сѣверна Добруджа е люлката на българската държава на балканския полуостровъ. Аспарухъ, ползувайки се отъ критическото положение на византийската империя, която била силно застрашавана отъ арабитѣ, прѣминалъ Дунава и се е установилъ въ Добруджа, като съградилъ за защита грамаденъ укрѣпенъ лагеръ до Исакча и прокаралъ пограниченъ окопъ между морето и Дунава, между гр. Кюстендже и с. Кокерлени (до Черна вода). Аспарухъ не успѣлъ да го довърши на разстояние нѣколко километра (по срѣдата). Причината на това е била, види се, тази, че византий-

1) Споредъ нѣкои византийски хронисти Борисъ билъ покръстенъ въ България, слѣдъ като билъ изпратенъ отъ Византия епископъ и духовенство (Сборникъ Нар. Ум. София XXIV. 82. Genesisius ed. Bon. 197 etc).

Към статията на Х. К. Шкорпил:
„Печат на Михаил-Борис“ (стр. 108).

Печата за който говорим в въпросната статия при намирането му е бил повреден от копачката, от образа от едната страна не се познава добре. Ний изказахме най-напред мнение, че повредения образ от едната страна на печата, представлява Михаил-Борис, аналогично с някои византийски печати и монети, върху които се намира от едната страна лика на император, а от другата — бюста на Христа. След подробни проучвания и сравнявания, дойдохме обаче до заключение, че образа представлява „моляща“ Богородица (Maria Orans).¹⁾ Михаил-Борис се е поставил под закрилата на св. Богородица и на Христа. Манастирския храм, който открихме в Теке-Караач (стр. 113) е бил, вероятно, посветен на св. Богородица. Това мнение се усилва от преданието (стр. 112) и от намирането тухла с надпис „Мария“.

Х. К. Шкорпил.

ЮБИЛЕЙ.

(Към стр. 3).

По случай 25 годишнината от основаването на варненския музей и 20 годишнината от основаването на Варненското Археологическо дружество, щеше да се отпразднува юбилей на Петров ден т. г., но ремонта на новото музейно помещение в втория етаж на девическата гимназия (стр. 5) забави и в свръзка с това забави и уреждането на музейните сбирки, та юбилей ще се отпразднува през м. ноември.

Университети, академии, дружества и вестниците в Полша и Чехия проявиха голям интерес към дейността на дружеството. През Юли—Октомври, по случай юбилей са получени поздравителни телеграми и писма от: Сената на Ягелонския Университет в Краков, от философския факултет на университета в Прага, от свободния университет в Варшава, от университета в Познан, от Академията на науките, изкуствата и словесността в Прага, от Академията на науките в Краков, от дружеството на науките в Прага (*Societas scientiarum bohémica*), от историческото дружество в гр. Львов, от научното дружество в Варшава (*Societas scientiarum Varsaviensis*), от полското дружество на родината в Варшава, от дружеството на любителите на миналото в Львов, от сюза на полските научни дружества в Львов, от дружеството на любителите на науките в гр. Пржемисл, от комитета на Д-р Мияновски в Варшава и от любителите на историята в сщия град. От Швейцария се получи телеграма от управлението на полския музей в Ра-

1) Historicky casopis. Praha. 1921, В надписите от двете страни на печата вместо дателен падеж е винителен („архонта“), както се среща такъв в някои византийски печати (Извѣстія русскаго археол. Института в Константинополѣ VIII и IX, 217 и 334, № № 32 и 122).

прсвил. Писмото на Сюза на полските дружества (Union des sociétés savantes polonaises) гласи: „Годишнината на вашето дружество ни дава щастлив случай да Ви изкажем нашите сърдечни поздравления и нашите най-добри благопожелания за блескъв успех в бъдаще. Желаем да завържем сношения с вашето дружество, което с такова благоговение култивира помена на нашия героичен крал Владислав Варненчик, погинуал в защита на християнството на варненското поле, оросено с кръвта на бжлгарски герои“.

От Академията в Прага: „Изказваме Ви за вашата многозаслужила дейност нашите най-искрени благопожелания, както за досегашните резултати на вашата пожертвователна патриотическа дейност, така и за бъдащата Ви“.

От дружеството на науките в Прага: „ . . . новия музей ще бжде украса не само на бжлгарския народ на който той е посветен, но и на чехския, от който излезли градите-лите му“.

— „Národní Listy“ и „Národní Politika“ (Прага) изтжкват културното значение на юбилея и заслугите на братята Шкорпилови по издирване бжлгарското минало, като казват, че те вървят достойно по следите на техния братовчед Константин Иречек, който написа бжлгарската история.

— Полският вестник „Gazeta Lwowska“ говори за значението на юбилея за западно-черноморското крайбрежие и за братята Шкорпилови. Вестника сжобщава една интересна бележка за Владислава.²⁾

На юбилея ще вземат участие видни гости от София на чело с Н. В. Царя и министра на Просветата Г-н Омарчевски и представителите на Полската и Чехската Република. След юбилея ще се сжвещава полският представител Д-р Т. Грабовски с дружественото настоятелството за поставяне паметен знак върху гроба до 4 килом.³⁾ и обявяване конкурс за достоен паметник на Владислав в гр. Варна.

На 10 ноември, денят в който преди 477 г. е паднал Владислав, ще се отслужи от тукашното консулство на възкржсалата братска Полша молебен и ще се джржи сказка на полския Легат Д-р Грабовски за „Владислав и значението на похода му през Бжлгари я.“

Варна, 28 Октомврий 1921 г.

От редакцията.

2) Когато, в 1444 г. стигнала в гр. Лвов вест за голямото поражение до Варна, завладяло хората там голямо безпокойствие и разочарование. Населението не повервало, че краля е убит. Общинския сжвет изпратил човек в Варна да узнае сждбата на краля. Някой си I. Liges от Чизов обеща да построи църква, ако краля е жив. Без да чака обаче известието, той е построил в гр. Лвов един параклиз, посветен на св. Леонард, в гржичарска улица (сега наричана „крал Батори“).

При печатането на настоящите редове получихме в „Nova Reforma“ (Краков) с интересна статия „От града на Варненчика“.

3) Интересното сжобщение за гроба (вж. стр. 40) от Нури О. ефенди, произсжода от „тари енджумени“ (историческо дружество) в Цариград.

ският императоръ Константинъ IV Погонатъ, щомъ като арабитъ се оттеглили отъ Цариградъ, въ 677 г., почналъ да прави приготовления да нападне Аспаруха. Императорътъ стѣкмилъ сухопътна и морска войска и потеглилъ противъ българитъ. Обаче походътъ свършилъ съ безбойна побѣда на българитъ, които слѣдъ нея навлѣзли въ владѣнията на императора, минали южна Добруджа и стигнали до „Варна близу до Одесосъ.“¹⁾

Исакченскиятъ лагеръ „Аспаруховиятъ Онгль“²⁾. Като опорни точки на лагера сж използвани стрѣмнитъ склонове къмъ Исакченското поле, къмъ долината на р. Таица и доловетъ Стайко и Пърлита. Сравнително най-достѣпна е югоизточната страна на лагера. Лагерътъ се състои отъ двѣ главни части: 1) външенъ и 2) вътрѣшенъ лагеръ и отъ 3) срѣдни окопи между двата лагера, които сж служили да пазятъ достѣпа къмъ вътрѣшния лагеръ. Общата форма на лагера е отжпенъ триъгълникъ, на който основата е обърната къмъ югоизтокъ и отжпениятъ връхъ къмъ сѣверозападъ. Страничните му стѣни сж обърнати къмъ сѣвероизтокъ (Исакченското поле) и къмъ югозападъ (долината на р. Таица). Основната линия на лагера се опира до сѣверозападния склонъ на върха Стража и отъ другата югозападна страна се опира до най-високата частъ на каменистия гребенъ Боклуджа-тепе, наречена Цигуета (397 м.). Тази страна е най-достѣпната. Цѣлата страна е дълга 7·5 км. Югозападната страна е дълга 10 км. Сѣверозападниятъ прѣсеченъ жгълъ на лагера се опира о двѣ срѣщуположни височини, Бѣлъ камъкъ и Бждила. Сѣвероизточната страна има четири опорни точки: върховетъ Бждила, Червенъ камъкъ, водораздѣленъ гребенъ и склона на върха Стража. Цѣлата дължина на тази страна е 8·5 км. Външниятъ лагеръ е обграденъ съ окопи, които съ малки изключения вървятъ по най-стрѣмнитъ мѣста. Цѣлото пространство на лагера е 48·8 кв. километра (Абобскиятъ лагеръ е 23·3 кв. килом.).

1) Въ близкото сѣстѣство на нашия градъ, наричанъ до VII вѣкъ „Одесосъ“, се е намиралъ тракийски градъ, нареченъ, както прѣдполагаме, „Варна“; той е билъ разположенъ между с. Галата и езерото. По прѣдание „стара Варна“ потънала въ езерото (подъ Джанаваръ). Когато Аспарухъ пристигналъ тукъ прѣдпочелъ прохладнитъ и гористи мѣста на Варна. Сжществувале на два града, елински и тракийски, единъ до други, е констатирано и до Балчикъ, Месемврия и др. Конс. Порфирородни говори за р. Варнасъ (X вѣкъ). Може-би, че така се е наричала рѣката, която съединявала езерото съ морето и е раздѣляла елинския градъ Одесосъ отъ тракийския Варна (Варнасъ). Руситъ заели името на нашия градъ, като нарѣкли по него града „Одеса“ (основанъ прѣди ок. 100 г.).

2) К. Шкорпилъ: „Старобългарски паметници въ Добруджа“ (въ сборника „Добруджа“, издание на съюза на българскитъ учени, писатели и художници). Съ една таблица на разрѣзѣти на окопитѣ въ Исакченския лагеръ, карта на Добруджа и лагеритъ до гр. Галацъ и Исакча (до с. Николицель). София 1917.

Окопът се състои само от насипъ отъ вжтрѣшната и ровъ отъ външната страна на лагера.

Вжтрѣшниятъ лагеръ се състои отъ три окопови крѣпости, наречени Голѣмо кале (ЮЗ), Флорилоръ кале (СЗ) и кале Гургой (СИ). Първото кале има видъ на правоъгълникъ, дълъгъ триста крачки и широкъ 80. До него личатъ двѣ заградени пространства съ окопи. Първото е залѣпено до калето; то е 180 крачки дълго и стѣснено къмъ края (до 40 крачки). Второто е самостоятелно: то е отдалечено отъ първото 30 крачки и има неправилна форма. Окопитѣ на крѣпостъта показватъ пълень профилъ, сжщиятъ съ какъвто се отличаватъ старобългарскитѣ окопи въ източна България, а именно: насипъ, берме (до 6 м. широко) и ровъ. Насипътъ е отъ прѣстъ, която е била носена отъ друго мѣсто, защото почвата на крѣпостъта е камениста. При направенитѣ отъ насъ прѣсеки въ насипа се намѣриха въ него пластове отъ 2, 3 или 4 реда тухли. Нѣма съмнѣние, че тухлитѣ сж служили за закрѣпяване на насипа. Тухлитѣ сж повече фрагменти и нарѣдко цѣли; тѣ сж повечето квадратни (0.35×0.35×0.04м.).

Другитѣ двѣ крѣпости, калето Флорилоръ и Гургой, прѣдставляватъ входни крѣпости въ вжтрѣшния лагеръ; тѣ сж напълно еднакви по устройството си. Двѣтѣ крѣпости пазятъ вжтрѣшния лагеръ въ най-достъпнитѣ къмъ него мѣста по водораздѣлния гребенъ, който тѣ прѣпрѣчватъ отъ сѣвернитѣ къмъ южнитѣ му стръмнини.

Калето Флорилоръ се състои отъ два успоредни помежду си окопа (на разстояние до 35 м. единъ отъ другъ). Калето Гургой прѣпрѣчва водораздѣлния гребенъ между малката стръмнина надъ Николицелската котловина и единъ дѣсенъ страниченъ долъ на Рагазулуй. Калето се състои отъ два успоредни окопа. Подъ склона на върха Малка Торложа се намира Малкото кале. На това мѣсто се разкрива широкъ изгледъ къмъ Исакченското поле, р. Дунавъ и бесарабската равнина. Калето има видъ на четириъгълникъ 200×150 крачки. Жглитѣ сж обърнати къмъ свѣтовнитѣ страни. Окопитѣ на вжтрѣшния лагеръ съединяватъ първитѣ три крѣпости помежду имъ. Пространството на лагера има форма на една трапедия. Цѣлото пространство на лагера заема 0.875 кв. килом. (Въ Абобския лагеръ вжтрѣшната крѣпостъ е 0.5 кв. км.). Вжтрѣшниятъ лагеръ е билъ запазенъ още съ единъ редъ окопи отъ югоизточната и сѣверозападната му страни, които прѣпрѣчватъ водораздѣлния гребенъ отъ сѣвернитѣ стръмнини къмъ доловетѣ, които пазятъ вжтрѣшния лагеръ.

Мѣстното население нарича окопитѣ съ турско име „герме“ (т. е. проточено).

Гапациятъ лагеръ. Жгълтъ, който се образува между най-долнитѣ течения на рѣкитѣ Серетъ и Прутъ съ езерото Братешъ, край лѣвия му брѣгъ, образува единъ ла-

геръ. Градътъ Галацъ се намира почти въ срѣдата между устиата на двѣтъ рѣки. Отъ сѣверозападната страна лагерътъ е заграденъ съ окопъ, който се почва на лѣвия брѣгъ на р. Серетъ, 125 км. отъ устието ѝ до с. Старо Сербещи и въ видъ на една джга отъ 27 км., изпъкнала къмъ CZ, достига до брѣга на езерото Братешъ до с. Тулучещи, близу до р. Прутъ.

Окопътъ се състои отъ насипъ, берме и ровъ. Отъ другитѣ страни лагерътъ е запазенъ отъ р. Серетъ, Дунавъ и езерото Братешъ. Галацкиятъ лагеръ пазилъ Аспаруховитѣ владѣния отъ западъ.

Варна. Аспарухъ се е установилъ, види се, най напрѣдъ въ Варна, за да земе мѣрки за осигуряване на черномор-

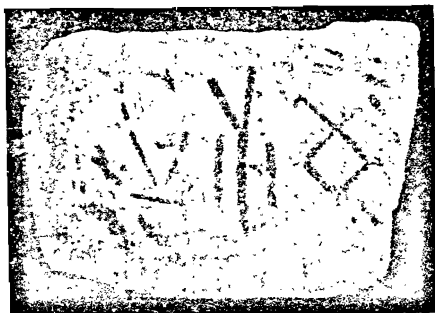
Фиг. 26. — Десантовитѣ окопи край морето, между гр. Балчикъ и Балкана (до с. Екрена, Варна, устието на р. Камчия, с. Фандъкли и Бѣла—Гюзекянъ). Пограничниятъ окопъ въ Балкана. Окопитѣ сж отбѣлзани съ пълни линии, а съ чъртечки римскитѣ крайбрѣженъ пѣтъ.

ското крайбрѣжие противъ грѣцкитѣ десанти и да прокара погранични окопи по билото на низкия източень Балканъ. Нѣма съмнение, че Аспарухъ се е срѣщналъ въ Варна съ прѣдставителитѣ на славянскитѣ племена, които населявали заета-та отъ Аспаруха страна между Дунава и Балкана и че е сключилъ съ тѣхъ отбранителенъ съюзъ. Слѣдъ уреждането на тѣзи работи Аспарухъ избралъ по-централно мѣсто, между славянитѣ и своитѣ българи, до с. Абоба (близу до Каспичанъ), та измѣстилъ едното отъ славянскитѣ племена (северитѣ) отъ устието на Карнабадския проходъ къмъ Лопушенския*).

Десантовитѣ окопи били съградени по низкитѣ мѣста на цѣлото крайбрежие между устието на Дунава и Балкана. Устието на р. Камчия било укрѣпено съ особенъ укрѣпенъ лагеръ, отъ който била изпращана войска за пазене десантовитѣ окопи. Устието имало важно стратегическо значение, защото прѣзъ него е могла да навлѣзе неприятелска войска въ вжтрѣшността на страната, по долината на рѣката и да стигне до старобългарската столица.

Пограничните окопи въ източния Балканъ се почватъ близу до морето, надъ с. Гьозекянъ и вървятъ по билото на Балкана до шосето отъ Варна за Бургасъ.

Въ десантовитѣ окопи сж били намѣрени нѣколко камѣка и колони съ старобългарски буквени знакове (руни). Петъ знакове, отбѣлѣзани въ приключената фигура сж намѣрени между с. с. Бѣла и Гьозекянъ. До Варна е намѣрена мряморна колона съ първия, втория, третия и четвъртия знакъ. Въ грѣцкия надписъ отъ Омортага, намѣренъ въ Шуменъ, се срѣща послѣдниятъ знакъ. Най-често се срѣщатъ тритѣ срѣдни знакове; такива намѣрихме шестъ при разкопкитѣ въ Прѣславъ. Въ Абоба сж били намѣрени 138 знакове. Старобългарскитѣ знакове иматъ особена важность, защото отъ тѣхъ е било, види се, съставено славянското писмо.

Фиг. 27. — Старобългарскитѣ буквени знакове (руни), намѣрени въ десантовия окопъ Бѣла—Гьозекянъ.

*) В. Н. Златарски. История на българската държава I ст. 146. София 1918.

Абоба. Нашата първа българска столица, наричана Плиска, е била подробно описана и илюстрирана във едно голѣмо съчинение и албумъ,¹⁾ издание на руския Археологически Институтъ въ Цариградъ, като X томъ на Извѣстіята на Института (1905). Съчинението има голѣмъ форматъ (30×22 см.) съ 596 страници (58 рисунки въ текста) и албумътъ, който съдържа 117 голѣми таблици (40×28 см.). Съдържанието на съчинението и на таблицитѣ въ албума е помѣстено въ притурката II на настоящитѣ Извѣстія.

Южнобългарски окопъ „еркесия.“ Окопътъ се почва отъ Бургасъ и се свършва до р. Марица (Търново-Сейменъ). По прѣдание той минава отъ Черно море до Бѣло море. Слѣдитѣ му, между Марица и Бѣлото море не сж още констатирани. За очакване е да се намѣрятъ по направлението къмъ найтѣсното мѣсто край брѣга, между Родопитѣ и езерото Буругьолъ (близу до Порто Лаго). Това мѣсто е само около четири километра широко; прѣзъ него минава желѣзнопътната линия между Гюмюрджина и Ксанти. Тѣсното мѣсто образува естествената граница между Македония и Тракия. По свѣденіята, които имаме за това мѣсто излиза, че то е било защитено съ укрѣпление (Буру-кале), отъ което излизалъ единъ зидъ съ кули къмъ близкитѣ поли на Родопитѣ (Кара-оглу-тепе, 1300 м.).

За еркесията имало разни прѣдания и пѣсни. За жалостъ тѣ не сж били наврѣме събрани. Сега е вече късно. Направихме послѣденъ опитъ. Дружеството ни се обърна прѣзъ 1920 г. до учил. окр. инспекторъ въ Бургасъ съ молба да се събератъ изъ народа разни прѣдания и пѣсни за окопа, съ помощта на народнитѣ учители. Резултатътъ е жалъкъ. Пѣснитѣ сж забравени вече. Интересни свѣдения достави само учителътъ въ с. Иени-махле (Ямболско), Ив. Т. Чешмеджиевъ. По прѣдание кралъ Стефанъ ималъ намѣрение да се ожени за сестра си. Майка имъ казала: „когато се съедини Черно море съ Бѣло, тогава братъ и сестра могатъ да се оженятъ“. Кралъ Стефанъ почналъ прокопаването на канала (еркесия).

1) Директорътъ на Института, именитиятъ ученъ Т. И. Успенски, ни натовари да прѣдложимъ на тогавашния нашъ министъръ на Просвѣщеніето Шиш., че институтътъ би билъ съгласенъ да издаде едновременно съ руското издание и българското (съ 7,000 л. разности за напечатане на 800 екз.). Министрътъ ни каза, че нѣма нужда отъ българското издание, защото всѣки българинъ може да се ползува съ руското издание. Институтътъ напечаталъ отъ руското издание 800 екз.; отъ тѣхъ повече отъ 400 сж били раздадени на членоветѣ на института и на разни библиотеки, така, че сж останали за проданъ само около 400 екз. Българското правителство е могло да купи отъ тѣхъ само 50 екз. (по 300 л. т. е. 15,000 лева), защото останалитѣ сж били вече разпродадени. Съчинението и албумътъ сж станали сега голѣма библиографическа рѣдкостъ. Интересно е, че рускиятъ царъ подарилъ 10,000 рубли за руското издание.

Западнобългарски окопи (Островски, Хайредински и Ломски). По сжщата причина се обърнахме до училищните окр. инспектори въ Вратца и Видинъ. Отговоритѣ на учителитѣ сж много оскъдни. Интересни сж само свѣденіята за продължението на Островския окопъ къмъ Балкана (гл. стр. 52 на настоящитѣ Извѣстия).

VI. Нѣколко допълнителни фигури и таблици.

Фиг. 28. — Надгробна плоча съ изображение „погребално угощение“ (лежащ мжжъ съ вѣнецъ, сѣдѣща жена, момиче, момче и триножна масичка съ храна). Подобни плочи се намиратъ доста често въ Варна и околността ѝ (Евксиноградъ, Галата, подъ с. Франга и др.). Плочитѣ произлизатъ отъ врѣмето около Рождество Христово.

Фиг. 29. — Надгробна плоча съ изображение на „тракийски конникъ“, намѣрена въ Варна (конникъ съ копие, прѣдъ него палмово дърво, отъ което се спуща смокъ, жертвеникъ, момиче носящо чиния съ жертвенъ подарѣкъ (овошки), малѣкъ бикъ и куче). Въ шесторедовия надписъ върху плочата се говори за Аристоклъ, осемнайсетъ годишенъ, неукъ-силъ съпружеския животъ и пр. Плочата произлиза отъ врѣмето около Рождество Христово.

Фиг. 30. — Мраморна статуйка, намерена преди 20 години при постройката на къщата на А. Гиневъ (ул. Прѣславска). Статуйката била прибрана въ софийския музей, защото тогава нѣмало още музей въ Варна. Статуйката е изящно произведение.

Фиг. 31. — Пиринчени монети от времето на римския император Гордиянъ III (238 — 244 сл. Хр.), счени въ нашия градъ (Одисейтонъ). Срѣщу бюста на императора е бюстътъ на „великия богъ Дерзелатъ“. Въ честь на него имало празденства „Дарзалеи“. Върху opakoto страна на монетитѣ е изобразена маса съ награда и съ кесия съ пари съ двѣ палмови вейки и съ надписъ „Дарзалея“. На около има надписъ „Одисейтонъ“.

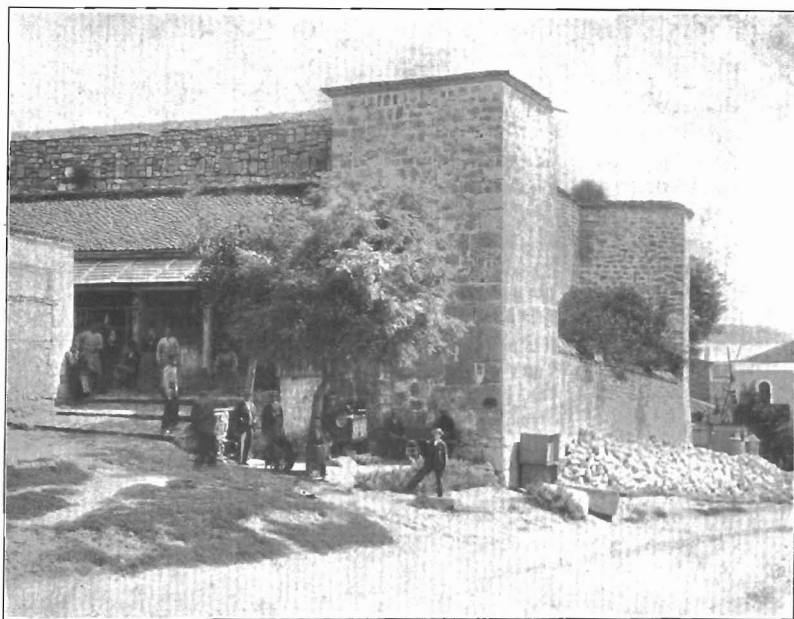
Фиг. 32. — Бившето турско укрѣпление „Ени куле табия“, находящо се надъ аквариума; отъ укрѣплението излизалъ единъ зидъ къмъ приморската градина; въ зида е имало „желѣзна порта“ (демиръ-капу) съ рѣшетки за пропуцане порой на вода изъ дола „дере махла“, който се почва подъ дѣвическата гимназия и „Скотобойна порта“ прѣдъ входа на приморската градина.

Обяснение къмъ таблицитѣ I и II.

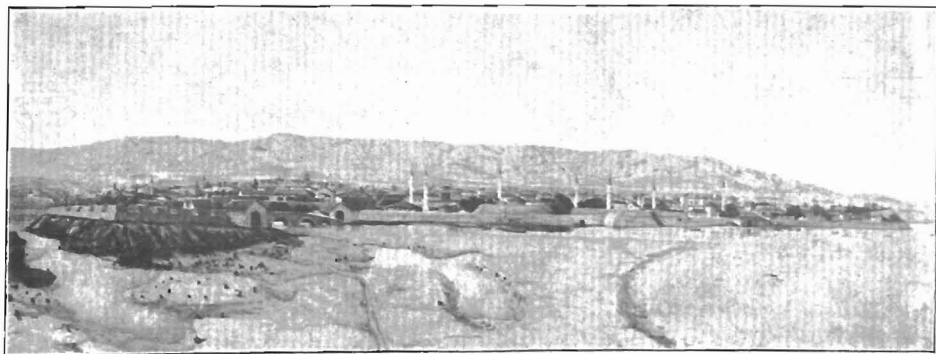
Таблица I. А. Укрѣплението „барутъ-хане“ съставлявало една четвърта частъ отъ една голѣма крѣпость съ 12 кули и съ двойни зидове съ бойници (мазгали); тя завзимала цѣлия кварталъ между ул. Прѣславска, Солунска, Бѣла и митницата. Три четвърти части сж били съборени въ врѣмето на руската обсада на Варна въ 1828 г. Интересно е, че въ съборенитѣ кули сж били изписани образи на светии върху позлатена основа. Прѣзъ 1906 г. варненската община откупила „барутъ-хане“ отъ военното министерство за 120,000 лева и го е съборило. Подъ основитѣ се намѣрили римски и византийски основи на постройки съ мозаични шестоъгълни и квадратни мряморни плочки, камънни гюлета и др. До събарянето на „барутъ-хане“ се е намиралъ, до западната му стѣна единъ турски гробъ (теке), който е принадлежалъ, види се, на нѣкой турчинъ, който се отличилъ при прѣвзимането на Варна отъ турцитѣ. Крѣпостъта е служила за защита на града и на пристанището. Както видѣхме древното варненско пристанище се е намирало задъ новата гара; то е било затлачено съ пѣськъ (стр. 48 на настоящитѣ Извѣстия). Новото пристанище се е намирало до сегашното. Когато нашиятъ черноморски брѣгъ владѣялъ Добротичъ, Варна е станала, види се, негово сѣдалище. Той се е стрѣмилъ да завладѣе Черно море. Въ 1352 г. негова флота се явява прѣдъ Трапезундъ за да свали отъ прѣстола законния наслѣдникъ Андроникъ Комнинъ и за да възкачи сина на Иоанъ V Палеологъ, неговъ зеть. Добротичъ се е одързостявалъ да се бори съ кримскитѣ генуезци, които били много силни.

Б. Варна, отъ 1828 г., споредъ рисунката на французкия художникъ Désanord. Гледа се каменния мостъ (съборенъ прѣзъ 1906 г.), отсамъ него укрѣпление за пазенето на моста и портата. Надъ нея имало надписъ, въ който е било писано, между друго, слѣдното: „Царьтъ (Махмудъ), който се бие съ неприятеля, увѣренъ на своитѣ крѣпости, е честитъ прѣзъ всикото врѣме на своето царуване.“

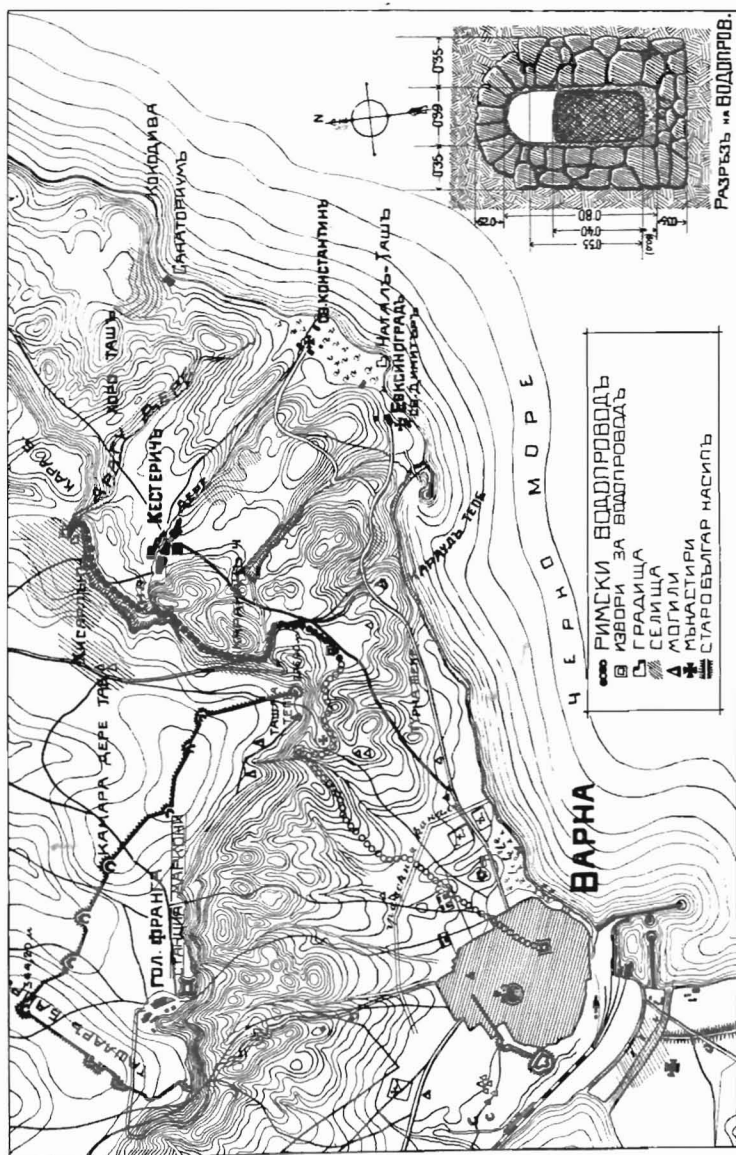
Таблица II. Прѣзъ 1852 г. е билъ намѣренъ въ улица Царь Борисъ мряморенъ камъкъ съ латински и гръцки надписъ, който гласи: „Варненската община направи водопроводъ въ врѣмето на римския императоръ Антонинъ (139—161 сл. Хр.), най-великъ баша на Отецеството, благодарение на императорския намѣстникъ „Титъ Витраси Полионъ.“ Камъкътъ билъ прѣнесенъ въ Цариградъ, ако и да сж протестирали варненскитѣ първенци противъ това изнасяне на старината (гл. стр. 24 на настоящитѣ Извѣстия). Древниятъ водопроводъ излизалъ отъ изворитѣ на р. Ана-дере и Драгу-дере (?) до с. Кестричъ, прѣсичалъ шосето Варна—Балчикъ, минавалъ между в. Ташлж-Тепе (Каменица) и Турна-Тепе и се спущалъ къмъ Варна, минавалъ между болницата и казармитѣ и край св. Петка е достигвалъ до резервуара, който се намиралъ на това мѣсто, дѣто е дѣвическата гимназия. Водопроводътъ е прибиралъ водитѣ на изворитѣ Теке-Караачъ, Кемеръ-дере и др. Водата е била много варовита; почти $\frac{3}{4}$ отъ водопроводния каналъ е напълненъ съ бигорно вещество, което се е образувало отъ съсирването на варовитата вода (гл. въ таблицата разрѣза на канала).

Старото укрѣпление (складъ за барутъ) прѣдъ еврейската синагога,
съборено прѣзъ 1907 г.

Варна въ 1828 г. гледана отъ югъ (гл. стр. 128).

Римският водопроводъ отъ с. Кестеричъ до гр. Варна.

Фондъ
„Българска история и Археология“
Варна.

СТАТИИ
изъ
БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ

1920.

ИЗДАНИЕ

из

Комитета отъ офицеритѣ на Варненския гарнизонъ
за събиране пожертвувания въ полза на фонда:
„Българска История и Археология“.

Съдържание:

- I. **Ив. Стояновъ.** Възпитателни и образователни цѣнности въ нашата история.
 - II. **Х. и К. Шкорпилъ.** Древнебългарски паметници.
 - III. **Проф. Г. И. Кацаровъ.** Старитѣ траки.
 - IV. **Проф. А. Иширковъ.** Българитѣ въ Солунъ въ надвечерието на балканската война (1912 г.).
-

Ив. Стояновъ.

Възпитателни и образователни цѣнности въ нашата история*).

Събитията, които прѣживѣхме послѣднитѣ осемъ години и които раздрусаха изъ основа цѣлия ни животъ, покрай голѣмитѣ злини, що ни донесоха, имаха тая малка добра страна, че ни накараха да се позамислимъ, да се вгледаме въ себе и около себе и да подиримъ причинитѣ на нашитѣ несполуки и нещастия и лѣкъ за нашето спасение. Още кога се спускахме въ вихъра на събитията, когато прѣдизвикахме едни, увлѣкохме се въ други, полица, че ние, че нашата ръководна интелигенция, нѣмаше ясна прѣдстава за сложността на задачитѣ, които се нае да разрѣшава, не знаеше, или не си даваше точна смѣтка за труднитѣ обективни, външни и вътрѣшни условия, които се прѣплитаха съ нашитѣ национални стремежи и отъ които зависѣше осъществението на тия стремежи. И стана туй, на което бѣхме и сме свидѣтели: народътъ се би, мрѣ, побѣждава, а България биде побѣдена и разгремена. Истина, нашата нещастна страна не бѣ и не е лишена отъ трѣзви умове, отъ честни синове, които още прѣди Балканската война виждаха ясно опаснитѣ пжтища, по които се насоч-

*) На тая тема на 27 юни въ салона на Офицерското събрание бѣ държанъ рефератъ отъ директора на дѣвическата гимназия, Ив. Стояновъ. Въ сбитя, добръ и силно аргументирана рѣчь г. Стояновъ посочи най-важнитѣ моменти въ нашето историческо развитие, като изтъкна сждбата на България прѣзъ разнитѣ врѣмена и наблегна най-вече на ония крупни исторически събития и факти: азбука, книжница, богомилство, мистицизмъ, възраждане, които е създалъ нашия народъ, които иматъ общоевропейско значение и които го характеризиратъ не като размирень елементъ, както го представятъ неговитѣ противници, а като мирень пионеръ на общеевропейска култура. Това сж цѣнности съ голѣмо историческо значение, които ние трѣбва да знаемъ и въ които трѣбва да се възпитаваме, защото нашето историческо неврѣжество ни е обезсилвало като народъ, нашата немара къмъ собствената ни история ни е коштувала грѣшки, които щѣха да погубятъ държавата ни. Въ тия сждбоносни моменти, които прѣживѣваме и въ които трѣбва да се упознаемъ, за да се възродимъ, ние сме длѣжни да се обърнемъ къмъ историята си и да подиримъ съвѣтитѣ ѝ: историята е учителка на живота!

ваше политиката на България, прѣдвиждаха нещастията и прѣдупрѣждаха, но тѣхнитѣ прѣдупрѣждения минаха незабѣлѣзани, тѣхниятѣ гласъ не бѣ чутъ и България трѣгна стремежливо къмъ своята гибель. И днесъ, повалена и разорена, тя е изправена прѣдъ алтернативата: или да върви изъ стария пѣтъ и окончателно да се провали, или да скъса рѣзко съ миналото и се възроди. Срѣденъ пѣтъ нѣма, защото който стои на срѣдата, той се колебае, а колебанието, ако не донесе врагове, лишава отъ приятели. Заставени сме, щемъ не щемъ, да ревизираме способноститѣ, тактиката, културата, миналото си, да се отърсимъ отъ лошото, да оставимъ и усъвършенствуваме доброто и се възродимъ. А въ моменти на ревизия и прѣцѣнка на народъ и държава, добъръ ръководителъ се явява историята.

Да, историята! Не напраздно още старитѣ сж нарекли тая наука *magister vitae*, учителъ на живота, не напраздно тѣ сж черпили политическа и дипломатическа мъдростъ отъ нея, не напраздно и нашиятъ От. Паиси апелираше на врѣмето си къмъ българитѣ да четатъ историята си, за да станатъ българи. И, наистина, българитѣ отъ доосвободителната епоха четѣха историята си и ставаха добри българи, а ние, сегашнитѣ българи, забравихме историята си и щѣхме да загубимъ държавата си. Защото, ясно е, като бѣлъ день, че ръководителитѣ ни народни въ сждбоноснитѣ врѣмена, които прѣживѣхме, между другитѣ отрицателни черти, проявиха и голѣмо невѣжество по най-животрепещитѣ въпроси, що вълнуваха народа ни. Едно историческо невѣжество, което щѣше да коштува живота на България. Трѣбваше да паднемъ, за да се сътимъ, че и ние имаме история и да се обърнемъ къмъ страницитѣ ѝ за поука и утѣха. А какво ни учи историята? Българската държава била основана отъ земи, населени прѣдимно съ славяни. Още отъ самото начало въ нея паднали най-голѣмитѣ и плодородни равнини и полета на полуострова, обстоятелство, което улеснило нейното укрѣпване и разширение. Стѣпила здраво прѣзъ врѣмето на Крума на Софийско поле, тя бѣрже почнала да расте на югъ и западъ, по естественитѣ пѣтища, що Струма и Морава отварятъ къмъ Македония и сегашна Сърбия. Тукъ именно живѣли гѣсти славянски маси, които били обсебени отъ българската държава и ѝ придали окон-

чателно славянски характеръ. Тукъ се заражда и славяно-българската писменостъ и култура, тукъ билъ и първиятъ просвѣтителенъ центъръ на Климента Охридски. Още въ първитѣ врѣмена на своето съществуване българската държава заела мѣста, прѣзъ които минавали главнитѣ пѣтища, що свързвали централна и западна Европа съ Византия и Азия. Тия пѣтища били и главнитѣ търговски артерии, по които ставала обмѣната на суровитѣ произведения на Европа съ фабрикатитѣ на Византия и колониялитѣ на Азия. Туй придало на България особено важно международно значение, засилило нейната търговия и създало начало и условия за по-развита култура.

Българитѣ отначало били скитнишки войнственъ народъ, който се занимавалъ съ скотовѣдство, война и грабежъ. У тѣхъ била силно развита родовата аристокрация, класата на така нареченитѣ *боили и баиани*, началници на отдѣлни родове, които заемали и най-важнитѣ служби въ държавата. Изъ тѣхна срѣда излизалъ и великиятъ ханъ, който стоялъ начело на държавата, ималъ голѣма властъ и притежавалъ голѣми богатства. Както всички варвари, които идѣли отъ южно-рускитѣ степи, и тѣ били помамени отъ богатствата на Византия, нападнали я, и останали въ нея, като ѝ отнели най-богатитѣ земи. Заседнали здраво въ сѣвероизточния кѣтъ на сегашна България, засилили се чрѣзъ покоряването на славянитѣ, които живѣли тукъ, укрѣпени добръ въ своя аулъ Плиска (Абоба), тѣ почнали да нападатъ на Византия, да я грабятъ и ѝ отниматъ една по една славянскитѣ земи. Така България още отъ основаването си станала опасенъ врагъ на Византия и между двѣтѣ се почнали продължителни и чести войни, които трѣбвало да рѣшатъ съдбата на една отъ тѣхъ. Тия войни се почнали още отъ самото начало, зачестили прѣзъ VIII вѣкъ, когато България страдала и отъ вжтрѣшни династични междусобици, а станали по-системни и съ по-голѣми цѣли прѣзъ врѣмето на Крума. Прѣзъ това врѣме ханската властъ се засилила извънредно много и станала главна организаторска сила, която се устремила да увеличи държавата, като покори и привлече въ нея и останалитѣ славянски маси на полуострова и като я организира вжтрѣшно. За тая цѣль била организирана войската, която се

състояла отъ конница, пѣхота, а разполагала и съ голѣмо количество обсадни машини, издадени били първитѣ закони, привлѣчени били опитни майстори, занаятчий и търговци, обърнато било сериозно внимание на фортификационното дѣло. Столицата Плиска била окръжена съ двойна крѣпостъ, по границитѣ на Дунавъ и Ст. Планина били построени отъ Омортага нови крѣпости. Едни отъ тия крѣпости, като Малкъ Прѣславъ на Дунавъ, се прѣвърнали въ голѣми търговски центрове, аулата пъкъ на рѣка Тича, въ политѣ на Прѣславската планина, станала отъ врѣмето на Бориса втора българска столица — Великъ Прѣславъ.

Виждайки ясно, че съ груба сила не ще да може да покори България, Византия пустнала въ ходъ старитѣ си изпитани срдства — християнството, а чрѣзъ него и своя езикъ и култура. Но християнството, а особено създадената славянобългарска азбука и книжнина изгладили етническитѣ противорѣчия между българи и славяни, дали окончателно прѣдимство на славянитѣ и сплотили още повече народа. Симеонъ наслѣдилъ отъ Бориса голѣма, добръ организирана и богата държава, която държала въ рцѣтѣ си голѣма частъ на търговията на Византия съ централна, западна и сѣверо-источна Европа. Българитѣ имали свсе тържище въ Цариградъ, гдѣто живѣла и голѣма българска търговска колония. Когато Византия оцетила търговскитѣ интереси на българитѣ, почнали продължителни и разорителни войни, които засилили териториално България, но я съсипали вътрѣшно.

Славянитѣ, които влѣзли въ състава на българската държава, били организирани обществено и политически демократично. У тѣхъ съществувала родова наредба съ силно комунистична окраска. На тая уредба билъ нанесенъ ударъ още съ завоеванието на славянитѣ отъ българитѣ. Свободнитѣ селяни започнали да изчезватъ и масата народна да изпада въ крѣпостно и робско състояние. Войнитѣ и византийското влияние засили тоя процесъ и още прѣзъ врѣмето на Симеона народната маса изпаднала въ тежко положение. Тѣй народътъ се раздѣлилъ на двѣ класи: отъ една страна, класата на аристокрацията, свѣтска и духовна, която владѣяла богатствата и живѣла въ разкошъ, отъ друга, останалия народъ, който живѣлъ въ мизерия. Въ срдата на

тия обезправени народни маси се породило недоволство, което взело размѣри на голѣмо политико-обществено движение, извѣстно подѣ името *богомилство*. Като всички движения у източнитѣ народи прѣзъ срѣднитѣ вѣкове и нашето богомилство приело религиозна форма, защото така неговата идеология ставала по-достъпна и по-примамлива за маситѣ, и увлѣкло послѣднитѣ чрѣзъ своята устна и писмена пропаганда. Богомилството съ своя песимизъмъ и критика на дѣйствителността, съ своята революционна проповѣдь, излѣзло внѣтъ отъ границитѣ на България, разпространило се въ западна Европа и отъ Атлантическия океанъ до Мала-Азия раздрусало основитѣ на тогавашния свѣтъ. Въ най-критични моменти на българското съществуване то държало съ своята проповѣдь и литература буденъ народния духъ, запазило народа отъ изчезване прѣзъ врѣме на византийското иго и подготвило освобождението му. Когато прѣзъ врѣме на второто българско царство се почнали нови войни, нови опустошения и нови вътрѣшни размирици, то се засилило пакъ, само че сега то изгубило рационалистичния си характеръ, приело мистична окраса и създало стремѣжъ къмъ индивидуално съвършенство, къмъ индивидуализъмъ, който е прѣдшественикъ на възраждането. Тѣй чрѣзъ богомилството си и чрѣзъ своя мистицизъмъ прѣзъ XIV в. България платила своя културенъ данѣкъ на европейския свѣтъ, като създала прѣдтечитѣ на най-голѣмитѣ исторически движения на западъ — Възраждането и Реформацията.

Въ врѣме на турското владичество, когато на полуострова изчезнали взаимнитѣ ежби и борби, прѣдизвикани отъ стремежитѣ на многобройнитѣ владѣтели да грабятъ земитѣ си, когато билъ туренъ край на своеволията и грабежитѣ на тия голѣми и малки владѣтели, за народа настали по-спокойни врѣмена, той си отдѣхналъ и се прѣдалъ на миренъ производителенъ трудъ. Благодарение неспособността, отвръщението дори на турцитѣ къмъ такъвъ трудъ, търговия, занаяти, промишленостъ, земледѣлие и скотовѣдство — цѣлиятъ стопански животъ падналъ въ ржцѣтъ на поробенитѣ, на раята, отначало на гърци, а послѣ на българи. Заедно съ подигането на благосъстоянието народно, крѣпнѣлъ и растялъ народниятъ духъ и когато турската

мощь захванала да упада, къмъ XVII, особено прѣзъ XVIII вѣкъ, тоя духъ набѣлѣзълъ началото на национално движение за свобода. Захваща се продължителна борба, извѣстна подъ името възраждане, което се засиляло заедно съ развоя и усиляването на нашитѣ градове и което довело до българската свобода, духовна и политическа. Носители на туй движение били ония търговско-еснафски класи въ градоветѣ, които имали въ ржцѣтѣ си търговията, занаятитѣ и ржководѣлната ни промишленостъ и които дали и ржководната интелигенция. Една борба пълна съ поука, съ самопожертвование, съ героизъмъ, личенъ и общественъ, която траяла близо два вѣка и която дала желаната свобода. Само туй народно движение да имаме въ историята си, пакъ бихме били достойни за свободата си.

Не по-малкъ интересъ прѣдставя и най-новата ни история, оня краткъ 40 годишенъ периодъ на свободенъ животъ, прѣзъ който младата ни държава трѣбваше да се уреди и стабилизира вътрѣшно и да помисли за обединението си. Въпросътъ за националното ни освобождение и обединение, неразрѣшенъ отъ освободителната война, защото много български земи останаха подъ чужда властъ, тѣжеше върху политика и общество и спѣваше правилния развой на държавата. Той и коштува неизброими жертви и я докара до сегашното ѣ положение само за туй, че българската политика не можа да избере по-другъ начинъ за неговото разрѣшение. Ако слѣдъ всичко станало ржководното ни общество се опомни и, като напустне войнствения курсъ на политиката си, трѣгне изъ други пѣтища, пакъ ще спечелимъ.

Ние изгъкнахме по-важнитѣ моменти отъ развитието на нашия народъ и държава, за да видимъ, че това развитие не бѣдно откъмъ факти, и то факти съ общоиспирическо значение, че и ние, като народъ, сме внесли нѣщо въ склада на обшоевропейската култура, готови и годни сме да внесемъ още, стига да ни оставятъ свободно и спокойно да живѣемъ. Чрѣзъ историята си ние можемъ да обосновемъ претенцитѣ си, да оправдаемъ аспирацитѣ си и да чакаме по-добри дни, когато и намъ ще се даде възможность да заживѣемъ спокойно и да насочимъ силитѣ си въ областта само на културата.

Древнебългарски паметници.

(съ двѣ фигури).

Съобщаватъ Х. и К. Шкорпилъ.

I.

До града Варна се намира единъ воененъ паметникъ отъ врѣмето на Аспаруха.

Ако тръгнете по шосето за Бургасъ, Вий ще стигнете моста на канала, който съединява морето съ езерото. Недалечъ отъ моста, при приближаването варненската махала „Сесъ-севмесъ“, вий ще съгледате отъ лѣвата страна на шосето единъ доста високъ окопъ (насипъ), който се простира къмъ пивоварната фабрика „Галата“. Окопътъ е извѣстенъ подъ названиее *«пѣсѣчни мошпи»* (кумтепелеръ). До сега се е прѣдполагало, че той се е образувалъ отъ навѣване морски пѣсъкъ. Това обаче, не е вѣрно. Окопътъ е искусствено натрупанъ. Като минете по него вий ще забѣлѣжите, че изъ пѣсѣка се срѣщатъ парчета отъ стрслеленъ материалъ, като тухли, керемиди, дѣлани камъни, мрямори и други. Намѣрена била голѣма мряморна плоча съ изображение на кръстъ отъ черковния иконостасъ. При разкопката на окопа намѣрихме на дъното му единъ зидъ отъ голѣми дѣлани камъни; отъ зида къмъ морето има издадени части въ видъ на полукръглести кули. Камънитѣ не сж споени съ хурсанъ (сухъ зидъ). Въ строителния материалъ познахме материали, произходящи отъ древнехристиянскитѣ храмове, които нашето Археологическо дружество е открило въ сѣсѣдството на окопа. Прѣзъ 1909 г. открихме въ чаиритѣ (фиг. 1) основитѣ на единъ храмъ, а прѣзъ 1919 г., подъ Джанаваръ Тепе, основитѣ на втория храмъ. Двата храма произлизатъ отъ врѣмето на Константинъ Велики.

Строителитѣ на окопа се ползували отъ материалитѣ

на двата храма. Открититѣ въ окопа зидове и кули показватъ, че тѣ сж служили за отбрана противъ неприятеля, идящъ откъмъ морето.

Окопътъ е дълъгъ 2 километра. Първоначално той е продължавалъ отъ шосето на дѣсно чакъ до височинитѣ, върху които е разположенъ града Варна. Тази частъ, дълга около $1\frac{1}{2}$ км., се е разрушила отъ разливитѣ на езерото.

Окопътъ се е намиралъ първоначално до морския брѣгъ, но съ врѣме се е отдалечилъ отъ него, вслѣдствие навѣ- ването морски пѣськъ. Въ продължение на нѣколко хилядолѣтия се е образувала прѣградата, която раздѣля морето отъ езерото.

Окопътъ е построенъ отъ Аспаруха, когато е завзелъ страната между Дунава и Стара Планина. Построилъ го за осигуряването низкитѣ мѣста на черноморския брѣгъ отъ десантитѣ на византийцитѣ.

Слѣдъ несполучливия походъ на византийския императоръ Константинъ Погонатъ противъ Аспаруха, при устието на Дунава, той е могълъ да очаква нови нападения на византийцитѣ главно откъмъ морето.

Варненскиятъ окопъ не е единственъ по нашето крайбрежие между Дунава и Стара Планина. Всичкитѣ низки мѣста на крайбрежието сж били защитени съ подобни окопи. Между Варна и Стара Планина има нѣколко такива, а именно: при устието на Яйленска рѣка, Фандѣклийска и Панаирѣ-дере (между с. с. Бѣла и Гьозекенъ). Низкиятъ брѣгъ до устието на р. Камчия, на дължина $4\frac{1}{2}$ км. е билъ пазенъ съ непроходимата гора Лонгусъ и съ искусствено наводняване на гората чрѣзъ запушването на устието на р. Камчия. Надъ устието, на единъ високъ брѣгъ, Аспарухъ е съградилъ едно голѣмо укрѣпление, наречено „Кале въ боаза“. То е отчасти зидано и отчасти заградено съ окопи (по древнебългарския начинъ).

Окопитѣ сж били отбранителни. У Яйленския окопъ, който се съединява съ укрѣплението надъ Камчийското устие, се е запазилъ първоначалниятъ строежъ: между ровътъ и насипа на окопа се намира площадка (равно мѣсто). Тя е типична за древнебългарскитѣ отбранителни окопи.

Народътъ нарича окопитѣ „герме“ (т. е. прѣграда) и разправя, че тѣ се почватъ отъ Стара Планина и че вървятъ непрѣкъснато чакъ до устието на Дунава.

При похода въ 766 г. на византийскиятъ императоръ Константинъ Копронимъ, противъ България, той се упътилъ по море и суша. Императорътъ въоръжилъ флота отъ 2600 транспортни кораби, които напълнилъ съ моряци и войници. Той изпратилъ флотата, покрай Анхиалъ и Месемврия, къмъ българскитѣ брѣгове. А императорътъ се упътилъ съ сухопътна войска къмъ Карнабадски проходъ въ Стара Планина. До като Копронимъ чакалъ при прохода, щото морскитѣ му сили да направятъ десантъ на българскитѣ брѣгове и по тоя начинъ да нападне отъ двѣтѣ страни на българитѣ, на морето станала страшна катастрофа. Византийската флота потърпѣла при самитѣ български брѣгове голѣмо корабокрушение отъ силна буря. Всичката почти войска потънала въ вълнитѣ на морето, така че императорътъ заповѣдалъ да ловятъ труповетѣ на удавенитѣ съ рибарски куки и да ги погребатъ. Това нещастие, което унищожило половината отъ византийската армия, спряло понататъшнитѣ дѣйствия на императора.

II.

Стара Планина е образувала въ врѣмето на Аспаруха границата между България и Византия. Низкитѣ части на планината и проходите *сѣ били прѣпрѣчени съ погранични окопи*, на които ровътъ е откъмъ югъ, т. е. отъ къмъ неприятелската страна. Пограничните окопи нѣматъ площадката между рова и насипа, каквато се срѣща у отбранителнитѣ окопи. Народътъ нарича окопитѣ *«ерме»* или *„еркесия“* (т. е. прѣсечена земя) или *прѣграда* и разправя, че тѣ вървятъ непрѣкъснато отъ морето по билото на Стара Планина чакъ до Сърбия.

Извѣстни сѣ шесть такива погранични окопа: 1) *Еникъойски*, на истокъ отъ шосето Варна—Бургасъ. Окопътъ има дължина около 15 км; той върви по низкитѣ части на планината (Еминска), 2) *Малко ерме*, 3) Спасено и *Прѣграда*, 4) *Еркесия* на р. Таукчи-дере, 5) *Еркесия* до гр. Котелъ, 6) *Еркесия* въ Сакаръ-Балканъ и 7) *окопѣтъ* въ Арабаконашки проходъ (до Орхане).

До Котленската еркесия, на югъ отъ гр. Котелъ, е станало, както прѣдполагаме, въ 811 г. сражение между Крума и византийския императоръ Никифоръ. Той потеглилъ

съ голѣма войска, достигналъ пограничната крѣпостъ Маркелай (Карнабадски хисаръ) и прѣзъ Балкана стигналъ българската столица Абоба, ограбилъ я и изгорилъ дворцитѣ на Крума. Отъ тамъ той потеглилъ обратно къмъ Цариградъ, като побѣдителъ. Но не му било сждено да се върне живъ. Крумъ рѣшилъ да отмъсти на Никифора. Далъ заповѣдъ да се прѣградятъ балканскитѣ проходи. Никифоръ се научилъ за приготовленията, чувствувайки се отрѣзанъ отъ пѣтя на отстъплението, прѣзъ Верегавски (Карнабадски) проходъ. Императорътъ се опиталъ да мине Върбишки проходъ, но билъ принуденъ да се отбие къмъ Котелъ, защото билото му било прѣградено. До Котелъ Крумъ му приготвилъ примка. Изкопалъ на върха Вѣтрила (до с. Жеравна) единъ окопъ. Оставилъ Никифора да влѣзе прѣзъ пограничната еркесия (до Котелъ). Щомъ императора миналъ, явила се въ тила му Крумовата войска. Никифоръ влѣзналъ въ примката. Отъ всичкитѣ страни непроходими мѣста. Къмъ югъ скалистиятъ проходъ „Желѣзни врата“, високиятъ връхъ Вида (Късъ тепе) съ укрѣпление (кале), високото било Вѣтрила съ окопа, стрѣмни високи склонове и еркесията. Въ заграденото мѣсто, подъ Вида и Вѣтрила има дълбокъ „гръшки долъ“. Заградената мѣстность отговаря напълно на думитѣ, казани отъ Никифора на свитата му: „дори ако да бѣхме станали крилати, и тогава никой да се ненадѣва, че ще избѣгне гибельта“. По прѣданіе е станало въ гръшкия долъ голѣмо клане между гърци и българи.

Окопътъ на Вѣтрила е около единъ километръ дългъ и около 4 м. широкъ. Насипътъ му е откъмъ гръшкия долъ; той е служилъ да прѣчи на изкачване отъ дола на билото. Личи че окопътъ е набързо построенъ.

Къмъ сражението въ 811 г., види се, че се отнася надписътъ, който се намѣри въ дунавската столица, която Омортагъ съградилъ между Силистра и Тутраканъ (Градище до с. Каджкѡй). Въ надписа се четатъ имена: *«Никифоръ»*, *Маркелай* (Карнабадски хисаръ) и *«Одринъ»*. Извѣстно е, че синътъ на Никифора, *Ставракий* билъ въ сражението тежко раненъ въ гърба и че едвамъ сполучилъ да избѣга живъ и въ голѣми страдания отъ раната достигналъ до Одринъ.

Къмъ западъ границата между България и Аваритѣ образувалъ *Островски окопъ*, който се простира отъ с. Островъ на Дунава къмъ югъ. Когато се е разширила България, границата достигала до *Хайредински окопъ*, който се намира 44 км. на западъ отъ Островски. Окопътъ почва отъ с. Козлодуй на Дунава и се простира до с. Хайрединъ, край р. Огоста. Тукъ той се разклонява вилообразно. За по-нататъшното разширение на България свидѣтелствува *Ломски окопъ*, който се почва отъ Дунава, близо до гр. Ломъ и се свършва близу до р. Цибрица.

Ровътъ на тритѣ окопа е обрнатъ къмъ неприятелската страна (т. е. къмъ западъ).

За разширението на българската държава, на югъ отъ Стара Планина, свидѣтелствува еркесията, която се простира отъ Бургасъ чакъ до устието на р. Сазлийка въ Марица (до Търново-Сейменъ). Еркесията се разклонява вилообразно, както Хайредински окопъ. Това показва, че двата окопа сж едноврѣмени. Първото съобщение въ научната литература за еркесията, публикувахме прѣзъ 1884 г. въ „Slovensky Sbornik“ въ Прага.

Арапскиятъ писателъ Масуди, въ първата половина на X вѣкъ, разправя, че земята на Българитѣ е заградена съ трънестъ плетъ, въ който има дупки като прозорци. Плетътъ е вървѣлъ по билото на окоповия насипъ.

III.

При разкопкитѣ на крайбрѣжнитѣ окопи до Варна и Панаиръ-дере (между с. с. Бѣла и Гьозекянъ) били намѣрени два камѣка съ интересни знакове (руни). Върху единъ отъ тѣхъ има издѣлбани петъ съчетани знака (фиг. 1) и върху другия — три. Сжщитѣ знакове, но несъчетани, сж били намѣрени въ старата българска столица Абоба — Плиска (близу до гара Каспичанъ). Намѣренитѣ знакове сж старобългарски или славянски. Извѣстно е, че Аспарухъ заварилъ славяни между Дунава и Стара планина. Храбъръ черноризецъ, книжовникъ отъ X вѣкъ, загатва, че славянитѣ нѣмали въ поганско врѣме книга, но че четѣха или гатаеха съ черти и рѣзки.

За писане съ такива знакове привеждаме слѣдното:
„Къмъ края на VI вѣкъ сл. Хр. епископътъ Фортунатъ

въ гр. Poitiers, съобщилъ на единъ свой приятелъ да му пише на латински или на другъ языкъ. Ако не обича да му пише на латински, може да му пише напр. съ варварски знакове (руни) върху дървени табели или дървени гладки пръчки.“ Знаковетъ сж били врѣзвани както у нашитъ рѣбоши.

IV.

Българитъ, както видѣхме, обграждали владѣнията си съ погранични окопи и се защищавали съ отбранителни окопи или въ укрѣпени лагери (отъ части окопови и отъ части зидани).

Аспарухъ, като напусналъ „старата велика България,“ която се намирала въ порѣчията (басейнитъ) на р. Донъ и Кубанъ въ Южна Русия, прѣминалъ р. р. Днѣпъръ и Днѣстъръ и се спусналъ въ южна Бесарабия, дѣто е турилъ основата на нова българска държава. Той я обградилъ съ пограниченъ окопъ, който се простира отъ р. Прутъ (до с. Леова) чакъ до р. Днестъръ, близу до гр. Бендеръ. За защита на окопа било съградено укрѣпление до Градещи (фиг. 2).

Аспарухъ се установилъ въ укрѣпения лагеръ, който се намиралъ въ най-южната частъ на Бесарабия, между р. р. Прутъ, Дунава и езерото Кундукъ. На сѣверъ лагерътъ билъ обграденъ съ отбранителенъ окопъ, който се почва отъ р. Прутъ (до с. Вадулуй Исака) и се свършва до брѣга на Кундукъ (до Ескиполосъ). Сегашниятъ градъ Болградъ се намира въ лагера.

За да бжде Аспарухъ осигуренъ въ лагера отъ нападенията откъмъ западъ, той е укрѣпилъ жгълътъ между р. р. Прутъ и Серетъ до гр. Галацъ съ отбранителенъ окопъ. (фиг. 2).

Мѣстното население нарича окопитъ „герме.“ Названието „Траяна“ (Valul lui Traiani) е ново, въведено отъ румѣнитъ съ политическа тенденция.

Отъ Бесарабия Аспарухъ почналъ да разширява владѣнията си отвѣдъ Дунава. Най-напрѣдъ той построилъ близу до гр. Исакача (до с. Николицель) грамаденъ укрѣпенъ лагеръ, за да пази минаване Дунава. Лагерътъ има видъ на отжпенъ трижгълникъ (фиг. 2). Окопитъ, които го заграж-

датъ вървятъ по стръмни мѣста. Цѣлото пространство на лагера възлиза на 48 квадратни километра. За сравнение привеждаме, че лагерътъ е *осмъ пѣти* по-голямъ отъ пространството, върху което е разположенъ нашия градъ Варна!

Въ лагера има три окопови крѣпости, на които окопитѣ иматъ типичната площадка. При разкопването на окопа намѣрихме въ прѣстѣта му парчета тухли, които сж служили за закрѣпяването на насипната прѣстѣ. Подобно закрѣпяване срѣщнахме и у черноморскитѣ окопи, на югъ отъ устието на р. Камчия (до с. Фандѣкли и между с. с. Бѣла и Гьозекянъ).

Аспарухъ завладѣлъ сѣверна Добруджа до линията Черна вода — Кюстенджъ, дѣто е построилъ пограниченъ окопъ извѣстенъ у населението като *„землена прѣграда“* (топ-ракъ герме). Окопътъ не е довѣршенъ по срѣдата, на югъ отъ гр. Меджидие. Това недовѣршване, на разстояние 7 километра, трѣбва да има нѣкаква особена причина. Къмъ окопа се отнася слѣдното извѣстие, въ видѣнието на пророка Исая: *„Испорѣ царь (Аспарухъ) създа и великъ президѣ отъ Дунава до море.“*

Прѣдполагаме, че недовѣршването на окопа е било причинено отъ похода на византийския императоръ Константинъ IV Погонатъ противъ Аспаруха.

Византийскитѣ лѣтописи Теофанъ и Никифоръ разказватъ, че когато императорътъ се научилъ, че нѣкакво си мръсно и нечисто племе се разположило на лагеръ около Дунава и нападало и ограбвало близкитѣ земи до Дунава, силно се обезпокоилъ и заповѣдалъ на всички войски да се събератъ и да трѣгнатъ съ кораби къмъ устието на Дунава. Обаче походътъ донесълъ съвсѣмъ противоположни сѣтнини. Неудобствата и недостъпността на мѣстността правили войната трудна и бавна. Скрилитѣ се въ укрѣпения лагеръ българи не давали възможность да се прѣдприематъ никакви рѣшителни мѣрки отъ страна на императора и държали византийцитѣ въ напрѣгнато състояние, което ги силно изтощавало. Но не стигало и това. Тѣй като императорътъ страдалъ отъ болестъ (подагра) и билъ принуденъ да се върне въ Месемврия за да прави бани, оставилъ войската и заминалъ. Съ заминаването му се прѣсналъ слухъ, че той

бѣга. Това било достатъчно да накара войниците да бѣгатъ. Българитѣ не се забавили да се възползватъ отъ това бѣгство: тѣ се впуснали веднага да прѣслѣдватъ бѣгащитѣ войници къмъ корабитѣ и сполучили да имъ нанесатъ голѣми загуби. Съ това се е и свършилъ цѣлия походъ на Константина Погонатъ — походъ, който ималъ твърдѣ важни послѣдствия за Българитѣ.

Безбойната побѣда до Исакченския лагеръ насърчила Българитѣ и отворила пътъ на Аспаруха въ владѣннията на византийския императоръ. Аспарухъ прѣминалъ пограничния окопъ между Черна вода и Кюстенджа и завзелъ цѣлата страна между Дунавъ и Стара планина чакъ до Островски окопъ (между с. Гигенъ и гр. Ряхово). За столицата си е избралъ кръстопътя на пътищата, които съединяватъ Дунава (гр. Силистра) съ Цариградъ прѣзъ Карнабадски проходъ въ Ст.-Планина и на пътятъ, който съединява Ч.-море (Варна) съ западнитѣ покрайни. Този кръстопътъ се намира близу до Каспичанската гара, дѣто е селото Абоба. Тукъ Аспарухъ е построилъ голѣмъ четвъртитъ окоповъ лагеръ, който завзема пространство отъ 23 кв. км. Лагерътъ е станалъ столица на българскитѣ князе. Името ѝ е било *Плиска*. Въ врѣмето на Крумовия наслѣдникъ Омортагъ построено било въ срѣдата на лагера зидано четвъртито укрѣпление съ порти и вжтрѣ съ дворци (аули), язическо светилище и др. Строителниятъ материалъ билъ докаранъ отъ разни римски и други развалини. Върху много отъ тухлитѣ се намѣрили печати на римскитѣ полкове (легиони), които квартирували край Дунава. Интересна е една тухла съ печатъ „Sebrus“ (устието на р. Цибрица). Това показва, че българската държава въ врѣмето на Омортага се е простирила до Ломски пограниченъ окопъ. Да се е простирила България къмъ Видинъ, щѣли да се намѣрятъ тухли съ печата на тринайстия легионъ (Gemina), който е квартирувалъ въ римския градъ Ratiaria (сега с. Арчаръ) и околността му.

Развалинитѣ на нашата първа столица се намиратъ въ жалко положение. Обраснали съ бурени почватъ да се рушатъ и камънитѣ ѝ задигатъ. Научаваме се, че стѣнитѣ на на източната порта сж изкъртени!

Отъ 20 години насамъ, отъ както привършихме съ руския Археологически институтъ въ Цариградъ разкопкитѣ

държавата не ги е продължила. *Просто жито незачитане на нашите старини!*

Голѣмото съчинение и албумъ *Абоба — Плиска*, издание на руския Институтъ (въ ограничено число екземпляри), до сега още не е било прѣведено на български, ако и да е прѣдложилъ тогавашниятъ директоръ на института *Θ. Успенски*, веднага слѣдъ напечатването на руското издание, на единъ нашъ министъръ, клишетата на съчинението и албума за българското издание. *И така отъ 1905 год. насамъ се прѣподава въ нашите училища най-великата епоха на нашата история безъ таково отлично пособие, каквото е съчинението и албумътъ!*

Съчинението съдържа 596 страници (голѣмъ форматъ) и албумътъ 117 изящни таблици.

Омортагъ проявилъ голѣма строителна дѣятелность. Върху една колона, нахождана се въ В. Търново четемъ слѣдния надписъ:

«Великиятъ ханъ Омортагъ, като остана въ стария си домъ, свиради прѣславенъ домъ при Дунавъ. И като измѣрихъ (разстоянието) отиоръ (т. е. по лицето на земята) между двата всеславни дома, направихъ въ срѣдата гробница. И отъ самата срѣда на гробницата до моя старовѣрѣмски дворецъ (аулъ) има 20 хиляди орши и къмъ Дунавъ има 20 хиляди орши. А самиятъ гробъ е всеславенъ. И като измѣрихъ земята, поставиха тоя надписъ. Човѣкъ, ако и да живѣе добръ, умира и друиъ се ражда. И нека тоя, който се роди най-сетнѣ, разледвайки тоя надписъ, си спомня за оноюва, който построи гробътъ. А името на княза е Омортагъ, велики ханъ. Нека Богъ да го удостои да проживѣе сто години».

„Стариятъ домъ“ въ надписа е Абоба-Плиска и „прѣславния домъ на Дунава“ е, споредъ нашето мнѣние, „Градище до с. Кадъкъой (между Силистра и Тутраканъ)“; то се състои отъ окопова и отъ зидана частъ. Окопътъ има типичната площадка за отбрана. Почти по срѣдата, между Абоба-Плиска и Градището, се намира едно отъ най живописнитѣ мѣста въ Делиормана, а именно турската гробница (теке) „Демиръ-боба“ (на С И отъ гр. Разградъ). До текето се забѣлѣзватъ скални издълбнатини и грамадни четвъртити камъни отъ нѣкоя древна постройка.

Отъ Градището до текето има около 40 километра, а отъ текето до Абоба около 44 км. На това живописно мѣсто съ скали и изворъ прѣдполагаме да се намира гробницата на Омортага, която се намирала, споредъ надписа, по срѣдата между старата и дунавската столица. 20,000 оргии сж равни на 42·5 км.

За друга строителна дѣятелностъ свидѣтелствува слѣдниятъ надписъ върху една грамадна колона, намѣрена между Шуменъ и Прѣславъ до гара Крумово (Четаларъ):

«Великиятъ ханъ Омортагъ, е князъ отъ Бога въ земята, дѣто се е родилъ. Като остоя въ лагера на Плиска, той построи дворецъ на Туча и уиолѣми силата си спрямо изрци и славѣни. И построи искусно мостъ на Туча отзадъ двореца; а въ самата крѣпостъ постави четири стѣлпа и между стѣлповетъ два мѣдни лѣва. Нека Богъ удостои княза отъ Бога да притиска съ нойата си императора, докато тече Туча и до като тя задържа мноюто бѣлгарски противници, и, като покорява враговетъ си, въ радость и веселие да проживѣе сто юдини. А върмето, която той биде построенъ, бѣше по бѣлгарски „сигоръ елемъ“, а по ирѣцки 15-й индиктионъ».

«Дворецъ на Туча» въ надписа е «дворецъ на р. Туча» (Камчия) т. е. бждащия Прѣславъ. Датата на основаването му е „сигоръ елемъ“, бѣлгарска циклова година или 15-ия индиктионъ по византийската ера. Датата се отнася къмъ 821 подина. „Сигоръ елемъ“ е дума отъ языка на Аспаруховитѣ бѣлгари. Този неславянски изразъ означава *«краवेशка (волска) юдина, първи мѣсецъ»* въ лѣтоброението на древнитѣ бѣлгари.

Великиятъ князъ Омортагъ, строителътъ на дворцитѣ, гробницата, мостътъ и други паметници, построилъ, както прѣдполагаме, въ честъ на баща си Крумъ слѣдния паметникъ. Той прѣдставлява релефъ на конникъ, издѣлбанъ върху една скална стѣна, въ единъ скаленъ кѣтъ съ богатъ изворъ. Мѣстността е една отъ най-живописнитѣ въ източнитѣ наши покраини. Кѣттътъ се гледа отъ лѣвата страна, когато пътувате съ желѣзница отъ Каспичанъ за Шуменъ, надъ спирката Мадара. Около релефа има надписъ, а подъ конника една хрѣтка и лѣвъ. Конникътъ е високъ 2·75 м,

Прѣзъ 1906 г. построихме до релефа едно скелѣ, високо 25 м., за да снемемъ копията на надписа. Намѣрихме, че той е много поврѣденъ, защото скалната стѣна се състои отъ пѣсѣчникъ, който лесно се разрушава отъ атмосфернитѣ влияния. Интересно е, че строителитѣ на паметника, за да запазятъ надписа, измазали вдлъбнатитѣ букви съ сивочервеникъвъ циментъ. Намѣрихме че надписътъ е билъ много голѣмъ; той е покривалъ повърхность отъ седемъ квадратни метра!

Въ запазенитѣ части на надписа се четатъ отдѣлни думи като: „*Крумъ, князъ Омортагъ, царь, война, злато и др.*“

Нашиятъ прѣписъ на надписа е първия и послѣдния, защото Народниятъ музей въ София снималъ гипсенитъ отпечатъкъ на релефа, който е поставенъ сега въ Народния музей и при отпечатването се открили отъ надписа цѣли части.

Въ дългия надписъ, види се, сж били изложени славнитѣ подвизи на Крума, който се е стрѣмилъ да разгроми византийската империя!

Ний сме даже наклонни да вѣрваме, че релефътъ прѣдставлява надгробенъ паметникъ на Крума, погребенъ въ гробница, издѣлбана въ скалитѣ на живописния Мадарски кѣтъ!

VI.

Отъ Абоба-Плиска излизалъ единъ пътъ къмъ Силистра прѣзъ Делиорманъ; край него има три древнебългарски окопови укрѣпления: 1) „*Геленджикъ*“ между с. с. Токмакъ-къой и Гюлеръ-къой, 2) „*Хасѣрлѣкъ*“ до с. Пирли-къой и 3) „*Паланка*“ между с. с. Кусъ-къой и Гюллеръ.

Другиятъ пътъ е излизалъ отъ столицата къмъ старопланинския проходъ Верегавски (сега Карнабадски) и понататъкъ край Карнабадъ прѣзъ с. Ени-махле (Ямболско) къмъ сегашната турскобългарска граница и къмъ Цариградъ, край гр. Лозенградъ. Пътътъ билъ пазенъ съ окоповия лагеръ „*Хисаръ*“ до с. Велибей, съ двореца Туча (бждация Прѣславъ), *Топракъ кале* до с. Ришъ, голѣмото укрѣпление „*Хисаръ*“ до гр. Карнабадъ (окопово и зидано) и лагерътъ „*Цианска еркесия*“ до с. Ени-махле. Послѣдния

лагерь е залепенъ до пограничния тракийски окопъ „еркесия“. Той има видъ на полудъга, съ дължина 850 разкрача и съ най-голѣма ширина 350. Лагерътъ е откъмъ южната страна на пограничната еркесия. Отбранителниятъ фронтъ е обърнатъ противъ византийцитѣ. Циганската еркесия е най-стратегичното мѣсто на цѣлата еркесия, която се простира отъ Бургасъ чакъ до Търново-Сейменъ, край р. Марица. Источната ѝ частъ до р. Тунджа (на югъ отъ Ямболъ) е висока, а западната ниска; тя на много мѣста не личи вече. Отъ двѣтъ страни на еркесията до с. Енимакле се издигатъ уединени върхове Бакаджици (отъ турската дума: бакаджакъ, гледамъ), защото се гледатъ отъ далечъ. Това сж, види се, тракийскитѣ „милеони“, за които се споменува въ договора на българския князь Кормесий отъ 716 г. Споредъ тоя договоръ границитѣ м жду България и Византия сж били опрѣдѣлени отъ „Милеони въ Тракия“. Въ 812 г. Крумъ поискалъ отъ византийцитѣ възобновлението на тоя миренъ договоръ.

Отъ Енимакле пѣтятъ отивалъ къмъ с. Г. Боялъкъ, Дерекъой и край Лозенградъ къмъ Цариградъ. Недалечъ отъ този пѣтъ, близо до Дервентскитѣ възвишения, по билото на които върви сегашната турскобългарска граница, притѣжаваме прѣписъ на единъ дългъ надписъ (около 70 реда), издълбанъ върху единъ голѣмъ четвъртитъ камъкъ. Надписътъ е доста поврѣденъ. Въ него се говори за „възобновление на опустошени крѣпости“. Надписътъ е византийски и ще попълни нашитѣ знания за прѣговори между Византия и България.

Въ Дервентскитѣ възвишения трѣбва да търсимъ мѣстността „по сръдѣ Грѣкъ и Блыарѣ, иже Парорие зовомо естъ“, извѣстна отъ житието на славния еремитъ отъ XIV вѣкъ Григорий Синаита и неговия ученикъ Теодоси Търновски. На тукашната манастирска обител царь Йоанъ Александръ съградилъ килии и пиргъ (кула) за защита противъ разбойнически нападения. Прѣдполагаме че тази обител се е намирала въ околността на пограничното село Дерекъой, дѣто има развалини на единъ манастиръ съ четвъртита ограда, въ която личатъ развалини на двѣ кули. Въ околността има голѣми извори. Когато турцитѣ се готвѣли да нападнатъ тукашнитѣ покраини, византийскиятъ вла-

дѣтель („кефалия“) въ недалечния гр. Скопѣлъ (сега с. Ескиполосъ, на С 3 отъ Лозенградъ), прѣдупрѣдилъ калугеритѣ и тѣ избѣгали.

VII.

Не е извѣстно още, какъ сж погребвали языческитѣ българи. При нашитѣ разкопки въ Абоба намѣрихме подъ една малка могила „Везиръ Тепе“ човѣшки скелетъ, обърнатъ съ главата къмъ югозападъ. Краката му били свити. До могилата „Наджакла-югъ“, която се намира на западъ отъ вжтрѣшното укрѣпление, намѣрихме 15 скелета погребени по християнски начинъ. Арабскитѣ пжтешественици разказватъ, че волжскитѣ Борджани (Българи) сж изгаряли мъртвеца заедно съ дружината му или го погребвали, заедно съ женитѣ и слугитѣ му.

VIII.

Къмъ любопитнитѣ паметници на языческитѣ Българи принадлежатъ „*Побити камѣни*“ (девташларъ), находящи се въ близката околностъ на Абоба. Камѣнитѣ прѣдставляватъ правилни и неправилни групи. Първитѣ сж съставени въ квадратни фигури съ по 5, 7 или 9 реда. Странитѣ на квадратитѣ сж обърнати къмъ свѣтовнитѣ направления. Височината на камѣнитѣ достига до човѣшки бой. Прѣдъ нѣкои групи билъ намѣренъ камѣненъ прѣстолъ. Това показва, че тѣ сж служили за народни сждилища или други събрания.

Неправилнитѣ групи се срѣщатъ тукъ тамъ; между тѣхъ има едни дълги камѣни, на които повърхността е прѣпрѣчена съ единъ или два дълбоки изрѣза.

Древнитѣ Българи имали обичай да издигатъ голѣми колони. Край пжтя отъ Абоба къмъ Прѣславъ имало двѣ такива. Една отъ тѣхъ се намира на югоизтокъ отъ Абоба; тя била около 12 м. висока. Друга колона, съ надписъ, била издигната близо до гара Прѣславъ—Крумово. Споредъ него великиятъ Омортагъ съградилъ въ Туча (Прѣславъ) четири колони и между тѣхъ два мѣдни лъва.

Нашето правителство не е зело още мѣрки да се запазятъ „побититѣ камѣни“. То трѣбва да ги провъзгласи за строго охранителни; иначе тѣ ще бждатъ уничтожени.

IX.

Интересенъ е въпросътъ дали сж останали потомцитѣ на древнитѣ българи? Извѣстно е, че Аспарухъ заварилъ Славяни, между Дунавъ и Стара Планина, и че той едно отъ славянскитѣ племена, а именно *Стверитѣ* прѣселилъ отъ Верегавски проходъ (Карнабадски) къмъ изтокъ, за защита на границата. Види се, че сж били прѣселени и племената, живущи въ степната Добруджа и замѣстени съ Аспаруховитѣ Българи. Обширнитѣ пасища, подобни на ония въ азовско-кубанското имъ отечество, сж прѣдставлявали за тѣхъ най-сгодно мѣсто за поселение.

Изказано било мнѣние, че гагаузитѣ сж потомцитѣ на древнитѣ Българи. Въ видѣнието на пророкъ Исайя се говори, че българитѣ сж *кумани* („отъ кумани, рекоми Блъгари“). Надѣваме се, че въ недалечно врѣме, ще се разрѣши въпросътъ за гагаузитѣ.

X.

Въ околността на нашата хубава Варна направени били миналата година двѣ бѣлѣжити открития, а именно: 1) На югозападъ отъ града, подъ върха Джанаваръ, се намѣриха основи на единъ старохристиянски храмъ, отъ врѣмето на Константиѣна Велики. 2) Въ развалинитѣ на други единъ мѣнастиръ изъ варненскитѣ лозя биде откритъ *печатъ на Князъ Борисъ-Михаилъ*.

A.

Още прѣди 15 години разкопавахме могилата *Пиринчъ Тепе* (оризена), находяща се между морето и езерото. Намѣриха се въ нея основи на единъ старохристиянски храмъ, съ пристройка, въ която била кръщелня (съ купель).

Прѣди четири години почнахме да разкопаваме друга една могила, наречена *»Змийска«* (Иланъ Тепе), находяща се подъ Джанавара (фиг. 1). Миналата година довършихме разкопката ѝ. Откриха се въ нея основи на единъ храмъ, на който алтарѣтъ не е издаденъ на вънъ, но се намира вътрѣ. Подѣтъ на три отдѣления е покритъ съ мозаика, която се състои отъ бордюри отъ лозени вейки съ грозде, плетеница и геометрически фигури. Останалитѣ подове сж

били покрити съ мряморни плочи. Подъ тѣхъ излиза дебелъ пласть отъ бетонъ и подъ него канара. До алтара билъ иконостасъ и прѣдъ него кржглестъ амвонъ. По старохристиянски обичай подъ прѣстола били тургани светитѣ мощи. За да провѣримъ това, разчупихме бетона. Подъ него се показа канара. Зарадъ това почнахме да търсимъ на други мѣста таенъ входъ къмъ прѣстола. Слѣдъ като разбихме на нѣколко мѣста бетона, опитахме се между амвона и иконостаса. Подъ бетона се показа дупка, запушена съ блокове. Разбрахме, че улучихме входътъ. Извадихме блоковетѣ и очис. ихме пѣсѣка подъ камѣния пласть. Подъ амвона се показва една гробница, зидана съ тухли и по направлението къмъ прѣстола се показва тунелъ, напълненъ съ пѣсѣкъ. Слѣдъ очистването му стигнахме до единъ зидъ отъ голѣми блокове. Слѣдъ като го разкъртихме, показва се другъ зидъ, измазанъ съ хурусанъ. Като чукахме по него, забѣлѣжихме, че по сръдата му тѣнги, като че има куфина. Почнахме да очукваме мазилката. Показаха се тухли отъ сводъ. Разбрахме, че въ куфината ще се намѣри кутия съ свѣтитѣ мощи. Внимателно почнахме да вадимъ тухлитѣ съ които била иззидана куфината. Слѣдъ изваждането на първата тухла се показва куфина и слѣдъ изваждането още на нѣколко тухли показва се бѣла кутия. Извадихме я и съставихме актъ, който подписаха всички присѣтствующи. Отварянето на кутията стана на 13 юни 1920 г. въ присѣтствието на настоятелството на Археологическото дружество. Кутията е изработена отъ алабастровъ камѣкъ; тя има видъ на римска гробница (саркофагъ). Капакътъ има видъ на покривъ. Когато подигнахме капакътъ, показва се нѣщо увито въ черна кърпа. Слѣдъ като разрѣзахме съ ножици кърпата показва се сребърна кутийка. Като я отключихме намѣрихме въ нея една кесийка, доста тѣжка. При отварянето ѝ свѣтна злато и безцѣнни камъчета. Присѣтствующитѣ почнаха да ржкоплѣскаатъ. Извадихъ отъ кесийката една четвъртита златна кутийка, украсена съ деветъ безцѣнни камъчета (зафири и смарагди). Въ нея се намѣриха нѣколко човѣшки кокалчета и парче изгнило дърво, което се разпадна на прахъ (като емфе). Мощитѣ произхождатъ отъ нѣкой мъченикъ — светецъ, а дървото, види се, отъ кръста на Спасителя.

Издадено било мнѣние, че храмътъ е старобългарски.

Считаме обаче, че той е съграденъ въ врѣмето на Константинъ Велики.

Публикацията за храма готвимъ заедно съ архитекта Ал. Рашеновъ отъ гр. Дръново, който ръководилъ разкопкитѣ и е изработилъ съ бои рисунки на мозаикитѣ, които прѣдставляватъ мостра за изящни килими!

Слѣдъ намирането на мощитѣ отворихме гробницата подъ амвона. Въ нея лежалъ единъ голѣмъ и единъ малъкъ сандѣкъ. Въ голѣмия имало нѣколко тухли, които паднали отъ свода на гробницата; тѣ пробили капака на козгеча. Въ сандѣка лежалъ скелетъ на старъ човѣкъ (безъ зъби), види се, че основателтъ на манастира. Изказано било мнѣние, че скелетътъ е на Борисъ — Михаилъ. Ний обаче напълно оспорваме това мнѣние! Въ сандѣчето имало мощи на нѣ кой мъченикъ — свѣтецъ; тѣ сж били увити въ платъ, отъ който се запазили само златни нишки (сърма). Въ прѣдверието на храма се открили два гроба, види се, че на манастирскитѣ игумени. До прѣдверието се намѣри кръщелня (съ купела) и отъ външната страна на храма нѣколко реда голѣми купове, покрити съ капаци. Тѣ сж служили на калугеритѣ за вино, вода, зехтинъ и др.

Мъченици—свѣтци, пострадали за християнството имало много по нашето черноморско крайбрежие. Извѣстенъ ни е отъ тѣзи покраини единъ надписъ, въ който се говори за единъ свещеникъ — проповѣдникъ, на име Юлианъ (римлянинъ), който билъ убитъ отъ варваритѣ.

Разрушението на храма е станало, както прѣдполагаме, въ врѣмето на аварското нашествие прѣзъ 599 г. Храмътъ, билъ ограбенъ, напълненъ съ дърва отъ близката гора и запаленъ. Отъ горенето се е образувала пепель, на дебелина единъ метръ. Въ нея намѣрихме въгласяли клонове. Отъ силния огънь се напукалъ свода и стѣнитѣ на храма и почнали да се събарятъ. Отъ това събаряне се е образувалъ могиленъ насипъ, който е обрасналъ послѣ съ гора. Аваритѣ сж търсили, види се, скришницата подъ прѣстолоа; но като разбили бетона ударили на скалата. Да сж сполучили да намѣрятъ тайния входъ до амвона, тѣ щѣли да задигнатъ кутиитѣ съ светитѣ мощи и да изхвърлятъ на вънъ ковчезитѣ отъ гробницата. Извѣстно е, че аваритѣ, като опустошили прѣзъ 600 г. Тракия, разрушили тамъ храмове. Отъ единъ такъвъ въ гр. Друзипара (сегашния Кариширанъ) изхвърлили

мощитѣ на св. Александъръ, на когото е билъ посвѣтенъ храмътъ.

Въ мѣнастира около храма оставатъ да се направятъ разкопки. Вода за пиене е била докарвана съ особенъ водопроводъ отъ изворитѣ на близкия Джанаваръ.

Мѣстността около храма е много живописна. Не знаемъ по-красиво мѣсто отъ него. Прѣдъ очитѣ ти се разтила варненската долина съ езерото, градътъ Варна и морското крайбрежие съ двореца Евксиноградъ. Когато врѣмето е ясно, съгледва се задъ двореца бѣлия брегъ на нещастната Добруджа. Прѣзъ зданието на двореца може да се съгледа далечния носъ Геларето до Каварна. Надвечеръ се гледа блѣщуването на неговия фаръ. На лѣво отъ двореца, се пада извѣстния манастиръ „Аладжа;“ въ него има черква, параклисъ и калугерски килии, издѣлбани въ една висока скална стѣна.

Още по-красива гледка се открива отъ близкия Джанаваръ (фиг. 1). Отъ тамъ се гледа цѣлия западенъ хоризонтъ съ бѣлитѣ върхове до гара Гебежде, двуврѣхия Харманъ-кая и Чакмакъ баиръ (надъ с. Девня). Задъ Харманъ-кая се намиратъ прочутитѣ девненски извори, които образуватъ голѣма рѣка съ кристална вода. По своята красота се славѣ единъ отъ изворитѣ, а именно „Хавуза.“ Водораслитѣ, растящи въ кристалната му и дълбока вода, при пълна слънчева свѣтлина, прѣдставляватъ вълшебна гледка, която е уникумъ. Около изворитѣ се намиратъ развалини на голѣмъ римски градъ, основанъ отъ Траянъ и прѣименуванъ на Марцианополъ по името на Марциана, сестра на императора. Градътъ билъ главенъ градъ на провинцията „долна Мизия.“ Въ голитѣ, бѣли мѣста, що се гледатъ отсамъ Харманъ-кая, се намиратъ извѣстнитѣ въ цѣлия свѣтъ „побити камъни“ (декили-ташъ). Това сж самородни цилиндрически стълпове, каквито нѣма другагдѣ въ свѣта. Отъ Джанаваара къмъ сѣверъ, отвѣдъ езерото се гледа с. Пашакъой и на лѣво отъ него бѣлата ивица на шосето Варна—Добричъ. На дѣсно отъ селото се гледа, близу до езерото, едно бѣло дълго здание съ червена стрѣха. По тѣзи мѣста е станало паметното сражение между полския кралъ Владиславъ и султанъ Мурадъ, около 50 години слѣдъ падането на В. Търново и 9 години прѣди прѣвземането на Цариградъ. По тѣзи мѣста

*„Почива храбра четица юнашка
Поинала със краля си за кръста,
Що сявѣа било знаме и слава Поляшка“.*

Слѣдъ геройска съпротива на християнитѣ, Владиславъ падна, посѣченъ отъ единъ еничеръ. Главата му била отсѣчена, натъкната върху единъ дълъгъ прѣтъ и носена изъ полесражението.

Сражението е било послѣдния опитъ на западното християнство да изгони турцитѣ отъ Европа. *Отъ тогава съдбата на Бѣлгария остана рѣшена за нѣколко вѣка!*

Историческата мѣстность до открития храмъ, ще се прѣобърне въ горска градина, дѣто народътъ ще може да прѣкарва свободното си врѣме, срѣдъ една красива природа. При чудесната гледка, която се открива прѣдъ очитѣ ни, спомваме си думитѣ на Вазова: *какъ хубаво си ти, Отечество любезно!*

Б.

Върху печата се намира ликътъ на Борисъ-Михаилъ, съ сияние (нимбъ) около главата му. Облеченъ е като калугеръ. Това показва, че печатътъ не произлиза отъ врѣмето на князуването му, защото иначе князътъ би ималъ корона на главата. Прѣдполагаме, че печатътъ произхожда отъ онова врѣме, когато Борисъ е князувалъ късичко врѣме като калугеръ, когато свалилъ отъ прѣстола сина му Владимиръ.

Извѣстно е, че Борисъ се отрекълъ отъ прѣстола, прѣдалъ властта на голѣмия си синъ Владимиръ и се оттеглилъ въ мѣнастиръ. Обаче, синъ му измѣнилъ политиката на баща си и посѣгналъ да възстанови язичеството. Борисъ като видѣлъ застрашени резултатитѣ отъ своята миролюбива вътрѣшна и външна политика, напусналъ мѣнастира и подкрѣпенъ отъ своитѣ поддържници, сломилъ упорството на сина си, когото наказалъ, като го ослѣпилъ и хвърлилъ въ тъмница. Слѣдъ това той свикалъ народенъ съборъ, на който съобщилъ за станалото, провъзгласилъ за свой замѣстникъ по-малкия си синъ Симеона, и отново се оттеглилъ въ мѣнастиръ, дѣто прѣкаралъ до края на живота си.

Върху печата Борисъ е прѣдставенъ съ дигнати рѣцѣ за благословение. Кого е благословилъ? Вѣроятно народа си, комуто пожелавалъ щастие въ ония смѣтни врѣмена!

Въ кой манастиръ е живялъ Борисъ? Нѣкои прѣдполагатъ, че въ манастира до голѣмия храмъ въ Абоба Плиска, находящъ се между вжтрѣшното зидано и окопово укрѣпление или въ нѣкой манастиръ около Прѣславъ.

Откритието на печата посочва Варна!

Какъ е погребенъ Борисъ? Нѣма съмнѣние, че той е погребенъ въ манастира, дѣто е прѣкаралъ послѣднитѣ дни на живота си или въ столицата Абоба — Плиска или Прѣславъ.

При разкопкитѣ на манастирския храмъ въ малкия алтаръ се намѣри едно зидано гробче (42×49×24 см.), въ което лежалъ човѣшки черепъ, до него и подъ него другитѣ кости отъ скелета. Черепътъ е пробитъ съ остъръ прѣдметъ. Нѣма съмнѣние, че гробчето съхранява свѣтитѣ мощи на нѣкой български мъченикъ. Прѣдполагаме, че това сж останкитѣ на Енравота (Воинъ), най-стария синъ на великия Омортагъ. Черепътъ показва, че мъченикътъ билъ убитъ съ ударъ въ главата.

Придворната черква, която била открита въ вжтрѣшното укрѣпление на Абоба, показва любопитенъ строежъ, а именно стара постройка и по-нова. Старата имала правоъгълна форма (23·6×14·6 м.; тя е била язическо светилище на българитѣ, прѣобърната послѣ на черква. Въ южната стѣна на черквата е имало входъ къмъ едно параклизче. Подъ прага на входа се намѣри гробъ. Нѣма съмнѣние, че въ гроба билъ погребенъ нѣкой виденъ християнинъ, може би, че самия Борисъ — Михаилъ?

Какво прѣдстои да се направи слѣдъ откритието на Варненския печатъ?

1) Да се отчуждатъ два декара лозе въ което се намѣри печатътъ, за да се разчислятъ основитѣ на манастирския храмъ и др.

2) Да се украси мѣстността съ насаждане дръвчета и да се направи достѣпна за любителитѣ на нашето минало.

3) Да се публикува печатътъ заедно съ резултатитѣ отъ разкопкитѣ.

Не е изключена възможността да се открие гробътъ на: *«Живѣй въ добръ исповѣданій Господа нашею Исуса Христа великѣй и чѣстнѣй и благовѣрнѣй юсподъ нашъ Михаилъ—Борисъ, кнезъ болгарскъ».*

Проф. Гавр. И. Кацаровъ.

Старитѣ траки.

До колкото можемъ да проникнемъ въ далечното минало на Балканскитѣ области, намѣрваме като най-стари тѣхни жители *тракитѣ*: отъ Карпатитѣ до Бѣло море, отъ Адриатическото до Черно море сж се ширили многобройнитѣ тракийски племена. Вѣроятнo вече около половината на III-то хилядогодие пр. Хр. тѣ били засѣднали въ новото си отечество, дѣто обаче не могли да намѣрять спокойствие за дълго врѣме. Отъ къмъ сѣверъ проникватъ други сродни племена; откъмъ сѣверо-западъ се спуснали *илирийцитѣ* (остатъкъ отъ които сж днешнитѣ албанци) и изтикали тракитѣ отъ западната частъ на полуострова. Вслѣдствие на тоя натискъ една частъ отъ тракийскитѣ племена се принудила да потърси нови жилища въ Мала-Азия (напр. фригитѣ, частъ отъ мизитѣ и пр.)

За първобитната тракийска култура ни даватъ понятие останкиѣ, които сж открити на много мѣста въ България и сж събрани въ народния археологически музей. Сега ние можемъ вече да си прѣдставиме ясно четирежгълнитѣ колиби на тогавашнитѣ жители, градени отъ прѣти и измазани съ глина; ние виждаме вече тѣхнитѣ орждия (брадви, тесли, длета и пр.) отъ хубаво изгладенъ камъкъ, тѣхнитѣ костени шила и игли, грубитѣ имъ глинени и костени идоли, хубавитѣ имъ грънчарски издѣлия: най-разновидни сждове, съ приятна форма, добрѣ изпечени, надраскани съ разни фигури или боядисани съ геометрически орнаменти и т. н. Земледѣлието било вече познато; вжгленясало жито често се намира при разкопкитѣ на тракийскитѣ могили — селища; но повече се занимавали съ скотовѣдство и ловъ. Въ това врѣме Гърция и по островитѣ на Егейско море почна да се развива тѣй наречената *критско-микенска* култура (ок. 2000 — 1400 г. пр. Хр.), която съ врѣме достигнала високъ разцвѣтъ: слѣди отъ нея сж открити и въ Тракия. Унищожението на тая култура отъ дорянитѣ (ок. 1200 г. пр. Хр.) се е отразило злѣ и на развитието на Тракия; освѣнъ това тракийскиятъ брѣгъ е билъ колонизиранъ отъ гърцитѣ и така се е започнало елинското влияние върху тракийскитѣ племена.

Между тракийските племена, които изпъкватъ въ историческо време, трѣбва да споменемъ на първо мѣсто *одриситѣ*, които живѣли по сръдното течение на Марица; тѣ успѣли да основатъ едно по-голѣмо царство, което обхващало повече племена и могло да изкара до 150,000 войници. Тѣхенъ центъръ билъ градътъ *Ускудама* (дн. Одринъ). Въ V в. пр. Хр. Одриското царство обхващало областта между Родопитѣ, Стара Планина, Черно море и Хелеспонта (Дарданелитѣ); но и *гетитѣ* на сѣверъ отъ Балкана и племената по горна Струма признавали властта на одринскитѣ царе. Въ 359 год. пр. Хр. това царство се разпокъсало и скоро изспаднало въ зависимостъ отъ Македония.

Отъ II в. пр. Хр. по-голѣма роль играятъ *беситѣ*, които живѣли по горна Марица и въ Родопитѣ. По долна Струма живѣли *пеони*; по горна Струма — *ариани* (сравни днешното „Граово“). Южна Македония тоже била заселена въ по-старо време отъ тракийски племена (мигдони, крестони, бисалти и пр.), които послѣ били погълнати отъ македонцитѣ.

Въ Неврокопско живѣли *ледитѣ*; по рѣка Арда — *кой-лалетитѣ*. Въ сѣверна България живѣли многобройнитѣ *мизийски* племена; въ сѣверо-източна България — *гетитѣ*; въ днешна Ромжия — *дакитѣ*, които въ I в. сл. Хр. основали мощна държава и упорито се борили съ римлянитѣ за своята самостоятелностъ.

Старитѣ писатели ни съобщаватъ нѣкои свѣдѣния за бита на тракийскитѣ племена. У тѣхъ владѣяло многоженство; мъжътъ си купувалъ жената отъ родителитѣ ѝ съ пари или имотъ. Дѣвойкитѣ се ползували съ по-голѣма свобода, но омъженитѣ жени били пазени много строго.

Социалното положение на жената било много тежко: тя работѣла земята, пазѣла стадата и извършвала и други робски работи. У тракитѣ вече се развило и болярство, което живѣло на гърба на подчинената мѣса.

Селищата били разнообразни. Въ македонскитѣ езера (напр. Тахино, Бутково) пеонитѣ живѣли на наколни жилища; пострѣливали скели надъ колове въ самото езеро: върху скелитѣ издигали колибитѣ си. Въ сѣверна България и Добруджа живѣли отчасти въ бордеи; беситѣ до късно употребѣляли пещеритѣ, като жилища (пещеритѣ служили като жилища и въ прѣдисторическо време). Споменуватъ се села укрѣпени съ палисади, градове и крѣпости.

Земледѣлието било вече доста развито: обработвали пшеница, ржжъ, просо, ечимикъ, отъ който варѣли пиво; сѣщо и лозата: тракитѣ въ старо време се славѣли като страшни пияници. Познатъ билъ ленътъ и конопътъ, отъ които си правѣли дрехи. Не по-малко цвѣтѣло скотовѣдството; тракийската конница е играла не маловажна роль; развѣждали и

овци, кози, говеда. Благородниятъ тракиецъ билъ страстенъ ловджия; между звѣроветъ, които гонѣлъ, трѣбва да споменемъ лъва,²⁾ дивитъ бикове и бизонигъ. Съ посребряванитъ и позлатяванитъ рогове на дивия бикъ тракийскитъ царе пили вино. Не трѣбва да забравяме и доста напрѣдналата тракийска металургия; тракийскитъ рудари странствували по разни мѣста изъ Балканския полуостровъ, дѣто имало руди и златенъ пѣськъ по рѣкитъ.

Тракиецътъ е билъ любителъ на шарени дрехи; той носѣлъ клошникъ и кабаница (намѣтало) съ качулка; шапката била обикновено отъ лисича кожа, краката си обувалъ съ кожени обувки или чизми. Гетитъ носѣли кожуси и широки шалвари. Дакитъ, изобразени въ релефитъ на Траяновата колона въ Римъ, носятъ дълги диплести панталони, привързани надъ глезенитъ, кителъ съ дълги ржкави отдолъ на странитъ разцѣпенъ, прѣпасанъ на пояса, най-отгорѣ намѣтало. Женитъ сж обличали съ диплестъ, дългъ до петитъ сукманъ, подъ него риза съ дълги ржкави; най-отгорѣ намѣтало; косата си забраждали съ кърпа.

Тракитъ имали обичай да се татуиратъ, както правятъ и до днесъ много племена съ първобитна култура.

Като оржие тракитъ употрѣбявали меча (на тракийски езикъ: *скалме*), а сжщо и кривъ (сърповиденъ) ханджаръ; тежки и леки копия, леки щитове. Дакитъ въ Траяновата колона сж въоржени съ лжкове, криви ханджари и копия; тѣ носятъ и обли щитове. Гетитъ имали обичай да намазватъ стрѣлитъ си съ отрова. Дакитъ имали и военни знамена въ форма на змей.

Тракитъ въ старо врѣме се смѣтали като най-здрави и най-воинствени между племената на Европа; затова всички държави употрѣбявали тракийски наемници: така напр. въ войската на Александър Велики тракитъ сж играли голѣма роль като съюзници и наемници (особенно лека конница, прашници и стрѣлци); сжщо и въ войската на държавитъ, които произлѣзоха слѣдъ разпадането на Александровата монархия.

Тракиецътъ билъ безстрашенъ; той билъ готовъ винаги да посрѣщне смъртъта съ спокойно сърдце, защото вѣрвалъ дълбоко, че слѣдъ смъртъта си ще живѣе по-добъръ животъ при своето божество.

Въ историческо врѣме, както споменахме вече, Тракия се е намирала подъ силно влияние на елинизма; но обратно и Тракия е упражнила извѣстно влияние върху гърцитъ. Извѣстни сж отъ гръцкото сказание тракийскитъ пѣвци Орфей, Музей и пр.; тракийската областъ Пиерия при Олимпъ се е смѣтала отечество на музитъ; отъ тамъ тѣхниятъ култъ се разпространилъ въ цѣла Елада. Отъ тракитъ гърцитъ

²⁾ Има изрѣчни свѣденія, че лъветъ въ V в. пр. Хр. се срѣщалъ още въ Македонска Тракия.

приели и култа на Бога Диописа; въ тоя култъ се корени и орфиката, която въ VI в. пр. Хр. докараха цѣлъ прѣвратъ въ религиозния животъ на Гърция. Въ Периклово врѣме въ атинския държавенъ култъ била приета и тракийската богиня Бендида.

Въпрѣки силната елинизация на Тракия, която се е продължавала и слѣдъ като тая областъ станала римска провинция, тракийскиятъ езикъ се запазилъ на нѣколко мѣста: дори до VI в. сл. Хр. когато славянитѣ се разлѣли въ Балканската областъ, тѣ заварили многобройно тракийско население, съ което тѣ се смѣсили; до днешенъ день въ български езикъ сж запазени много таротракийски имена на рѣки и мѣста. Не ще съмнѣние, че расата на българския народъ се съопрѣдѣля значително отъ тракийския елементъ, който е влѣзълъ въ нея; заради това изучването бита на старитѣ траки, трѣбва да бже една отъ най-важнитѣ задачи на домашната ни наука.

Проф. А. Иширковъ.

Българитѣ въ Солунъ въ надвечерието на балканската война (1912 г.)

Между градоветѣ на балканския полуостровъ Солунъ заема важно мѣсто по брой на жителитѣ си и търговско значение. Това е било въ всички врѣмена, така ще бжде за дълго въ бждаще. Самата природа му е прѣдопрѣдила това благоприятно положение за развой. Въ Солунския заливъ, който се вдава далеко навжтрѣ въ сушата, се изтичатъ Вардаръ, Бистрица, Галико и други по-незначителни потоци, чиито общъ басейнъ обхваща пространство 33,373 кв. км.

Орохидрографската направа на балкански полуостровъ създава отъ Солунъ важенъ центръ на сухоземни и морски пѣтища. Отъ Солунъ излизатъ вѣтрилообразно пѣтища за Гърция, за Албания, за Босна и Херцеговина, за България и за Тракия съ Цариградъ. Много отъ тия пѣтища прѣхвърлятъ Дунава и се свързватъ съ важнитѣ сухоземни и водни пѣтища на цѣла Европа. По море Солунъ се свързва сгодно съ всички прѣзморски страни. Въпрѣки голѣмата международна връзка на Солунъ, той остава се още македонски градъ. И понеже мнозинството македонското население е българско, то и Солунъ се смѣташе често, като градъ на българска земя. Англичанитѣ Макензи и Ирби, които прѣпътували българскитѣ земи въ 1863 година, наричатъ Солунъ „българско пристанище“ и до като го смѣтатъ въ историческо отношение грѣцки градъ, въ етнографско — еврейски, въ политическо — турски, въ географско отношение, казватъ тѣ, той е български градъ. Прочутиятъ пѣтешественикъ Бартъ, който въ 1862 година пропътувалъ българскитѣ земи отъ Русе до Солунъ и билъ свидѣтель на българския подемъ въ наченатата черковна борба, пише за Солунъ слѣд.

ното: „Този градъ е роденъ за столица, той има се още голѣмо значение за цѣла Румелия и, ако единъ день стане столица на България, може би въ кжсо врѣме ще захване да съперничи съ Атина, ако не съ класически интереси, то съ богатството си и дѣйствително величие.“

Възраждането на българскиятъ народъ въ Македония и неговото културно и стопанско засилване се свърза на тѣсно съ градъ Солунъ въ послѣднитѣ 50 години. И ако не бѣха настѣпили голѣмитѣ промѣни въ политическия животъ на Македония прѣзъ годинитѣ 1912 — 1918, ако не бѣше откъснатъ Солунъ отъ своя естественъ географски и стопански хинтерландъ, той би придобилъ въ кжсо врѣме български характеръ, какъвто е етнографския ликъ на неговия пространенъ хинтерландъ.

Ще се постарая да ви прѣдставя на кжсо какво мѣсто заемаха българитѣ въ Солунъ прѣзъ годинитѣ 1910—1912.

Споредъ най-грижливата прѣцѣнка на Солунското население въ 1911 година неговиятъ брой е билъ около 128,000 жители, отъ които 64,000 евреи, 25,000 турци, 22,000 гърци, 10,500 българи и 6,500 разни.

Отъ деня, когато славяни и българи се настанили въ Македония, ги имало и въ Солунъ. Българославянскиятъ езикъ се говорилъ въ тоя градъ, както въ врѣмето на св. св. Кирилъ и Методия въ IX вѣкъ, сжщо и прѣзъ всички други вѣкове до день днешенъ. Околността на Солунъ е била винаги славяно-българска. Пазарниятъ езикъ въ Солунъ бѣше до послѣднитѣ дни на турското владичество въ по-голѣмата си частъ български. По надписитѣ на дюкяни и хотели не липсуваше българското писмо и български езикъ.

Българската община въ Солунъ датува отъ късно врѣме, едва отъ 1867 година, тя бѣ призната отъ турската властъ чакъ на 1904 година, а само двѣ години прѣди отхвърлянето на турското иго, се създаде въ Солунъ българска епископия, чийто първи архирейски намѣстникъ, архимандритъ Евлогий, родолюбивъ и високо просвѣтенъ духовенъ служител, бѣше жестоко удавенъ въ Бѣло море отъ гърцитѣ въ 1913 година. Солунъ бѣше седалище и на българоуниятския митрополитъ Елифани Шановъ, въодушевенъ старецъ на 75 години, когото сжщо не пожалиха новитѣ владѣтели на Солунъ; той бѣше заточенъ отъ гърцитѣ.

Българитѣ имаха въ Солунъ три църкви, четвъртата се строеше. Четири български попове служаха въ тѣхъ на черковно славянски.

Първа българска школа въ Солунъ била основана въ 1865 година, а въ 1910 година въ тоя градъ имаше три гимназии (мжжка, дѣвическа и търговска) съ 526 ученика и ученички. Имаше сжщо една забавачница, петъ първоначални училища съ 594 ученици и ученички, едно ступанско училище, а проектирано бѣше да се основе и едно духовно училище. Млади българи посещаваха турски, френски и нѣмски училища. Броятъ на всички ученици и ученички българи въ Солунъ прѣзъ 1910 година надминаваше 1200, а българскитѣ учители и учителки бѣха 80.

На 1838 година била основана въ Солунъ първата българска печатница отъ Теодосия Синаитски, българинъ родомъ отъ Дойранъ. Въ 1910 година въ сжщиятъ градъ имаше двѣ голѣми модерни български печатници, на К. Г. Семерджиевъ и Юрданъ Ярцевъ. Имаше сжщо богати български книжарници, които доставяха български книги за цѣла Македония. Като се установи конституционно управление въ Турция (1908 г.), се почна печатането на много български вѣстници и списания въ Солунъ. Първата метеорологическа станция въ Солунъ и въ цѣла Македония изобщо бѣше наредена въ българската мжжка гимназия. Тя печаташе редовно своя бюлетинъ.

Солунскитѣ българи имали освѣнъ своята народна и черковна община още други обществени оргάνизации, а по-късно и политически, като гимнастическо дружество „Солунски юнакъ“, женско благотворително дружество „Вѣра, Надежда и Любовь“, клонъ на „Българска Матица“; послѣ въвеждането на конституционното управление въ Турция Солунъ стана центъръ на българскитѣ политически клубове въ Македония.

Първитѣ организатори на Солунскитѣ работници върху главнитѣ принципи на социализма бѣха българитѣ Влаховъ и Томовъ. На първитѣ избори за прѣдставители въ Отоманския парламентъ бѣше избранъ отъ Солунския санджакъ българинътъ Влаховъ, родомъ отъ Кукушъ.

Въпрѣки своя международенъ характеръ, Солунъ взема сжщо участие въ революционнитѣ движения на македонскитѣ

българи. Атенатътъ извършенъ срѣщу парахода „Гвадалквиръ“, експлозията въ Отоманската Банка, аферата съ дневника на учителя Машцаковъ, революционната дѣйность на Гарванова и много други революционни актове се помнятъ още добръ отъ Солунчени.

Особено значение за икономическия животъ на българитъ въ Македония имаха Солунскитъ българи комиссионери и едри търговци, чиито реномирани къщи достигнаха броя 35. Всички тѣ бѣха родомъ отъ Македония и чрѣзъ своитъ прѣдставители и въ всички македонски градове, поддържаха най-тѣсна връзка съ вътрѣшността на страната; тѣ извършваха почти всичката износна и вносна търговия на македонскитъ българи. Поради тѣхната честность, българскитъ търговци въ Солунъ се ползуваха съ безграниченъ кредитъ. Търговията между Солунъ и България се извършваше главно пакъ отъ сжитѣ търговци и комиссионери. А търговията между Солунъ и България бѣше на пѣтъ да достигне голѣмъ развой; въ 1910 година въ Солунъ били внесени отъ България стоки 3,200,000 и изнесени за нея за около единъ милионъ лева.

И тъкмо въ момента, когато българитъ се засилваха въ Солунъ, който е естествено пристанище на Македония, въ която тѣ прѣдставятъ мнозинство, въ Букурещъ на 1913 г., Македония бѣше подѣлена на три части и поставена подъ властѣта на три различни политически управления. Солунъ се отдѣли по тоя начинъ отъ своя главенъ и естественъ географски и икономически хинтерландъ, който го поддържахе и подпомагаше да напрѣдва и се развива, но отъ тази политическа промѣна изгубиха най-много българитъ; тѣхното културно и обществено дѣло, почнато съ най-голѣмъ възторгъ и засилвано съ най-упоритъ и постояненъ трудъ и прѣданость, рухна подъ жестокитъ удари на гърцизма. По-голѣмата частъ отъ Солунскитъ българи бѣха прогонени и тѣхнитъ имоти разпилени, мнозина загинаха въ жестоки прѣслѣдвания, и малцината нещастници българи, които сж останали още въ Солунъ, сж лишени отъ тѣхния български ликъ подъ натиска на гръцката властъ. Българскитъ черкви и училища сж затворени, българитъ не бива да говорятъ по улицитъ на своя роденъ езикъ, всѣки споменъ за нѣщо българско въ Солунъ се заличава по заповѣдъ отъ властѣта.

Но за да може Солунъ да се развива правилно, като голѣмъ естественъ пристанищенъ градъ на Македония, трѣбва да се даде въ него прилично мѣсто на българитѣ, които живѣятъ масово въ неговия хинтерландъ, и, които съ своето трудолюбие и постоянство, ще уживятъ наново търговията и стопанската мощъ на тоя градъ.

Цѣна 5 лева.

I. Изданията на Варненското Археологическо Дружество.

Въ продължение на 20 години Дружеството е издало десетъ отчета и седемъ Извѣстия.

А. ИЗВѢСТІЯ

на Варненското Археологическо Дружество.

I.

Сражението при Варна въ 1444 г.

(съ двѣ таблици и една картина и 80 стр.).

Таблицитѣ прѣдставляватъ: 1) сражението при Варна (споредъ картината на извѣстния полски живописецъ Янъ Матейко. Оригиналътъ на картината се намира отъ 1880 г. насамъ въ държавната маджарска картинна галерия въ гр. Будапешта); 2) географическа карта на варненската околностъ съ обозначението на полесражението и картина, която прѣдставлява паметника на Владислава, поставенъ въ 1856 г. отъ поляцитѣ, които служили въ турската армия. Паметникътъ билъ поставенъ върху една могила, нахояща се отъ дѣсната страна на шосето Варна — Добричъ (срѣщу 4½ км.). Могилата се нарича „Мешели Тепе.“

Сдържанието на Извѣстията е слѣдно: Сражението отъ Г. Димитровъ. Походътъ на Владислава прѣзъ България и битката при Варна отъ К. Шкорпилъ.

Малки статии: Варненското сражение. Владиславовъ отдѣлъ при варненския музей. Писмото на царъ Николай I за поставяне паметникъ на Владислава въ Варшава (слѣдъ прѣвзимането на Варна отъ руситѣ прѣзъ 1828 г.). Паметникъ на Владислава. Маджаритѣ за паметника на полския и маджарския кралъ Владиславъ (Уласло). Позивъ за събиране помощи за фонда за издигане паметникъ на Владислава, когото поляцитѣ наричатъ „Варненчикъ.“

II.

(съ една картина на латинско-елинския надписъ за варненския римски водопроводъ отъ II вѣкъ сл. Хр. и планътъ на града Одесось—Варна). Стр. 80.

Съ слѣднитѣ статии: Римскиятъ водопроводъ въ гр. Варна. Х. К. Шкорпилъ (водопроводътъ се почва надъ с. Кестеричъ). Разкопки на могили до Варна. Х. К. Шкорпилъ (разкопани били 6 могили въ турскитѣ гробища и една до Добришкото шосе, отсамъ новитѣ гробища). Гагаузи (потеклото и происхождението на думата). Г.

Г. Димитровъ. Турскитѣ укрѣпления въ Варна (1828 и 1834 г.) Х. К. Шкорпилъ. Разни съобщения.

Повѣрие за единъ джбъ до с. Франга — Е. Г. Мутафовъ, Изваждане коститѣ на умрѣли (слѣдъ 7 г.), умиването имъ съ вино и новото имъ погребване въ гагаузкото село Кестеричъ — свещ. Г. Антоновъ. Пробождане мъртвеца съ ножъ въ сщцото село — свещ. Г. Антоновъ. Джамалски празникъ въ гагаузкото село Чаушкьой — Р. Богдановъ. Откритието въ канала — Х. К. Шкорпилъ. Пъсчливиятъ насипъ между морето и езерото — Х. К. Шкорпилъ. Изнесени старини отъ Варна — Х. К. Шк. и Старини въ Шабленско — свещ. Н. Цицовъ.

III.

(съ плана на храма между морето и езерото и на храма „Патлейна“ до Прѣславъ съ 146 ст.).

Съ слѣднитѣ статии: Одесосъ и Варна — Х. К. Шкорпилъ. Обичаитѣ на гагаузитѣ въ Варна — А. И. Мановъ. Спомени за Варна отъ врѣмето на Кримската война — Ст. Кабакчиевъ. Сражението въ 1444 г., варненскитѣ черкви и гробѣтъ на Владислава — Г. Димитровъ. Сражението при Варна въ 1444 г. — К. Н. Мирски. Девненскитѣ извори — Х. К. Шкорпилъ. Разкопкитѣ въ „Патлейна“ до Прѣславъ и значението имъ за българската история — Иор. С. Господиновъ. Прѣславъ — К. Х. Шкорпилъ.

IV.

(съ три таблици и 5 обр. въ текста, стр. 112).

Таблицитѣ прѣдставляватъ първото българско училище и черква въ Варна, французкитѣ паметници отъ кримската война, турски документи отъ 1751 г. на дервенджи (пазители на проходи) отъ Сливенско.

Статитѣ сж слѣдни: Възраждането на българщината въ Варна (1860—1865 г.), отъ Х. Ш. Възраждането на българщината въ Провадия, отъ икономъ Ив. К. Радовъ, Французитѣ въ Варна въ 1854 г., отъ Прива Беларъ, Варна прѣди 260 г. отъ Х. К. Шк., Неизвѣстно старобългарско писмо (черти и рѣзи) и крайбрѣжнитѣ старобългарски насипи, отъ Х. К. Шк., руско-турската война въ 1828—29 г., отъ Г. Димитрова, Спомени за прѣвзимане Варна въ 1828 г., свещ. Г. Антоновъ, холера въ Варна въ 1829 г., отъ Х. К. Шк. и Обичаи на гагаузитѣ въ Варна, отъ Ат. И. Мановъ.

V.

(голѣмъ форматъ, съ 11 таблици и единъ образъ въ текста, стр. 64).

Съ слѣднитѣ статии: Милиярни стълпове отъ гр. Русе (съ римското име на града: Sexanta Pristis), отъ Х. К.

Шкорпилъ; „Заешка игра“ у гагаузитѣ въ Добричъ, отъ Д-ръ Хр. Докторовъ; Дописки отъ Варна въ архивата на С. Раковски; Обсадата на Варна въ 1828 г., отъ Лейтенантъ Ганчевъ (съ една таблица); Находка на сръбърни тасове до гара Синделъ, отъ Х. К. Шкорпилъ; Руско-турската война 1829 г., отъ Г. Димитровъ; Изгарянето на търновската Патриаршеска библиотека, отъ Г. Димитровъ; Нѣколко думи за старинитѣ въ гр. Провадия, отъ икономъ Ив. К. Радовъ; Споменъ за Варна (1875—1881 г.), отъ свещ. Хр. Върбановъ; Балчикъ отъ К. Х. Шкорпилъ (описание на една бѣлѣжита гробна находка).

VI.

(съ една таблица на лика на първия български учител въ Варна, стр. 80).

Съ слѣднитѣ статии: К. Т. Арабаджиевъ отъ Ив. Церовъ; Приносъ къмъ просвѣтителното дѣло въ Варна отъ Г. Димитровъ; Варненскиятъ окръгъ въ учебно отношение 1879/80, 1911/12 и 1914 г. отъ Т. Икономовъ; Старата българска флота отъ Лейтенантъ А. Маноловъ; Гагаузка пѣсенъ за обсадата на Варна въ 1828 г. отъ свещ. Г. Антоновъ; Холерата и пожаръ въ Варна въ 1854 г. отъ Г. Димитровъ и Надгробенъ камъкъ отъ Рѣка Девня отъ Г. Димитровъ.

Б. ОТЧЕТИТЪ.

I за 1901—1906 г.

съ 63 страници и съ една таблица на варненския музей (двѣ снимки).

„Въ отчета сж помѣстѣни слѣднитѣ статийки и съобщения: 1. Разкопки на една гробница въ градината на дѣвическата гимназия и на римския градъ Abrittus (сега Абташко или Добринъ-кале), въ околността на с. с. Абтаатъ и Деведжикьой въ Добруджа. До калето е билъ убитъ въ 251 г. сл. Хр. римскиятъ императоръ Деци, въ едно сражение съ готитѣ. Въ града били разкрити основитѣ на римската базилика (обществена сграда) и една черква. 2. Паметникъ на боището отъ 1444 г. 3. Гробътъ на кралъ Владиславъ. 4. Търсене на потъналитѣ рицари и войници въ езерото (1444 г.). 5) Сабя отъ сражението. 6. Планъ на древния градъ Варна. 7. Стара Варна (Богданова чушма, основана прѣзъ 1646 г. отъ молдованския (богданския) князь Василий и за други старини). 8. Римска кула въ Варна. 9. Подземя въ Варна. 10. Стари гро-

бове и гробници. 11. Варна и Одесосъ. 12. Елински и римски монети, съчени въ Варненско. 13. Рускотурскитѣ войни въ 1773, 1810 и 1828—29 г. г. 14. Кримска война (1853—56 г.). 15. Изчезналитѣ (?) старини отъ варненската гръцка митрополия. 16. Възраждането на българщината въ Варна. 17. Аладжа мѣнастиръ. 18. Иманяри въ Варненско. 19. Рѣка Девня. 20. Аврень. 21. Вадене камъни отъ древни укрѣпления. 21. Открита пещера въ Шабленско. 22. Охрана на военнитѣ паметници изъ окръга. 23. Месемврийски черкви. 24. Законопроектъ за старинитѣ.

II за 1907 г.

(80 страници).

Впечатления отъ посѣщението на музея, сказка за музея и за гр. Варна, пазете старинитѣ, за свѣденіе на иманяритѣ (малджии), музейни сбирки и помѣщение, руски паметници отъ отъ освобождението на варненския окръгъ, посѣщения на музея, позивъ къмъ учителитѣ и свещеницитѣ, основаването на Варна (570 г. пр. Хр.), Барутъ-хане, римската кула, откритието въ канала при прокопаването му между морето и езерото, Богданова чушма, подземие между града и върха Турна-Тепе, прѣдание за „стара“ Варна, Аладжа мѣнастиръ, населението въ с. Чаушкѡй, Провадия, златната корона отъ Каварна, Момина могила (Къзларъ юкъ) въ Провадийско, Нови Пазаръ, Абоба-Плиска и Велеградъ въ Моравия, сражението 1444 г., новооткритата пещера въ Балчишко и Черно море (названието му, замръзване, свѣтене, сѣроводородъ въ морскитѣ дълбочини, колебания на магнитната стрѣлка, подморско възвишение, колебания на морското ниво, течения, миди, които разяждатъ дърво и пробиватъ камъни, акуловидни риби, рибната фауна, дъждъ на морски риби 1906 г., смерчове, стриди, змийорки, делфини, пирати и фарове).

III за 1908 г.

Музеятъ, лотария, помощи отъ общинитѣ въ окръга, мѣстото за бѣдация музей, посѣщения на музея, пропадане на старинитѣ, Балчишка гробница, римски монети отъ канала, между морето и езерото (върху много отъ монетитѣ има изображение на вълчица съ Ромулъ и Ремъ и съ надписъ „Римъ“; тѣ били съчени въ споменъ на гр. Римъ въ врѣмето на Константинъ Велики), запазване чушми отъ турско врѣме, разкопки на шестъ могили (на западъ отъ Варна), подаряване 1303 книги на училищнитѣ библиотеки въ окръга, прѣдаване имота на туристичното дружество на археологическото, Аладжа мѣнастиръ и паметникътъ на Владислава.

IV за 1909 г.

Новиятъ законопроектъ за старинитѣ, окръжниятъ варненски музей, прѣстенари и шикерджии обиратъ старини, 140

килограма мѣдни римски монети отъ врѣмето на Константинъ Велики и др., намѣрени при прокопаването канала, между морето и езерото, пазете старинитѣ, пазете природни забѣлжителности, позивъ за организиране граждански контролъ при прокарването на водопровода изъ града, интересна фотография, фондътъ за паметника на Владислава, могилата, върху която ще бжде издигнатъ паметника му, прѣдполагаемиятъ гробъ на Владиславъ (разкопаването му отъ иманяри), наслѣдницитѣ на главния турски знаменосецъ въ сражението 1444 г., фондътъ за паметника „Царь Освободитель“, Аладжа пѣнастирь, Текето между Варна и Балчикъ и пжтеводителя на Варна и околността му.

У за 1910 г.

Петдесетгодишнината отъ основанието на първото българско училище въ Варна, законопроектътъ за старинитѣ, нашиятъ музей, история на гр. Варна, премия за членоветѣ, „стара“ Варна (староврѣмска архитектура на кжщитѣ и др.), гробни паметници на гр. Одесось (Варна), водопроводътъ и канализацията, гробъ на Владиславъ „Варненчика“ отъ Я. Гжегожевски, издание на полската академия на наукитѣ въ гр. Краковъ, разкопки на една могила въ Рѣка Девня, Аладжа мѣнастирь, за корона отъ с. Гелинджикъ, сабя отъ Батова, двѣ златни украшения отъ Варна въ народописния музей въ Берлинъ, нашето езеро (осоляването му), морскитѣ мечки (тюленни) на изчезване въ нашето море и славянскитѣ съборъ въ София (телеграма изпратена отъ нашето дружество до конгреса).

VI за 1911 г.

Археологическа конференция въ Варна, първи археологически конгресъ, нашиятъ музей, геологическа сбирка при музея, музейно помѣщение, нашиятъ „Извѣстия“, комитети на варненския музей въ Добричъ и др., помощи отъ общинитѣ, историята на гр. Варна и Сливень, фондъ царица Елеонора, прѣименуване улици—линии, ликове на дѣйцитѣ по възражданието на българщината въ Варна и окржга, документи отъ архивата на основнитѣ училища, документи въ черковната кжща, документи отъ общинското управление, унищожени и изгубени документи, запискитѣ на свещ. Хр. Върбановъ (1875—1881 г.), пжтеводителя на гр. Варна, планътъ на града отъ 1878 г., Варна въ турско врѣме, разчистване на подземната постройка (гробница) въ двора на окржжното управление, разкопки на пазарния площадъ, запазване подземни старини, канализацията, чушми, пропаднали старини, пещерниятъ мѣнастирь Аладжа, тъмнитѣ пещери (каранлъ маара) до Аладжа, унищожаване старини, старини на гара Дез-

ня, предложение къмъ общинското управление въ гр. Русе, паметникътъ на Владислава „Варненчикъ“, приносъ къмъ историята на гагаузитъ (Ж. В. Марковъ), прѣвзимане на Балчикъ и Варна въ освободителната война, изчезнали старини отъ гръцката митрополия, нашиятъ градъ прѣди Христа, Варна въ римско врѣме, старъ водопроводъ, златенъ медайлонъ отъ Провадийско отъ 324 г. сл. Хр., сѣченъ по случай провъзгласяването на Лициния за цезаръ, черноморски пирати (разбойници), богомилски надгробни камъни, нови книги за Владислава „Варненчикъ“ (отъ Д-ръ Грабовски, на полски, Варшава), главата на Владислава, Богданова чушма, руситъ прѣдъ Варна въ 1773 г., братски могили отъ 1828 г., паметникъ отъ кримската война, християнски гробници, приморската градина, находка на десетъ сребърни тасове и покойниятъ Ст. Василопуло.

VII и VIII за 1912 и 1913 г.

Музеятъ, изложба „Варна въ картини“, скриване старини прѣдъ румжнитъ, парижниятъ кметъ въ музея и рѣчитъ държани по този случай, първи археологиченъ конгресъ въ София, свикване на втория конгресъ въ Плѣвенъ, първи международенъ конгресъ и изложба по градоустройството въ гр. Гандъ (Белгия), находки при канализацията, римски водопроводъ отъ Кестеричъ, разкопки, фотографическо ателие при музея, сказки, Аладжа мѣнастирь (охраната му), римска гробница въ Рѣка Девня, находки въ Гебедже (три златни плетени гривни, златенъ нанизъ отъ 8 членчета съ морави камъчки и бисерни зрънца и двѣ златни украшения, тѣжки 8 грама), старини отъ с. Т. Арнаутларъ (сребърни монети XVI и XVII вѣкъ, едно кантарче отъ пиринчъ, едно тасче отъ мѣдъ, единъ чифтъ пафти (посребрени) и едно рѣждясало бакърче, крайбрежието, изнесени килими отъ Шуменъ, интересни вкаменелости отъ с. Суджаской и старини въ с. Дишбудахъ.

IX за 1914 г.

(съ единъ ликъ).

Аладжа мѣнастирь, музейното здание, музейнитъбирки, десетгодишниятъ юбилей на музея, чушмата-паметникъ, разкопки, разни рѣшения, защо не сж били издадени „Извѣстията“?, некрелогътъ и ликътъ на заслужилия членъ на дружеството Г. Димитровъ, подземна черква, петдесетгодишнината отъ откриването на първата българска черква „Св. Архангелъ Михаилъ“ въ Варна, мряморна гробница (саркофагъ), намѣрени монети до с. Кеприкьой (Мостъ), интересна вкаменелостъ, А. В. Рачински (първиятъ руски консулъ въ Варна 1859—1862 г.), въпросници за изучаване варненския оркжгъ, фалшиви монети (съ изображение на свиня и прасета), и наименовануиے улици въ Варна.

В.

По случай археологическитѣ конференции сж били издадени двѣ брошури:

П Ъ Р В А

Българска Археологическа Конференция

въ гр. В.-ТЪРНОВО

(6—8 юний 1910 г.).

(Варна 1910, стр. 21.)

В Т О Р А

Българска Археологическа Конференция

въ гр. ВАРНА

(16—20 юни 1911 г.)

(Варна 1911, стр. 48).

ВАРНА ВЪ КАРТИНИ.

Каталогъ на изложбата 8—30 Юли 1912 г.

Нарѣдиль Шкорпилъ. стр. 12.

ВАРНА — АЛАДЖА МЪНАСТИРЪ.

П ж т н и впечатления. — Ил. Веновъ.

(съ една таблица, прѣдставляюща изгледа на скалната стѣна, въ която сж издълбани черкви и калугерски килии). 1909. стр. 24.

II. Абоба-Плиска.

1. Съчинението съдържа слѣднитѣ глави:

I. Историкоархеологическое значеніе Абобы и ея окрестностей. Наименованіе древнаго поселенія. (О. И. Успенскій). II. Географическій обзоръ: Абобская равнина и горы се окружающія. Старыя поселенія на Абобской равнинѣ (Шкорпилъ). III. Укрѣпленія въ Абобско й равнинѣ (Шк.). IV. Постройки въ Абобскомъ укрѣпленіи (Шк.). V. Строительный матеріалъ (Шк.).

VI. Надписи староболгарскія: колонны съ именами городовъ; надписи съ фрагментами договоровъ; надписи историческаго содержания; фрагменты надписей разнаго содержания и происхожденія (Усп.). VII. Античныя надписи (Р. Х. Леперь). VIII. Знаки на строительномъ матеріалѣ (Шк.). IX. Неизвѣстное письмо. Древнѣйшіе знаки письма (Усп.). X. Рисунки на камняхъ и кирпичахъ и скульптурные фрагменты (Шк.). XI. Церковные предметы и украшения (Д. В. Айналовъ). XII. Византскія печати и монеты (Б. А. Панченко). XIII. Домашній бытъ и промыслы (Шк.). XIV. Оружіе (Шк.). XV. Снабженіе водой (Шк.). XVI. Курганы (Шк.). XVII. Черепа (Д-ръ Б. Гелихъ). XVIII. Мегалитическіе памятники (Шк.). XIX. Памятники въ окрестностяхъ Абобской равнины: Стана, Провадійскія горы, водораздѣльныя возвышенности и Шуменскія горы (Шк.). XX. Нѣкоторыя изъ дорогъ восточной Болгаріи (Шк.). XXI. Окопы и земляныя укрѣпленія Болгаріи (Шк.). XXII. Вновь открытая надпись Омортага. (Усп.) Столица древнихъ болгаръ. (Шк.) Приложение I. Печать богатура и баина Иоанна Хотина (Б. Панченко). Приложение II. О земляныхъ укрѣпленіяхъ и окопахъ (Шк.).

2. Альбумътъ съдържа слѣднитѣ таблици, които сж изработени отъ К. Шкорпилъ¹⁾.

1. Планъ Абобскаго укрѣпленія. 2. Профили Абобскаго окопа. 3. Новопазарско и Гьоджедженское укрѣпленія. 4. Планъ каменнаго укрѣпленія Абобы и разкопокъ Института. 5. Башни каменнаго укрѣпленія Абобы. 6. Сѣверная часть сѣверовосточной башни. 7. Внутренность пѣтиугольной башни съ востока. 8. Наружная часть крѣпостной стѣны и башни у восточныхъ воротъ съ сѣверовостока. 9. Восточныя и сѣверныя крѣпостныя ворота. 10. Сѣверовосточная башня восточныхъ воротъ съ юговостока. 11. Восточная ворота съ востока. 12. Сѣверныя ворота съ юга. 13. Внутренность сѣверныхъ воротъ съ сѣверозапада. Мѣстоположеніе и планъ Войводакѡйскаго укрѣпленія. 14. Планъ сѣверозападнаго угла дворцовой ограды и разкопанныхъ въ ней зданій; найденные здѣсь архитектурные фрагменты. 15. Планъ и разрѣзы малаго дворца. 16. Западное зданіе жилыхъ помѣщеній дворца; видъ съ юга. 17. Восточная часть малаго дворца; видъ съ сѣверозапада. 18. Коридоръ между главными частями малаго дворца; видъ съ сѣверозапада. Среднія отдѣленія восточной половины малаго дворца; видъ съ югозапада. 19. Планъ тронной палаты. 20. Поперечный и продольный разрѣзы тронной палаты и попытка реконструкцій. 21. Сѣверная часть трон-

1) Научаваме, че клишетата отъ съчинението и албума се намирали въ държавната печатница въ София, гдѣто прѣзъ 1915 г. е било печатано изданието Абоба-Плиска.

ной палаты; видъ съ югозапада. 22. Средняя часть тронной палаты; видъ съ сѣвера. 23. Южная часть тронной палаты; видъ съ востока. 24. Южные проходы черезъ зданіе тронной палаты; видъ съ запада. 25. Южная часть отдѣленія С тронной палаты; видъ съ сѣверовостока. Внѣшняя стѣна отдѣленія С тронной палаты и часть свода V; видъ съ сѣверовостока. 26. Сѣверная часть тронной палаты; видъ съ запада. Апсида тронной палаты; видъ съ юговостока. 27. Средняя стѣна въ южной части тронной палаты; видъ съ сѣверозапада. Настилка вдоль восточной стороны тронной палаты; видъ съ сѣвера. 28. Планъ и детали дворцовой церкви. 29. Восточная часть дворцовой церкви; видъ съ сѣверозапада. 30. Архитектурные фрагменты отъ дворцовыхъ построекъ. Южная пристройка дворцовой церкви; видъ съ запада. 31. Могилы (гробове) въ дворцовой церкви. 32. Могилы въ сѣверной части дворцовой церкви; видъ съ востока. 33. Архитектурныя детали. 34. Планъ, продольный разрѣзъ и попытка реконструкціи базилики. 35. Детали постройки базилики. 36. Восточная часть базилики; видъ съ запада. 37. Сѣверовосточный уголъ базилики; видъ съ сѣверозапада. Проходъ изъ средней апсиды въ сѣверную; видъ съ юга. 38. Фундаментъ киворія въ средней апсидѣ базилики; видъ съ юговостока. Средняя часть базилики; видъ съ запада. 39. Архитектурные фрагменты изъ базилики. Полъ нартики и архитектурные фрагменты изъ базилики. 40. Архитектурные фрагменты изъ базилики. 41. Кирпичи. Глиняные, свинцовые и желѣзные прѣдметы. 42. Н а д п и с и на колоннахъ съ именами городовъ. 43. Надписи на колоннахъ въ честь государственныхъ дѣятельней. 44. Надписи съ фрагментами договоровъ. 45. Надпись на колоннѣ изъ Шумлы. 46. Надписи разнаго содержанія. 47. Надписи историческаго содержанія. 48. Античныя надписи. 49. З н а к и на камняхъ изъ Абобы. 50. Древнѣйшіе знаки письма. 51. Знаки на кирпичахъ. 52. Римскія клейма на кирпичахъ. 53. Кирпичи съ рисунками, знаками и клеймами. 54. Рисунки на камняхъ. 55. Рисунки на камняхъ. 56. Ц е р к о в н ы е предметы. 57. Церковные предметы и украшенія. 58. Моливдовулы (олов. печати) и монеты византійскаго времени. 59. Орудія и утварь. 60. 61 Фрагменты глиняныхъ сосудовъ. 62. Веретенныя кольца. Орудіе для паянія. 63. Орудіе. 64. Останки моста черезъ Кайка-канара. Ущеліе Кайка-канара близъ Абобы. 65. Останки моста черезъ ущеліе Кайка-канара. 66. Планъ и разрѣзъ кургана Наджаклаюкъ. 67. Курганъ Наджаклаюкъ; видъ съ восточной стороны. Два скелета и предметы изъ кургана. 68. Расположеніе Къркюклерскихъ кургановъ, гробницы въ нихъ и найденные въ нихъ предметы. 69. Два черепа изъ кургана Наджаклаюкъ и изъ дворцовой церкви. Правильная группа девташларовъ къ востоку и къ западу отъ Абобы. 70. Правильныя группы девташларовъ. 71. Обломокъ

столба изъ Везиръ Тепе и девташлары неправильныхъ группъ. 72. Девташлары неправильныхъ группъ. 73. Планъ изъ области Станы и Провадійскихъ горъ. 74. Пещера въ оврагѣ Махалачъ-коляя. 75. Планъ мѣстностей на Мадарскомъ плато. 76. Мадарскій уголь; видъ съ запада. Скала съ пещерами „кьошкове“ у Мадарскаго угла. 77. Пещеры Провадійскихъ горъ. 78. Входъ въ пещеру „Кирика“ въ Калугерскихъ скалахъ. 79. Высѣченная въ каменной глыбѣ купель Малко-Елеме (до с. Невша). Рельефный крестъ въ пещерѣ „Кирика“. Гробъ высѣченный въ Калугерскихъ скалахъ. 80. Шарапъ ташъ близъ Мадарскаго рельефа. Шарапъ-таши. 81. Шарапъ таши въ Мадарскихъ скалахъ. Надгробные камни изъ Калугерцы. 82. Мадарскій выступъ съ высѣченными въ скалѣ рельефомъ. 83. Мадарскій рельефъ и надпись. 84. Планы мѣстностей въ Провадійскихъ горахъ. 85. Планъ Вѣнчанскаго Кале и пещеръ подъ нимъ. Вѣнчанское Кале; видъ съ юга. 86. Пещеры въ Провадійскихъ и Шумненскихъ горахъ. 87. Шарапъ ташъ у с. Сюртъ-кой. Шарапъ-ташъ у Таукъ-лимана. Входъ въ одну изъ пещеръ на Вѣнчанскомъ кале. Могила и урны на Голѣмо-було (до гара Невша). 88. Пещеры въ Провадійскихъ горахъ. Серебряныя позолоченныя бляшки изъ могилы у с. Янково. 89. Древняя каменоломня „Голѣмъ Кесикъ“ близъ развалинъ Маркіанополя (до Девня). Древняя каменоломня „Малькъ Кесикъ“ близъ развалинъ Маркіанополя. 90. Восточный склонъ скалъ съ развалинами крѣпости „Бобата“ въ Шуменскихъ горахъ. 91. Древняя каменоломня Малькъ Кесикъ близъ развалинъ Маркіанополя. Крѣпость „Бобата“ въ Шуменскихъ горахъ. Крѣпость „Шуменскій Хисаръ.“ Пещерная церковь въ Осмарскомъ проходѣ. 92. Монастирскій долъ (Осмарскій проходъ) въ Шуменскихъ горахъ; видъ съ юга. 93. Скала Мамиль-ташъ съ искусственными пещерами въ Шуменскихъ горахъ. Входъ въ Калугерскую пещеру; видъ изнутри. 94. Калугерская скала съ искусственной пещерой. Внутренній видъ церкви въ Калугерской пещерѣ. Планъ Калугреской пещеры. 95. Планы мѣстностей въ Шуменскихъ горахъ. 96. Славянскія надписи. 97. Греческія и латинскія надписи. 98. Планы мѣстностей на Дунаю. 99. Дикилиташъ на Дунаѣ. Мартенско кале. Церковь на Дунаѣ (въ Никополѣ). 100. Планы мѣстностей по Дунаю и по сѣверобалканской дорогѣ. 101. Стыклень у Сисова на Дунаѣ; видъ съ востока. Гигенское городище на озерѣ близъ Дуная; видъ съ юговостока. 102. Скульптурные фрагменты и сосуды (Изъ Силистріи и изъ Гигена). Изъ окрестностей Чомаковскаго градище. Изъ Стыклена. Изъ Бешлій. Изъ Никюпа. 103. Рельефъ изъ Гулянскаго городища. Рельефъ изъ с. Бешлій. Древности изъ развалинъ Никюпа. 104. Саркофаги изъ Силистріи, Гигена и с. Бешлій. 105. Останки акведука на р. Русицѣ. Градище у с. Дичина на р. Русицѣ. Остатки резервуара Никополскаго водопровода. 106. Римскія каменоломни

близъ с. Хотницы. Римскій столбъ Декилиташъ „Стълбо“ (до с. Яларъ). Резервуаръ въ Хотницкой каменоломнѣ. Развалины римской крѣпости Каялыкъ (до Плѣвны). 107. Ворота Чомаковской крѣпости. Планъ Чомаковской крѣпости (Мельты?). Карта окрестностей Демиръ-боба-теке. Турецкая гробница Демиръ-боба-теке. 108. Планы мѣстностей по дорогамъ отъ Кадыкьой и отъ Добруджи къ Абобской равнинѣ. 109. Планы мѣстностей по дорогамъ отъ Дунаѣ къ Абобской равнинѣ и отсюда черезъ Балканы. 110. Крѣпость Хисарлыкъ у Разграда. Развалины зданія въ крѣпости Хисарлыкъ. Планъ и детали построекъ Абтаашкаго Кале. 111. Планы мѣстностей по дорогѣ отъ Силистріи къ Абобѣ и отсюда черезъ Ришскій проходъ. 112. Планы мѣстностей по дорогѣ отъ Силистріи къ Абобѣ и отсюда черезъ Ришскій проходъ къ Константинополю, а также окрестностей Николицелскаго (Исакченскаго) укрѣпленія. 113. Кадыкьойское градище (дунайская столица Болгаръ). Планы Кадыкьойскаго градища и окрестностей. Планы Спанчовскаго кале. Спанчовское Кале; видъ съ запада. 114. Топракъ-кале на Черномъ море. Укрѣпленіе „Кале въ Боаза“ (Аспарухово кале до устья на р. Камчия). Разрѣзъ вала крѣпости на Кириченъ-баирѣ. Укрѣпленія на Дунаѣ. 115. Западноболгарскія укрѣпленія. Южноболгарскій окопъ (еркесія). 116. Чаталарская колона. Правая половина Чаталарской надписи. 117. Чаталарская надпись.

III. УСТАВЪ

на Археологическото Дружество въ ВАРНА.

(Измѣненіе на устава било прието въ събранието
на 4 априлъ 1921 г.).

(Утвърденъ съ заповѣдь № 2289 кѣ 4. VI 1921 г.)

Чл. 1. Археологическото Дружество въ Варна има за цѣль:

а) да издирва, съхранява и изучва паметниците на миналото;

б) да изучва въ археологическо, историческо, географско, природно и стопанско отношение — варненския окръгъ и крайбрежіето въ Бургашко и Анхиалско.

Чл. 2. За постигане на горната цѣль дружеството си служи съ слѣднитѣ срѣдства:

а) образуса отдѣли:

1. археологическо-исторически;
2. географско-природни;
3. етнографски и

4. стопански.

б) прѣдпиема разкопки и научни екскурзии за изучване старини;

в) грижи се за събиране и запазване на паметниците и природни забѣлжителности;

г) урежда сказки;

д) влиза въ споразумѣние съ властитѣ за съдѣйствие;

е) завързва сношения съ външни и вътрѣшни дружества и лица, отъ които може да очаква съдѣйствие или полезни съобщения;

ж) насърчава и награждава лица, които сж му помогнали за откриване паметници;

з) даване гласностъ за своята дѣйностъ чрѣзъ печатни публикации;

и) занимава се съ туристика;

к) занимава се съ фотографирание и съ изслѣдвания на окрѣга и на крайбрежието въ Т р а к и я.

З а б ѣ л ѣ ж к а. Отъ събранитѣ прѣдмети се образува „Варненски окрѣженъ музей,“ „архивъ“ и „библиотека.“

Чл. 3. Членоветѣ на дружеството биватъ: дѣйствителни, редовни, дописни и почетни.

Чл. 4. Дѣйствителенъ членъ може да бжде всѣки, който е надлежно подготвенъ и се задължава да работи въ единъ отъ отдѣлитѣ на дружеството и плаща десетъ лева годишно.

Чл. 5. Редовенъ членъ може да бжде всѣки, безъ разлика на полъ и народностъ, който съчувствува и съдѣйствува на цѣлитѣ на дружеството. Редовнитѣ членове плащатъ годишно най-малко десетъ лева.

Чл. 6. Дописни членове могатъ да бждатъ всички, които сж услужили съ нѣщо на дружеството.

Чл. 7. За почетни членове се провъзгласяватъ отъ редовното годишно събрание, по прѣдложението на настоятелството, ония лица, които сж принесли нѣкоя особна заслуга на дружеството.

Чл. 8. Материалнитѣ срѣдства на дружеството се състоятъ:

а) отъ членски вноски и пожертвувания;

б) отъ завѣщания и сказки, давани въ полза на дружеството и

в) отъ субсидии и волни помощи отъ държавата, окрѣжията, общинитѣ, отъ учреждения, дружества и разни лица.

Чл. 9. Дѣйствителнитѣ и редовнитѣ членове иматъ право да гласуватъ и да избиратъ, но само дѣйствителнитѣ могатъ да бждатъ избирани.

З а б ѣ л ѣ ж к а. За провѣрители могатъ да се избиратъ и лица, които сж редовни членове на дружеството.

Чл. 10. Дружеството се ръководи отъ настоятелство, избрано за една година отъ редовното годишно събрание. Настоятелството се състои отъ прѣдседателъ, подпрѣдседателъ,

касиеръ, дѣловодителъ, заведующъ сбирката, библиотекаръ и двама съвѣтници. За управлението на дружеството настоятелството изработва особенъ правилникъ, утвърденъ отъ годишното събрание.

Чл. 11. Настоятелството назначава членове-настоятели.

Чл. 12. Всѣки отдѣлъ на дружеството се ръководи отъ комитетъ, състоящъ се отъ трима дѣйствителни членове, които се избиратъ отъ дѣйствителнитѣ членове на отдѣла.

З а б ъ л ѣ ж к а I. Отдѣлъ се открива, когато се ангажиратъ да работятъ най-малко трима дѣйствителни членове.

З а б ъ л ѣ ж к а II. Въ засѣданията на настоятелството взематъ участие съ право на гласъ и ръководителитѣ на отдѣлитѣ.

З а б ъ л ѣ ж к а III. Всѣки отдѣлъ се ръководи по изработенъ правилникъ.

Чл. 13. Събранията на дружеството сж редовни и извънредни.

Чл. 14. Редовното събрание се свиква всѣка година прѣзъ първото тримѣсечие. Въ него се чете годишенъ отчетъ за дѣйността на дружеството; то избира ново настоятелство. Въ извънреднитѣ събрания, които свиква настоятелството, когато намѣри за добръ, се четатъ реферати върху новооткрити паметници и се взема рѣшение по разнитѣ въпроси внесени отъ настоятелството.

З а б ъ л ѣ ж к а. Рѣшенията иматъ сила ако сж приети отъ болшинството на присѣтствующитѣ дѣйствителни и редовни членове.

Чл. 15. Измѣнения и допълнения на устава ставатъ само въ редовнитѣ събрания.

Чл. 16. При разтурване на дружеството, всичкитѣ му движимъ и недвижимъ имотъ прѣминава въ владѣние на държавата до възобновлението на д р у ж е с т в о т о .

VII. ДРУЖЕСТВЕНЪ ПЕЧАТЪ.

Досегашниятъ печатъ на Варненското Археол. Дружество прѣдставлява изображението на една пиринчена римска монета, сѣчена въ гр. Одесось (Варна). За въ бѣдаще печатътъ ще носи ликътъ на Св. М и х а и л ъ - Б о р и с ъ (споредъ печата, намѣренъ до Варна).

ОБЯВЛЕНИЕ.

Изданията на Варненското Археологическо Д-ство,

съдържанието на които е помѣстено въ настоящитѣ Извѣстия (Притурка II) се намиратъ за проданъ въ музейната канцелария (въ дѣвическата гимназия) и въ книжарницитѣ на Аг. Велчевъ и Блѣсковъ.

Извѣстията I сж разпродадени.

„ II (струватъ 3 лева).

„ III „ 5 „

„ IV „ 5 „

„ V „ 15 „

„ VI „ 3 „

„ VII „ 15 „

Варна — Аладжа (струва 1.50 лв.).

Останала за проданъ една малка частъ отъ нѣкои отчети (струватъ по 2 лв.).

Въ книжарницата на А. Велчевъ има за проданъ малко число екземпляри отъ изданията на Х. и К. Шкорпилъ, а именно:

1) Могили (Паметници изъ Българско) съ 70 фигури, стр. 168 (струватъ 10 лв.). Могилитѣ сж най-разпространенитѣ паметници въ нашата страна.

2) Нѣкои бѣлѣжки върху Археологическитѣ и историческитѣ изслѣдвания въ Тракия (8 лева).

3) Кражки явленія въ България (пещери, подземни рѣки и др.). Съ 30 фигури, стр. 55 (5 лева).

4) Паметници изъ Българско I. (Съ една табл., 10 фиг. и една карта и стр. 90 (струва 6 лева).

Членове на Археологическото дружество сж издали:

1) Ив. Церовъ. Петдесетгодишнина на българската черква въ гр. Варна (1860—1910).

2) Д-ръ Ив. Тодоровъ. Варна като климатическо лѣчебно мѣсто. Морелѣчение.

3) Д-ръ Пар. Стояновъ. Балчийска Тузла (Калолѣчение).

ВАРНЕНСКИЯТЪ МУЗЕЙ

се помѣщава въ Дѣвическата Гимназия (въ II етажъ) въ една голѣма стая, двѣ малки (за канцеларията и за архивата) и единъ коридоръ. Помѣщението е отпуснато отъ Министерството прѣзъ м. Май 1921 г. (гл. стр. 3—6 на настоящитѣ Извѣстия). Голѣми камъни съ надписи и др. сж сложени въ подземието на гимназията и въ вжтрѣшния дворъ.

Привеждаме слѣднитѣ отзиви за варненския музей изъ паметната книга за посѣщения (1906—1915 г.):

Музеятъ е велика творба на частната инициатива. Хвала на ония, що не щадатъ труда си за неговото прѣуспѣване (Д-ръ Н. Семеновъ).

Музеятъ заслужава най-голъмо съчувствие и поддръжка на всички, които милѣятъ за Отечеството.

Подобни музеи могатъ единствено да дадатъ основата за изучаване на нашето минало (Проф. Д. Агура).

Рускиятъ археологъ Ц. Рост. Апухтинъ, доброволецъ въ българската армия (1912 г.), написа слѣдното: „Съ большимъ интересомъ осмотрѣлъ варненски музей. Какъ работающій въ Россіи надъ созданиемъ по губерніямъ мѣстныхъ областныхъ музеевъ, я не могу не привѣтствовать устройство въ г. Варнѣ музея, въ которомъ наглядно прѣдставлено прошлое края. Подростоящее поколеніе, учащаяся молодежь должна воспитываться въ духѣ любви и уваженія къ своему славному прошлому.“

СЪДЪРЖАНИЕ:

	стр.
I. Х. и К. Шкорпилъ. Двайсетгодишната дѣйность на Варненското Археологическо Дружество 1901—1921 г.	1—84
II. А. И. Мановъ За гагаузитѣ	48—93
III. Д-ръ П. Николовъ. Изъ близкото минало на Варна	93—108
IV. Х. и К. Шкорпилъ. Печатъ на князь Михаилъ-Борисъ	108—118
V. Х. и К. Шкорпилъ Прѣгледъ на древнебългарскитѣ паметници	118—124
VI. Нѣколко допълнителни фигури и таблици.	124—128

Въ притурка I.

I. Ив. Стояновъ. Възпитателни и образователни цѣнности въ нашата история.	3—8
II. Х. и К. Шкорпилъ. Древнебългарски паметници	9—27
III. Проф. Г. И. Кацаровъ. Старитѣ траки.	28—31
IV. Проф. А. Иширковъ. Българитѣ въ Солунъ въ надвечерието на балканската война (1912 г.).	32—36

Въ притурка II.

I. Изданията на Варненското Археологическо Дружество (Извѣстия, Отчети и др.)	1—7
II. Абоба-Плиска (съдържанието на съчинението и на албума)	8—11

III. Уставъ на Варнен. Археологическо Дружество	12—14
IV. Дружествень печать	14

ФИГУРИ:

	Стр.
1. Бившиятъ варненски музей въ дѣвическата гимназия (1906—1915 г.).	3
2. Римската кула (до черквата св. Георги)	15
3. Положението на римската кула	17
4. Монети съчени въ Варна съ изображението на „великия“ богъ	21
5. Проектъ на герба на гр. Варна	22
6. Подземни фамилиярни гробници	25
7. Чушмата-паметникъ прѣдъ общинския театръ	28
8. Богданова чушма до черквата св. Атанасъ	29
9. Боището отъ 1444 г.	36
10. Паметникъ на Владиславъ	38
11. Металическо украшение отъ боището 1444 г.	40
12. Мисътъ до с. Галата	44
13. Прѣградата между морето и езерото	47
14. Новиятъ фаръ до Галата	53
15. Французкиятъ паметникъ подъ с. Галата	55
16. Часть отъ римската карта	63
17. Отъ Варна до Аладжа мѣнастиръ	65
18. Вкаменена риба.	67
19. Аладжа мѣнастиръ	69
20. Великиятъ владѣтель Крумъ (до с. Мадара).	75
21. Безжицната станция до Франга	118
22. Печатътъ на св. Михаилъ-Борисъ	114
23. Първитъ владѣния на Аспаруха	117
24. Десантовитъ окопи	121
25. Старобългарскитъ буквени знакове	122
26. Надгробна плоча (съ погреб. угощение)	124
27. Надгробна плоча (съ трак. конникъ)	125
28. Мряморна статуйка (Афродита и Адонисъ)	126
29. Монети съчени въ Варна	127
30. Укрѣплението Ени-куле-табия (надъ аквариума)	127

ТАБЛИЦИ:

- I. А. Старото укрѣпление (складъ за барутъ) прѣдъ еврейската синагога.
- Б. Варна въ 1828 г.
- II. Римскиятъ водопроводъ с. Кестеричъ—Варна.

